SVEUČILIŠTE U ZAGREBU REKTORAT I PRAVNI FAKULTET

TRG REPUBLIKE HRVATSKE 14, ZAGREB

POVIJEST GRADNJE, VALORIZACIJA I PRIJEDLOG KONZERVATORSKIH SMJERNICA

INSTITUT ZA POVIJEST UMJETNOSTI

ZAGREB, STUDENI 2022.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
REKTORAT I PRAVNI FAKULTET

TRG REPUBLIKE HRVATSKE 14, ZAGREB

POVIJEST GRADNJE, VALORIZACIJA I PRIJEDLOG KONZERVATORSKIH SMJERNICA

Zagreb, studeni 2022.

KONZERVATORSKI ELABORAT

Autorice
dr. sc. Sandra Križić Roban
dr. sc. Katarina Horvat-Levaj
Ivana Haničar Buljan, dipl. ing. arh.

Konzultant
Mladen Perušić, dipl. ing. arh.

Arhitektonska snimka
Jasminka Kečanović Šimec, dipl. ing. arh.
Vedrana Grbac, dipl. ing. arh.
Filip Draksler, dipl. ing. arh.

Grafička obrada nacrta
Lucija Ćurković
Boris Dundović, mag. ing. arch.

Fotografije
Paolo Mofardin

Lektura
Aleksandra Vagner

Grafičko oblikovanje
Franjo Kiš, ArTresor naklada

Recenzenti
Barbara Lonjak Zlopaša, dipl. ing. arh.
dr. sc. Ivana Mance

Izvršitelj
Institut za povijest umjetnosti

Voditeljice istraživanja
dr. sc. Katarina Horvat-Levaj
Ivana Haničar Buljan, dipl. ing. arh.

Naručitelj
Institut IGH d.o.o.

SADRŽAJ

UVOD 7

I. POVIJESNA ANALIZA FORMIRANJA I OBLIKOVANJA PROSTORA (Sandra Križić Roban) 9

I.1. Zgrada Rektorata Sveučilišta u Zagrebu i Pravnog fakulteta i njezino urbano okruženje 11

I.2. Naručitelji i korisnici 17

II. ANALIZA ARHITEKTONSKIH OBILJEŽJA I ZATEČENOG STANJA (Sandra Križić Roban, Katarina Horvat-Levaj, Ivana Haničar Buljan) 21

II.1. Smještaj 23

II.2. Organizacija unutarnjeg prostora 24

II.3. Unutarnja oprema 50

II.4. Pročelja 55

II.5. Krovište 65

II.6. Materijal i tehnika gradnje 66

II.7. Građevinsko stanje 66

II.8. Perivoj 67

III. GENEZA GRADNJE I ADAPTACIJE (Sandra Križić Roban) 69

III.1. Prva faza – Opća bolnica 1856.–1860. 71

III.2. Novi sadržaji u bolničkoj zgradi nakon 1860-ih 74

III.3. Razdoblje od 1868. do 1882. godine – prenamjene za potrebe Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti te privremeni smještaj Tvornice duhana 76

III.4. Novo doba – prenamjena zgrade za potrebe Sveučilišta 1882. 80

III.5. Obnove i preuređenja nakon Drugoga svjetskog rata 87

III.6. Druga Denzlerova faza – 1968.–1977. 94

IV. VALORIZACIJA PROSTORNO--ARHITEKTONSKIH OBILJEŽJA (Katarina Horvat-Levaj) 97

V. PRIJEDLOG KONZERVATORSKIH SMJERNICA ZA UREĐENJE I OBNOVU (Katarina Horvat-Levaj) 111

V.1. Unutrašnjost 113

V.1.1. Suteren 113

V.1.2. Visoko prizemlje 114

V.1.3. Stubišta 115

V.1.4. Prvi kat 115

V.1.5. Drugi kat 116

V.1.6. Stolarija 116

V.1.7. Namještaj i umjetnička djela 116

V.2. Vanjština 117

V.2.1. Glavno južno pročelje 117

V.2.2. Bočna pročelja (istočno i zapadno) 117

V.2.3. Dvorišno začelje 117

V.2.4. Krovište 118

V.3. Vanjski prostor 118

V.3. Zaključci i smjernice za buduće radove 118

VI. IZVORI I LITERATURA 125

VI.1. Izvori 127

VI.2. Literatura 127

VI.3. Elaborati 127

VI.4. Mrežni izvori 127

Licencije 128

Nekadašnja Opća zemaljska bolnica – današnja zgrada Sveučilišta u Zagrebu – Rektorat i Pravni fakultet

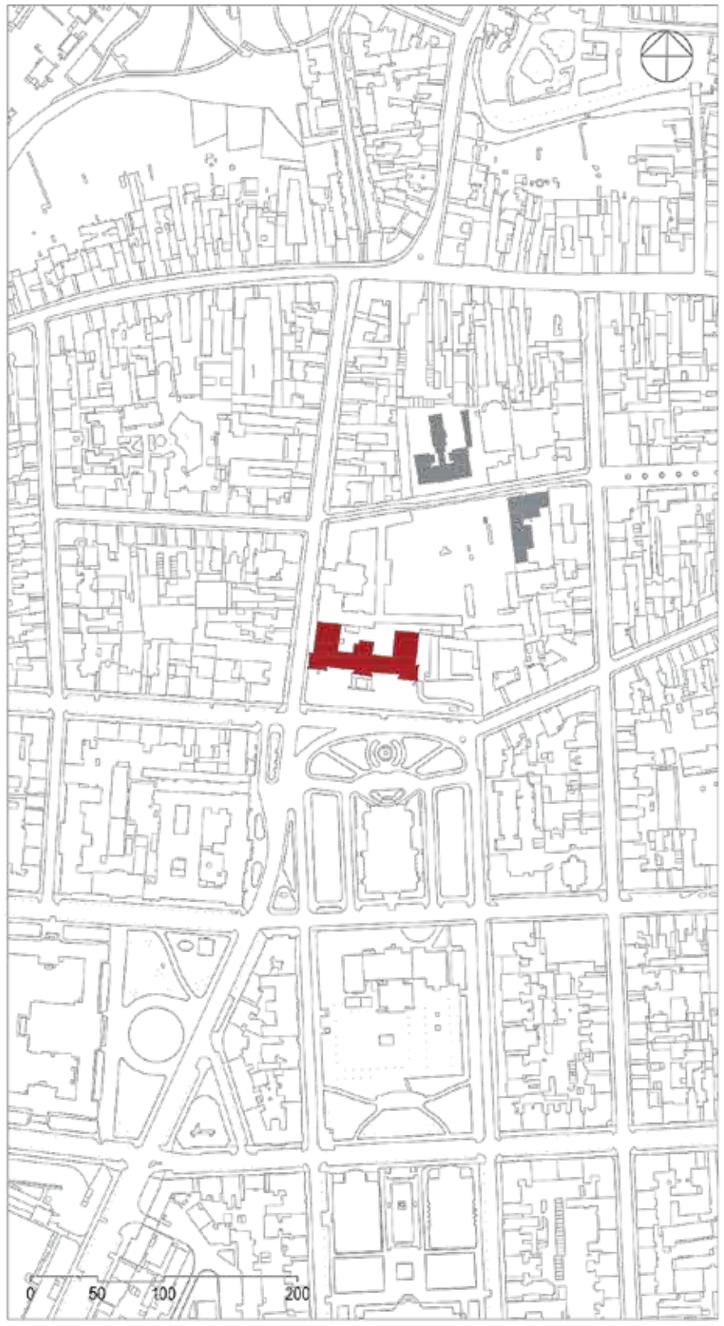

Današnja katastarska karta

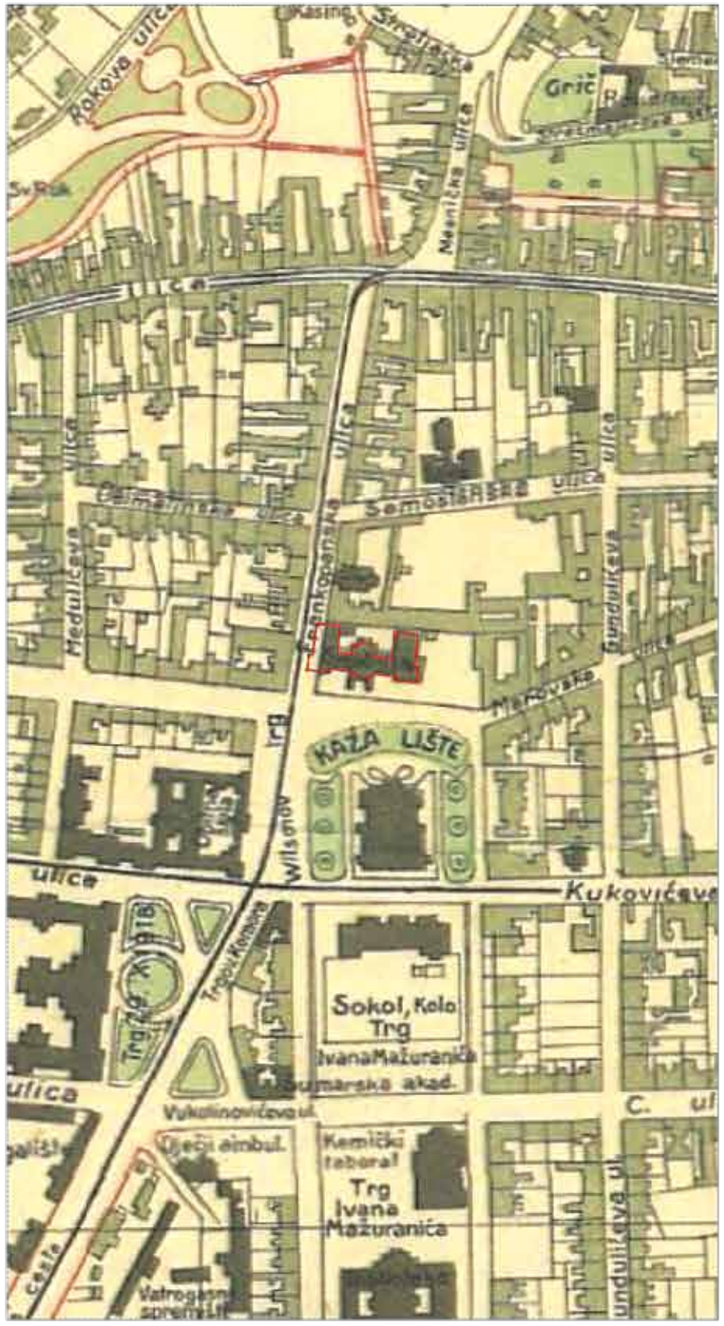

Nacrt Zagreba, Gradski građevni odsjek, 1923.

Snimka iz zraka, 2018. Izvor: geoportal.zagreb.hr

Zgrada Sveučilišta u Zagrebu – Rektorat i Pravni fakulte, Trg Republike Hrvatske 14

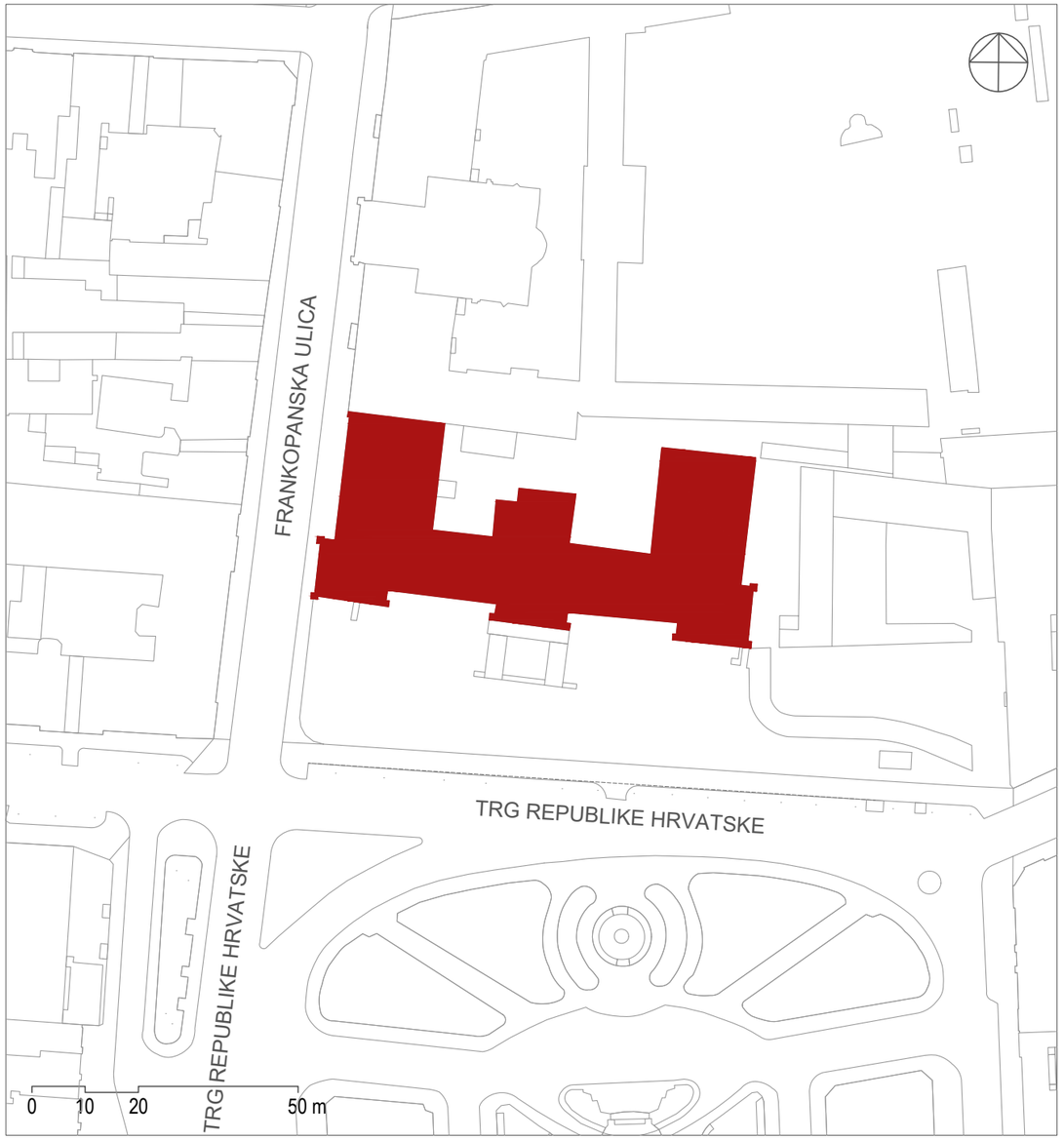

Današnja katastarska karta

Snimka iz zraka, 2018. Izvor: geoportal.zagreb.hr

UVOD

Prema narudžbi Instituta IGH Institut za povijest umjetnosti pristupio je izradi konzervatorskog elaborata radi obnove zgrade Rektorata Sveučilišta u Zagrebu i Pravnog fakulteta na Trgu Republike Hrvatske 14, stradale u potresima 22. ožujka i 29. prosinca 2020. godine. Zgrada (k. č. 2142, k. o. Centar) smještena je na sjevernom obodu zapadnog dijela Zelene potkove, a položajem i veličinom obilježila je prostornu među na koju se poslije nadovezala urbanističko-arhitektonska i parkovna cjelina trgova koji čine monumentalni okvir središta Donjega grada. Kako je za cjelinu Zelene potkove rješenjem Ministarstva kulture (klasa: UP-I-612-08102-011709, ur. broj: 532-10-0118(JB)-04-2, od 24. svibnja 2004.) utvrđeno svojstvo kulturnog dobra, upisana u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske – Listu zaštićenih kulturnih dobara, broj Registra: 2-1536 (*Narodne novine* 111/4), u pristupu cjelovitoj obnovi zgrade Sveučilišta u Zagrebu i Pravnog fakulteta primjenjuju se odredbe Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara i u skladu s tim propisi koji se odnose na kulturna dobra.

Prilikom izrade konzervatorskog elaborata u obzir je uzeta postojeća arhitektonska i arhivska dokumentacija, kao i arhitektonski snimci postojećeg stanja koje je izradio Institut IGH iz Zagreba. Ocjenu postojećeg stanja građevinske konstrukcije izradio prof. dr. sc. Josip Atalić s Građevinskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, dok su konzervatorsko-restauratorska istraživanja izveli Josip Jerković i Jelena Perić iz tvrtke Art restauriranje. Uz postojeću dokumentaciju, na osnovi uvida u nacrte pohranjene u Državnom arhivu u Zagrebu te opsežnu studiju arhitekta Mladena Perušića u monografiji *Zgrada Sveučilišta u Zagrebu. Postojanost i mijene*, urednice dr. sc. Snješke Knežević, u izdanju Sveuči-

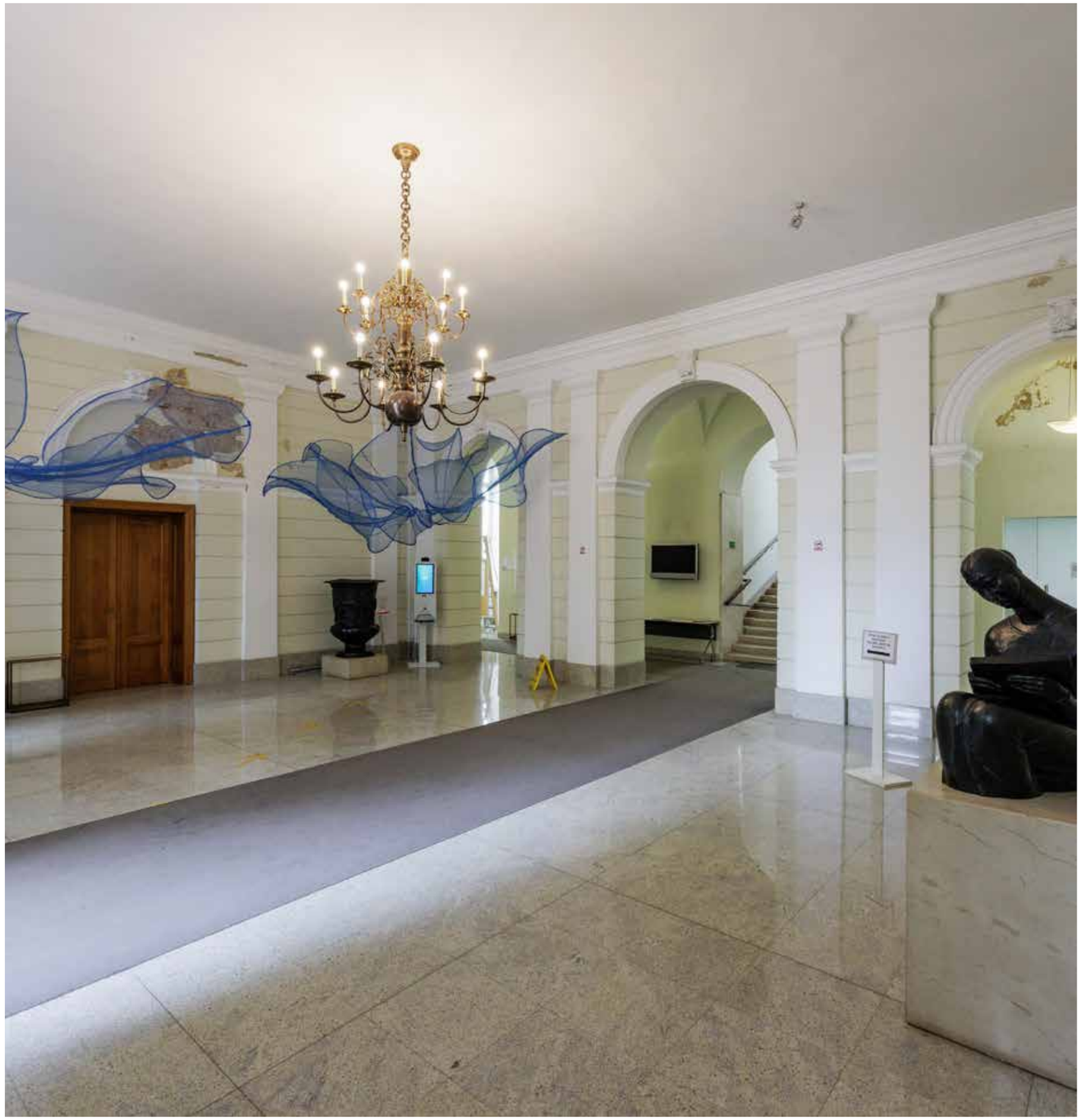

Zgrada Sveučilišta u Zagrebu –
Rektorat i Pravni fakultet

Vestibul

lišta u Zagrebu (2010.), bilo je moguće cjelovito prikazati povijest izgradnje toga jedinstvenog zdanja te predložiti smjernice za njegovu obnovu.

Zgrada Sveučilišta u Zagrebu i Pravnog fakulteta izgrađena je prema projektu bečkog arhitekta Ludwiga von Zett(e)la 1856. godine, izvorno u svrhu Opće zemaljske bolnice Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. U trenutku izgradnje bilo je to nesvakidašnje veliko zdanje na samu rubu tadašnje urbanizirane gradske jezgre, smješteno južno od samostanskog sklopa sestara milosrdnica i crkve sv. Vinka Paulskoga u tadašnjoj Savskoj cesti (danas Frankopanskoj ulici). Zahvaljujući malom broju litografija te osobito fotografskoj dokumentaciji iz vremena izgradnje, bilo je moguće promatrati postupni razvoj tog dijela Zagreba i način kako se okolna izgradnja odnosila prema specifičnom položaju bivše bolničke zgrade, koja je od vremena izgradnje pa do danas zadržala neoromanička obilježja na pročeljima. Na planu grada Zagreba iz sredine 19. stoljeća (HDA, 1853.–1854.) taj dio donjogradskog bloka definiran je samo izgradnjom samostana, označena uz istočnu stranu Frankopanske ulice, dok je ostatak bloka tek sumarno naznačen iscrtavanjem budućih cestovnih pravaca. Nekoliko godina nakon toga, na katastarskom zemljovidu (1862.–1864.) razvidna je promjena razine izgrađenosti u ovom dijelu grada, pri čemu je bivša bolnička zgrada sa samostanskim kompleksom definirala najsnažniji urbani akcent jugozapadnog ugla Frankopanske ulice.

Trokrilna zgrada s naglašena dva ugaona i središnjim ulaznim rizalitom, 1860-ih godina doimala se kao građevna cjelina gotovo organski povezana sa samostanom. No njezina složena povijest, višestruke prenamjene i pregradnje, kao i činjenica da je trebalo proći dosta vremena a da se u odnosu na njezin položaj uspostavi skladan odnos s urbanističko-arhitektonskom i parkovnom cjelinom zapadnog dijela Zelene potkove, obilježeni su političkim i kulturnim htjenjima sredine. Nikad do kraja uređena za prihvat bolesnika, izgrađena na rubu neurbaniziranog, ladanjskog područja zapadnog dijela Donjeg grada, opterećena neželjenim povijesnim nasljeđem, bila je prozvana »dokumentom bezglavnosti i rastrošnosti«.[1] Ipak, zahvaljujući pronicavosti pojedinih gradskih inženjera te kroz proces urbanizacije, tijekom kojeg se nastojao pronaći najprikladniji način njezina povezivanja s kasnijom izgradnjom, s vremenom je dobila primjereno urbanističko i arhitektonsko okruženje.

Veliku važnost za njezino cjelovito razumijevanje ima i perivoj uz glavnu, južnu stranu, u svojstvu specifične spone između javnog prostora i sveučilišnih sadržaja koji se u zgradi odvijaju od 1880-ih godina nadalje. U specifičnim nastojanjima prevladavanja odmaka od oktogonalne strukture blokova i položaja prometnih pravaca – osobito dijagonala Savske ceste i Masarykove ulice – mali će gradski perivoj posvjedočiti o dosjetljivosti tadašnjih projektanata u rješavanju specifičnih urbanističkih problema.

Navedena urbanistička integracija ove impozantne građevine, odnosno transformacija njezina okoliša, od rubne zone u središnji dio Donjega grada, bili su dva i pol desetljeća nakon izgradnje okrunjeni izborom odgovarajuće namjene, zadržane do danas. Naime, nakon nekoliko efemernih funkcija, te neostvarenog pokušaja smještaja u zgradu sjedišta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, 1882. godine u nesuđenu bolnicu uselilo se Sveučilište u Zagrebu, tadašnje Sveučilište Franje Josipa I. Istaknuta namjena potakla je jednako tako reprezentativnu transformaciju interijera zgrade, čime je ona postala jedan od najkvalitetnijih arhitektonskih spomenika historicističkog razdoblja u povijesnoj jezgri Zagreba.

U ovoj konzervatorskoj studiji već poznata saznanja o zgradi Sveučilišta u Zagrebu, danas Rektorata i Pravnog fakulteta, nadopunjena su novim spoznajama proizašlim iz terenskih i arhivskih istraživanja. Na temelju njih izvršena je valorizacija svih faza gradnje, koja je polazište za prijedlog načina konstrukcijske sanacije i cjelovite obnove. Visoka kvaliteta zgrade, ne samo u zagrebačkom i hrvatskom nego i šire u bečkom i srednjoeuropskom kontekstu, nalaže pažljiv pristup njezinoj obnovi, u kojoj zbog potreba konstrukcijske sanacije, nikako ne smije biti dovedena u pitanje njezina povijesna slojevitost, građevinska struktura i identitet općenito.

Na kraju, zahvaljujemo arhitektu Mladenu Perušiću na ustupljenoj arhivskoj dokumentaciji i fotografijama zgrade Sveučilišta u Zagrebu, te osobito na korisnim sugestijama i savjetima koje nam je pružio kao konzultant u izradi ovoga konzervatorskog elaborata.

1 Izjava Gjure Szaba navedena u: SNJEŠKA KNEŽEVIĆ, Zgrada – Trg – Grad, u: *Zgrada Sveučilišta u Zagrebu. Postojanost i mijene*, Sveučilište u Zagrebu, (ur.) Snješka Knežević, Zagreb, 2010., 15.

I.

POVIJESNA ANALIZA FORMIRANJA I OBLIKOVANJA PROSTORA

Zgrada Rektorata Sveučilišta i Pravnog fakulteta, pogled s jugozapada

I.1. Zgrada Rektorata Sveučilišta u Zagrebu i Pravnog fakulteta i njezino urbano okruženje

U dostupnoj dokumentaciji, koja nam je potrebna kako bismo što cjelovitije razumjeli okolnosti izgradnje zagrebačkog Donjeg grada, rijetko je koji primjer obilježen nizom negativnih konotacija kao što je to bila zgrada Opće zemaljske bolnice (1856.–1859.), danas Rektorata Sveučilišta u Zagrebu i Pravnog fakulteta. Na stanovit način mogli bismo reći da je do njezine izgradnje došlo prerano, u vrijeme dok objektivne potrebe smještaja ranjenika, bolesnika i osoba kojima je bila potrebna palijativna skrb, a o kojima su se brinule sestre milosrdnice samostana sv. Vinka Paulskoga, nisu bile usklađene s realnim stanjem ni s financijskim mogućnostima održavanja. Opće zdravstvene potrebe i ratni sukobi zbog kojih je Zagreb trebao osigurati prihvat određenog broja ranjenika donekle su definirali njezin opseg. Iako je zgrada kraće vrijeme funkcionirala kao bolnički objekt, složena povijest i promjena korisnika utjecali su na njezino postupno povezivanje s novoizgrađenim dijelom grada.

U prvo vrijeme organsku vezu zgrada je ostvarivala gotovo isključivo sa susjednim samostanom, čija je izgradnja prema nacrtima Franza Schüchta trajala od 1841. do 1845. godine.[2] Izgrađena je na »samom rubu grada«, sa zapada i juga isprva omeđena poljima i livadama, i trebale su proći godine da bi njezin položaj bio doveden u skladan odnos s ostatkom središta grada čiji se obrisi definiraju zahvaljujući dvjema regulatornim osnovama. Te su osnove – prva iz 1865. i druga iz 1887. godine – donesene nakon što je zgrada Sveučilišta u Zagrebu i Pravnog fakulteta već izgrađena. Zahvaljujući njima reprezentativno mjesto u Donjem gradu dobiva niz kulturnih i znanstvenih institucija važnih za uspostavu identiteta hrvatskoga nacionalnog središta,

Blok između Gundulićeve, Varšavske, Frankopanske i Trga Republike Hrvatske, zapadni dio sa zgradom Sveučilišta i samostanom sestara milosrdnica s crkvom sv. Vinka Paulskog

2 BORIS DUNDOVIĆ, RATKO VUČETIĆ, IVANA HANIČAR BULJAN, *Samostanski sklop sestara milosrdnica sv. Vinka Paulskoga u Zagrebu u kontekstu donjogradskog bloka. Studija objekata i otvorenih prostora s valorizacijom i prijedlogom konzervatorskih smjernica*, Zagreb, 2020.

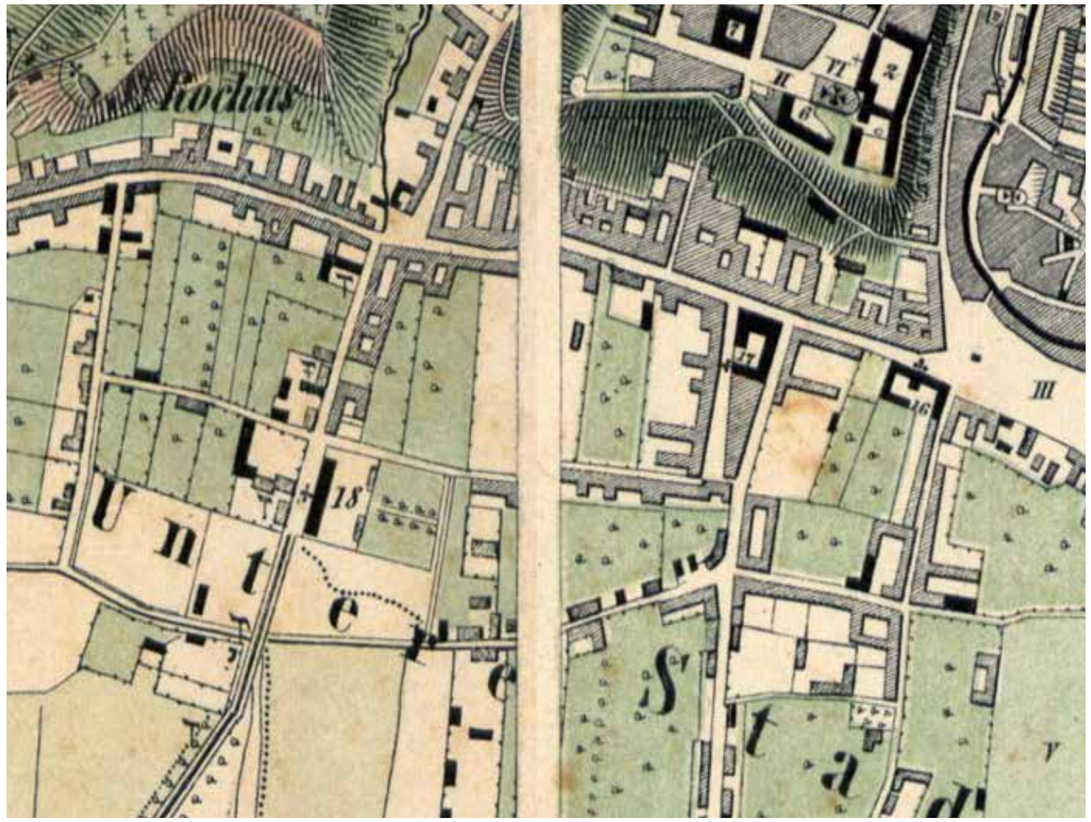

Plan Zagreba, 1853./1854., HDA, detalj s parcelom buduće Opće bolnice južno od samostana sestara milosrdnica

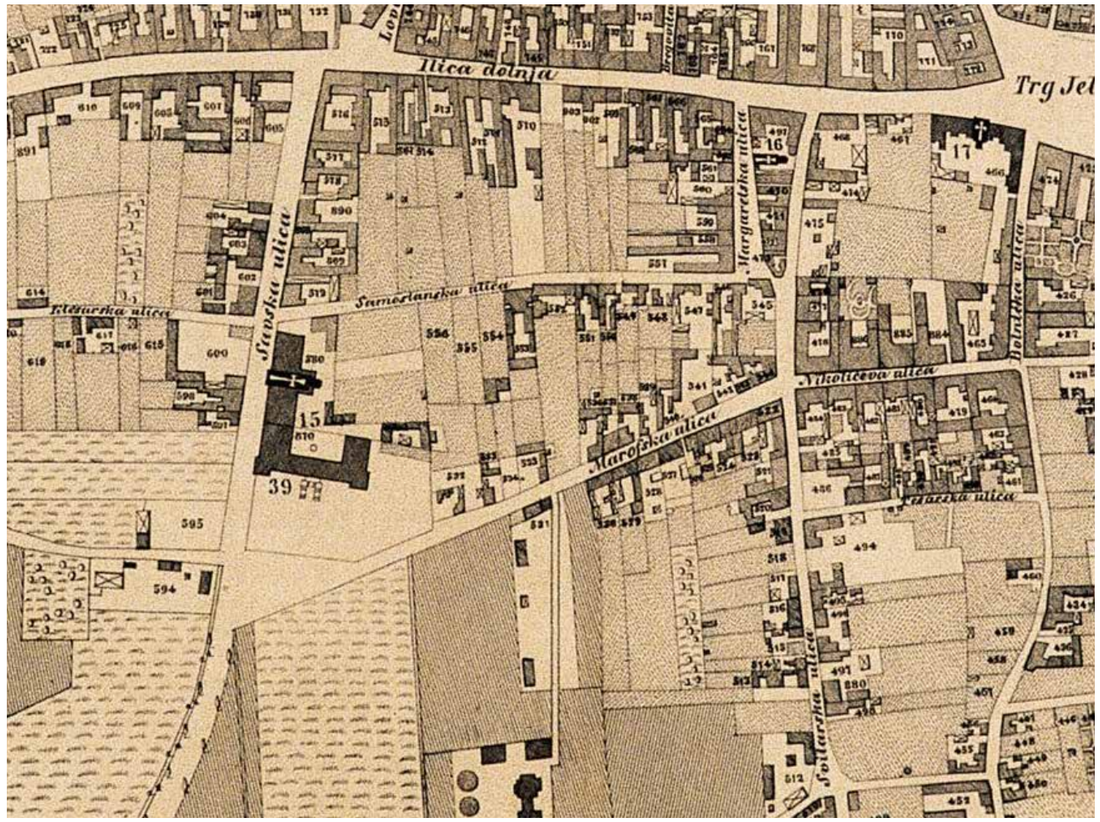

Katastarska karta Zagreba, 1864., detalj s Općom bolnicom i samostanom sestara milosrdnica

koje će s drugim zgradama upotpuniti urbanu sliku nastalu zahvaljujući razvoju industrijalizacije i ostalih aspekata društva.

Povijest zgrade možemo promatrati u dva važna razdoblja.[3] Prvo je obilježeno raspravama i traženjima prikladnih sadržaja koji bi trebali doći u njezinu blizinu, a u vrijeme kojih nije utjecala na formiranje trga. Drugo razdoblje nastupa u trenutku kad zgrada dobiva konačnu funkciju i utječe na formiranje trga i neposredne okoline.

Na planu novoga gradskog područja iz 1865. godine moćan prostorni sklop samostana, crkve sv. Vinka i Opće zemaljske bolnice s južne je strane završavao tada još bezimenim trgom. Sudeći prema dostupnim litografijama i fotografijama, ambijent je donekle podsjećao na ladanjski, ponajviše zbog obližnjih oranica i sjenokoša. Ipak, pročelje bivše bolnice uvjetovalo je široki prospekt, a njegova monumentalnost i položaj zgrade predodredili su formiranje trga, a ne ulice. Pogled iz daljine, kao što je onaj zabilježen na litografiji Johanna Zaschea, dobro ilustrira pomalo bukolički karakter nekadašnjeg podgrađa s likovima seljanki u prednjem planu dok se s košarama upućuju u grad. Uz lijevi rub prizora veliko pročelje Opće bolnice rastvara se prema svima koji su trebali medicinsku pomoć, anticipirajući prostor širenja grada koje će ubrzo uslijediti.

Položaj zgrade definirala je zakošenost Savske ceste (danas Frankopanske ulice), koja je kretala od križanja s Ilicom i nije slijedila ortogonalnost donjogradskih blokova, a osobit problem bila je dijagonala Novomarofske (danas Masarykove) ulice, zbog čega reprezentativni prostor ispred zgrade Rektorata, kao i mali perivoj koji se formira kasnije, neće biti jednostavno povezati u skladnu cjelinu. Ubrzo po dovršetku izgradnje bolnice, tada još u okolini koja nije podsjećala na grad, počinju ozbiljnija urbanistička razmišljanja o budućim komunikacijskim pravcima. Planovi su bili važni zbog povezivanja Donjeg grada s novim kolodvorom (da-

3 SNJEŠKA KNEŽEVIĆ, Urbanističko značenje zgrade Rektorata Sveučilišta, u: *Zgrada Sveučilišta u Zagrebu*, (ur.) Tomislav Premerl et. al., Zagreb, 1999., 7.

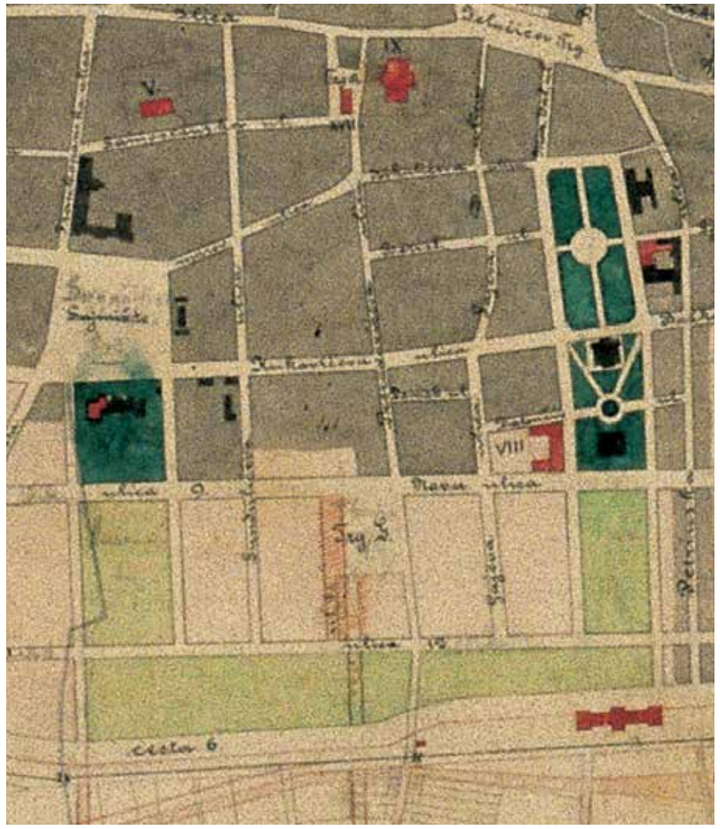

Druga Regulatorna osnova, 1887., središte Donjeg grada sa Zelenom potkovom i zgradom Opće bolnice / Sveučilišta na sjevernom kraju zapadnog niza trgova

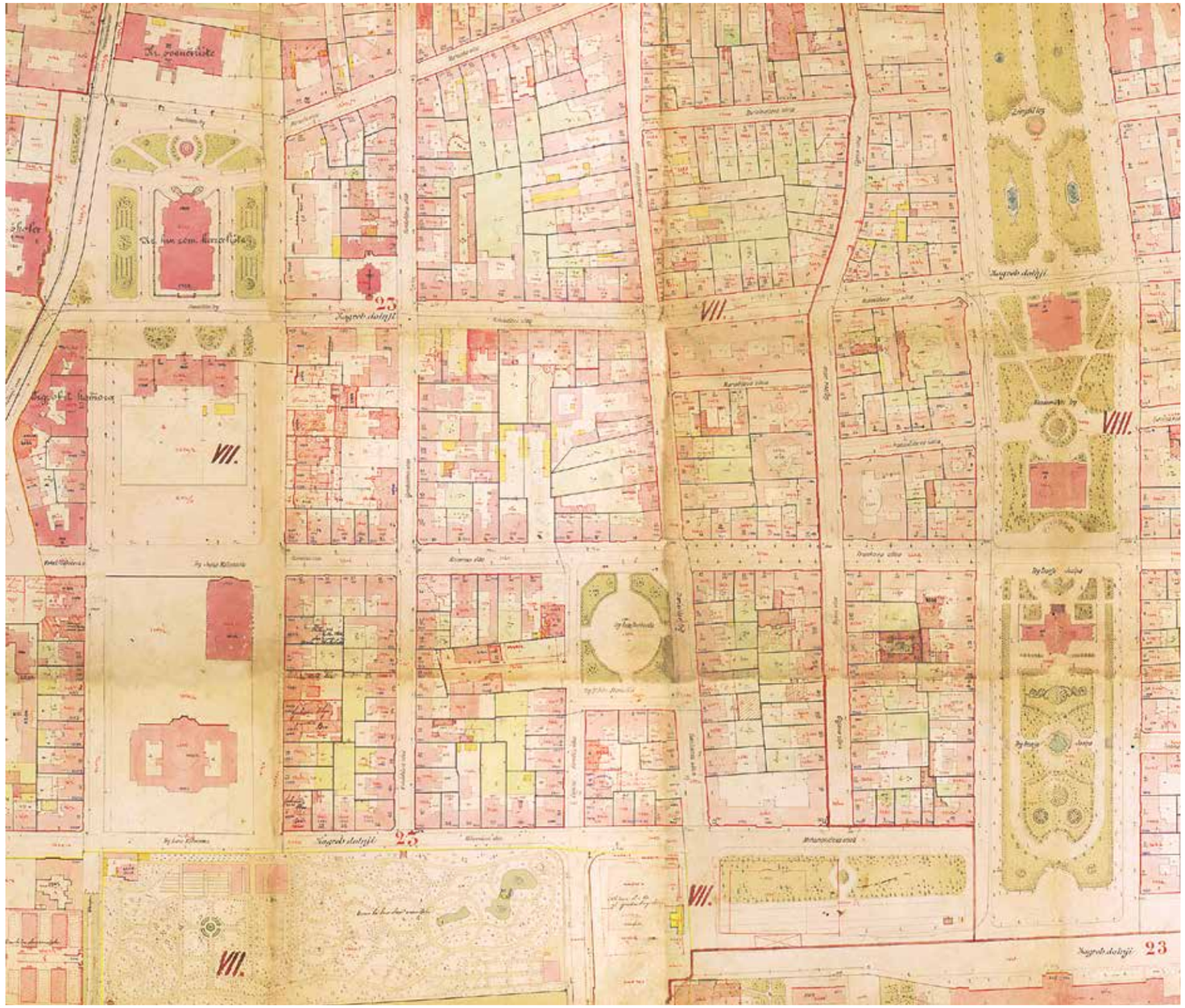

Zelena potkova, 1909.–1913., kolaž karata (izvor: Snješka Knežević, *Zagrebački povijesni trgovi, parkovi i neke ulice*, Zagreb, 2020.)

nas Zapadni kolodvor), što se ostvaruje polaganjem Prilaza Gjure Deželića te planiranjem nove Tvorničke ulice (danas Klaićeve), koja je također vodila do zgrade kolodvora. Postupnim planiranjem novih ulica oslobađa se prostor budućega prostranog trga – zapadnog dijela buduće Zelene potkove, čija regulatorna linija slijedi onu Zemaljske bolnice. Upravo u tim segmentima očituju se elementi anticipiranja reprezentativnog okvira donjogradske jezgre.

Oblik Trga Republike Hrvatske (prije Sajmište, Sveučilišni trg, Wilsonov trg, Trg kralja Aleksandra, Trg maršala Tita) postupno se formira soliternom izgradnjom na rubovima. Spominje se u spisima Namjesničkog vijeća, upućenima Hrvatskoj dvorskoj kancelariji u Beču, u kojima se uz prijedloge o položajima budućih cestovnih pravaca navodi da »zemaljska zgrada poradi svoga položaja na najživahnijoj strani grada« treba dobiti više prostora, te će se nakon uklanjanja zida »neposriedno pred tom zgradom osnovati vele liepi novi tèrg«.[4] Početkom 1860-ih začeta je koncep-

4 Spisi Dvorske kancelarije 1205/371, HDA, sv. XLII (spis Namjesničkog vijeća br. 3232/396, 7. 4. 1862.). SNJEŠKA KNEŽE-

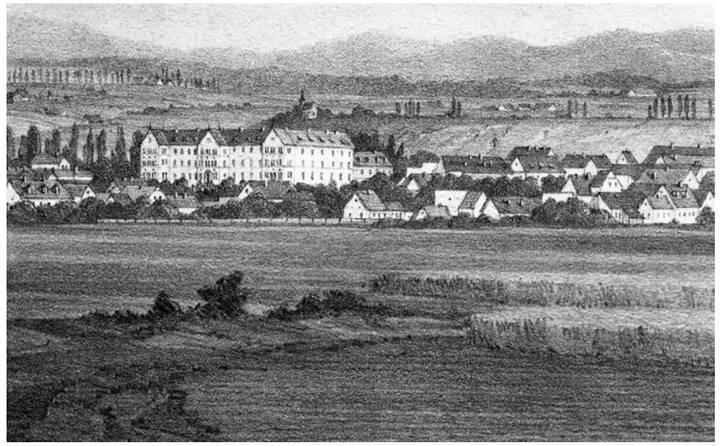

Zgrada Opće bolnice / Sveučilišta, litografija: Johann Zasche

Zgrada Opće bolnice neposredno nakon izgradnje s neizgrađenim područjem (izvor: Arhiv Nenad Gattin, Institut za povijest umjetnosti)

Stočno sajmište ispred zgrade Opće bolnice / Sveučilišta, prije 1890.

cija prostornog uređenja Donjeg grada, koja razmatra trg pred bolnicom. Ta se koncepcija spominje u nekoliko dokumenata, pri čemu je regulatorna osnova iz 1865. godine najvažnija, jer djelomično sabire prethodne zamisli i dalje ih razrađuje. Ključna rasprava o budućnosti i urbanizaciji Donjega grada odvijala se 1870. godine u skupštini zastupstva grada Zagreba, kada je prihvaćen troškovnik i nacrt novoga gradskog mjernika Ruperta Melkusa o pretvaranju Zrinjskog trga u perivoj.[5] Upravo taj događaj odredio je kriterij uređenja novih javnih prostora, uz ostalo i prostora pred »liepom onom i veličanstvenom kućom«.[6]

Vanjski prostor ispred zgrade Rektorata Sveučilišta doživio je niz transformacija. Tu su se odvijali sajmovi, ali i jubilarne izložbe, pučke zabave, trgovalo se stokom i drugom robom. Početkom 1870-ih godina, kad utemeljitelji kulture historicizma planiraju uređenje grada, prostor južno od bolnice još služi za takve namjene.[7] Privremeni sadržaji, poput klizališta koje se nalazilo na mjestu zgrade Hrvatskog sokola, a koje je organizirao tada mlad inženjer Milan Lenuci, naznake su modernizacije i novih potreba generacije utemeljiteljskog razdoblja. Slijedila je izgradnja Hrvatsko-slavonskoga gospodarskog društva (1877.–1878.) prema projektu Franje Kleina, nakon čega se aktualizira prenamjena zgrade bolnice za potrebe sveučilišta. Ipak, kompleks plinare i tvornica duhana (privremeno smještena u zgradi bivše bolnice), ostaci majura i vatrogasni toranj pridonosili su perifernom karakteru tog dijela grada, sa sajmovima i priredbama koji su se tamo odvijali. Stoga ne iznenađuje da je 1878. godine trg nazvan Sajmištem. Prostor će još neko vrijeme ostati »opterećen« sajmišnim sadržajima. Naime, kao prazan, bio je idealan za tržnicu, a tamo su gostovale i razne putujuće »atrakcije« praćene privremenom ugostiteljskom ponudom. Iako se inzistiralo na premještaju sajmišta u istočni dio grada, do toga je došlo tek 1890. godine na lokaciju blizu bivše klaonice (između Draškovićeve i Bauerove ulice).

Do konačne promjene uvjeta korištenja javnog prostora dolazi nakon što su raspoređene susjedne parcele, jedna za izgradnju Obrtne škole (lokacija je potvrđena dozvolom za

VIĆ, Geneza Trga maršala Tita i »zelena potkova« u Zagrebu, u: *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 14 (1988.), 114–115.

5 KNEŽEVIĆ, (bilj. 4), 122.

6 Isto.

7 Isto, 111.

Zgrada Opće bolnice / izložbenog prostora 1864., foto: Ludwig Schwoiser

Pogled na zgradu Rektorata i Trg Republike Hrvatske s Hrvatskim narodnim kazalištem

izgradnju 1887. godine), dok se o lokaciji novoga kazališta razgovara od 1886., a izgradnja je dovršena 1895. godine. Zahvaljujući tim pomacima, trg naposljetku u ljeto 1888. dobiva novo ime – Sveučilišni trg. Simbolika njegova preimenovanja počinje se odražavati na novu izgradnju, koja ubrzo definira dio južno od zgrade Sveučilišta.

Lokacija južno od zgrade kao mjesto namijenjeno za javni park spominje se u vrijeme prenamjene za potrebe Sveučilišta 1882. godine, s idejom da se s pomoću zelenila postigne veza između Prilaza Gjure Deželića (tada još u planovima) i Masarykove ulice. »Jedan će njegov dio biti iskorišten za sada neodgodiv, važan spoj ulica, a drugi bi se uredio 'kao liepo javno šetalište'«,[8] za što je preduvjet bio uklanjanje zida parcele (1864.–1883.). Iz rasprava doznajemo da je općina trebala urediti vrt zgrade Sveučilišta, koje će uzdržavati i rasvijetliti »kao javno šetalište« (1882.).[9]

Ideju preuređenja sajmišta u trg razvija Milan Lenuci, kako je to vidljivo iz četiri varijante skica iz 1882. godine, u kojima uz južno pročelje zgrade bivše bolnice planira javni park (razmatrajući ga u nekoliko veličina), dok veliku, gotovo kvadratnu plohu južno od zgrade projektira kao trg obrubljen drvoredom (»nasadama«).[10] Godinu nakon toga gradski vrtlar Josip Peklar projektira vrt prema nacrtu javnog šetališta koji je izradio Građevni odsjek vlade.[11] Snješka Knežević utvrdila je da je tada začeta ideja povezivanja vrta preko javnog perivoja sve do željeznice, što se smatra prvom formulacijom Zelene potkove u nekom službenom dokumentu.[12] Nacrti regulacije sajmišta ukazuju na postojanje modela za formiranje niza trgova, koji će u cijelosti naposljetku odrediti formu i format Zelene potkove. Gotovo u istom razdoblju Lenuci predlaže lokaciju za dvoranu Hrvatskog sokola (1881.) na južnoj strani sajmišta nadovezujući se na ideju sportskog terena na istom mjestu gdje je desetak godina prije organizirao klizalište. Zgradu dijele sportsko društvo Hrvatski sokol i pjevačko društvo Kolo (1883.–1884.), a doživjela je višestruku reviziju planova. U to vrijeme o lokaciji kazališta raspravlja se na temelju rezultata anketnog odbora 1885. godine. Iste godine kupljena je parcela na koju će se konačno preseliti stočni sajam.

Najsloženiji zadatak vezan je uz lokaciju Hrvatskog narodnog kazališta, čiji je položaj utvrđen regulacijom iz 1894. godine. Iako su arhitekti Fellner i Helmer isticali problem što se os sveučilišne zgrade znatno razilazi od osi kazališta, a rasprave su se vodile i o položaju njegova glavnog pročelja, odluka o velikoj parceli omeđenoj križanjima budućih ulica prvi je korak prema povezivanju postojeće i nove izgradnje na toj osjetljivoj lokaciji. Izgradnjom kazališta (1893.–1895.), parterna je zona bila tretirana kao njezin dekorativno-ornamentalni okvir, i zaprema veći dio parcele. Zelenilo postaje mjesto spajanja i sjedinjenja »praznog prostora« i izgrađenog trga, što Snješka Knežević prepoznaje kao obilježje »dvojnog trga« te kao iskorak od rigidnih urbanističkih predložaka ugrađenih u obje regulatorne osnove.[13] Parterno dekorativno oblikovanje nasada uokolo kazališta projektirao je Franjo Jeržabek.[14] Ta će urbanistička poveznica više puta biti promijenjena te konačno definirana cestovnim spojem Prilaza Gjure Deželića s Masarykovom ulicom. Konačno hortikulturno rješenje karakterizira drvored ispred zgrade Sveučilišta, vizualno spojen s malim perivojem, ali i osobit razmještaj urbane opreme, u prvo vrijeme formiran s četiri kandelabra-obeliska koji su u međuvremenu preseljeni. Najvažniju ulogu imao je izbor mjesta za *Zdenac života* Ivana Meštrovića (1905.). Postavljen je 1911. godine prema projektu Ignjata Fischera na reprezentativnom i simbolički važnu mjestu susreta različitih prostornih koncepcija i institucija.

I.2. Naručitelji i korisnici

Ključnu ulogu u izgradnji Opće zemaljske bolnice imala je banska vlada, koja je u vrijeme stolovanja bana Josipa Jelačića 1853. godine predvidjela 600.000 forinti za njezinu izgradnju. Dvije godine nakon toga prijedloga uslijedile su epidemije kolere, boginja i tifusa, što je nagnalo vladu da aktivnije počne razmišljati o zgradi za prihvat i liječenje bolesnika. Iz Beča 1856. godine stiže savjetnik Ministarstva unutarnjih poslova Weisz, koji je trebao dogovoriti izgradnju s milosrdnicama, zbog čega kupuju oranicu južno od samostana.[15] Sestre milosrdnice i njihov samostan bili su najprihvatljivija opcija, ponajprije zbog mogućnosti pružanja zdravstvene njege i planova da uz opsežan bolnički program u novoj zgradi organiziraju školu za primalje. U obzir treba uzeti i tadašnju poziciju parcele, pomalo izolirane »na rubu« rijetko izgrađena grada. Redovnice su od planova morale odustati te se odlučuju za izgradnju novih bolničkih zgrada, prvo u Ilici a poslije na zapadnoj periferiji, današnjoj Vinogradskoj ulici. Nakon što su parcelu prodale, Ministarstvo vanjskih poslova u Beču preuzima ključnu ulogu u izgradnji bolničkog objekta.

Projekt izgradnje povjeren je Ludwigu Zettlu (Zettelu), arhitektu austrijsko-čeških korijena (1821.–1891.) čija je karijera u velikoj mjeri obilježena upravo izgradnjom bolničkih objekata, ali i kaznionica i brojnih najamnih stambenih kuća, s čime započinje sredinom 19. stoljeća.[16] Inženjer prve klase i višestruko nagrađivan za svoj rad, Zettl je sudjelovao i u planovima uređenja bečkoga Ringa, pri čemu je za projekte odabirao oblikovni jezik historicizma, nerijetko preferirajući neorenesansu, osobito za zgrade prosvjetne i kulturne namjene. Njegov značaj i brojni projekti koje je realizirao u vrijeme izgradnje zagrebačke bolnice svjedoče do koje je mjere austrijsko Ministarstvo vanjskih

8 KNEŽEVIĆ (bilj. 4), 131.
9 Isto.
10 Isto, 130.
11 Isto, 134.
12 Isto, 129.
13 Isto, 145.
14 SNJEŠKA KNEŽEVIĆ, Zelena potkova. Geneza – sastojci – obilježja, u: Snješka Knežević, *Zagrebu u središtu*, Zagreb, 2003., 198–199.
15 KNEŽEVIĆ (bilj. 4), 112.
16 https://www.wikiwand.com/de/Ludwig_Zettl (pristupljeno 20. 7. 2022.)

Izložbeni paviljoni Jubilarne gospodarske izložbe 1891., foto: Hinko Krapek

poslova ozbiljno shvatilo važnost toga građevnog i zdravstvenog pothvata.

Bliske veze arhitekta Zettla s tadašnjom bečkom upravom trebale su jamčiti uspjeh zagrebačke bolnice. Zasnovana u vrijeme tzv. Bachova apsolutizma, apsolutističke i centralističke politike bečkog dvora, bolnica nastaje paralelno s velikim bečkim projektom uklanjanja bedema i izgradnje Ringa, ali i u vrijeme velike političke krize koja se odrazila na zbivanja u Hrvatskoj. Izgradnja je uslijedila nakon razdoblja Bachova apsolutizma, pri čemu je bečki arhitekt bio svojevrstan jamac modernizacijske geste, zahvaljujući znanjima koja je implementirao u projekt. No kako će se pokazati, projekt je bilo nemoguće financijski pratiti u cijelosti, ponajprije zbog financijske krize koja je zahvatila Monarhiju.

Tri godine nakon početka izgradnje, 1859. godine, bolnica je još nedovršena. Ipak je poslužila u zdravstvene svrhe, jer su u njoj smješteni ranjenici iz rata koji je Austrija vodila sa Sardinijom i Francuskom. Godinu nakon toga o bolnici se raspravljalo na više sastanaka Carevinskog vijeća. Početkom tzv. ustavnog razdoblja, koje je bilo usmjereno prema uspostavi samostalne hrvatske države (1861.), unatoč svim političkim ograničenjima, u Saboru se raspravlja o bolničkoj zgradi, jer neki smatraju da je treba prenamijeniti u fakultet ili pak kasarnu. Prilikom pregleda zgrade iste te godine utvrđeno je da u njoj nema ni dovoljno bolesnika ni osoblja, te je bez opsežnijih pregradnji u njoj nemoguće organizirati medicinski fakultet i školu za primalje, što je bilo planirano od početka.[17] U sklopu valorizacije provedene za potrebe prve generalne regulacijske osnove (1865.) zgrada se zamišlja kao suvremeni medicinski centar, što ukazuje na kontinuitet ideje o kombinaciji zdravstvene i fakultetske ustanove koji je postojao još od vremena njezina izgradnje.

U zgradi i njezinoj neposrednoj okolici 1864. godine održana je Prva dalmatinsko-hrvatsko-slavonska gospodarska izložba, svojevrsna preteča Zagrebačkog velesajma. Tom je prigodom došlo do manjih preinaka, koje su trebale za-

17 KNEŽEVIĆ (bilj. 1), 20.

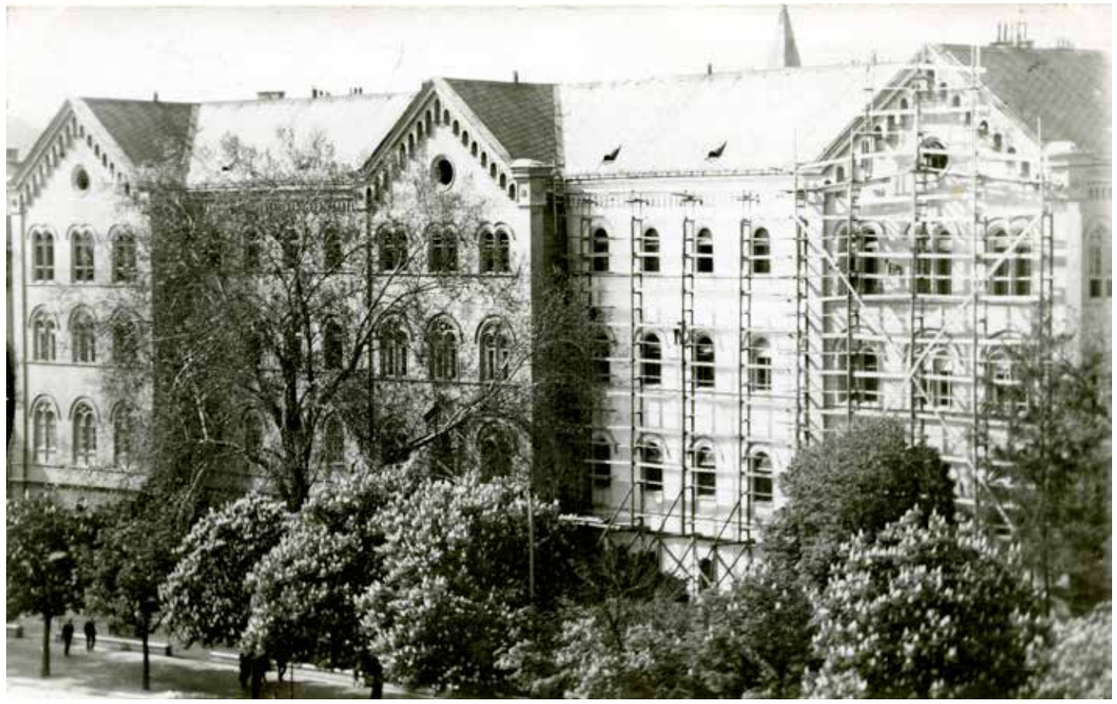

Zgrada Sveučilišta, obnova pročelja

Pročelno stubište, razglednica, između 1919.–1927.

dovoljiti potrebe više od 4.000 izlagača, raspoređenih i uz južno pročelje, na mjestu budućeg perivoja, uokolo kojeg je podignut zid. Još je jednom, gotovo trideset godina poslije (1891.), zgrada poslužila kao reprezentativni izložbeni ambijent Jubilarne gospodarske izložbe održane u povodu pedesete obljetnice Hrvatsko-slavonskog gospodarskog društva i četrdesete obljetnice Šumarskog društva. Tada se izložbeni prostor protegnuo i na paviljone obližnjega Hrvatsko-slavonskog gospodarskog društva (Trg Republike Hrvatske 4) te »izložbeni trg«, tada još bez kazališta. U oblikovanju vanjskih paviljona i uređenju parterne zone sudjelovao je Milan Lenuci s gradskim vrtlarom Josipom Peklarom.

Hrvatsko-slavonska dvorska kancelarija provela je temeljitu procjenu stanja zgrade 1865. godine, kada se ističu njezini higijenski nedostaci, ali i spominje prikladnost za smještaj fakulteta ili državnih ureda. Ivan Kukuljević Sakcinski u njoj zamišlja muzej i Jugoslavensku akademiju znanosti i umjetnosti, pozivajući se na njezin reprezentativni položaj, te anticipira buduće uređenje trga. Ipak, kao i više puta tijekom njezine povijesti, o zgradi su se donosila potpuno oprečna mišljenja, što je u konačnici prouzročilo da je tek nakon 1882. započelo njezino postupno »zacjeljivanje«.

U međuvremenu se razmatrala prenamjena zgrade u vojarnu ili tvornicu duhana (1866.). Na kraju 1868. godine odlučeno je da se u nju smjesti tvornica duhana, zbog činjenice da je u nedostatku radne snage zatvoren pogon u Varaždinu. Zgrada se pokazala prikladnom za smještaj više stotina uglavnom radnica, što govori o ambicioznim planovima širenja proizvodnje. S tom prenamjenom složila se Dvorska kancelarija u Beču, kojoj se s prijedlogom obratio ban Josip Škvorčević, te je ugovor o šestogodišnjem najmu na kraju potpisan 5. kolovoza 1869. godine.[18] Spomenimo da je u preciznim ekonomskim predviđanjima o potrebi formiranja tvornice ključan bio podatak o broju djece u dobi između 10 i 16 godina – radne snage koju »fabrike za duhan potrebuju – kako je svakomu znano – baš ponajviše«.[19]

Zgrada je pretrpjela djelomična oštećenja za vrijeme potresa 1880. godine, prilikom kojeg je stradao zabat središnjeg rizalita. Iako je Tvornica duhana zgradu unajmila na šest godina, ostala je u njoj sve do 1882. godine. Nakon toga preseljava se u novoizgrađenu zgradu u tadašnjoj Tvorničkoj, danas Klaićevoj ulici (1881.–1882.), sagrađenu prema

18 MLADEN PERUŠIĆ, Arhitektonska povijest zgrade Sveučilišta 1856 – 1956., u: *Zgrada Sveučilišta u Zagrebu. Postojanost i mijene*, Snješka Knežević, (ur.), Zagreb, 2010., 96.

19 MIROSLAVA DESPOT, Nekoliko podataka o postanku Tvornice duhana u Zagrebu godine 1869., u: *Iz starog i novog Zagreba*, IV (1968.), 241–249. Autorica se pritom poziva na podatke iz arhivskih izvora o raspravama u Carevinskom vijeću. Uz ostalo, navodi da su u zgradi do useljenja tvornice »stanovali neki pojedinci i bolesnici sestara milosrdnica« (vidjeti DESPOT, 245).

Glavni ulaz u Sveučilište, razglednica, oko 1900.

Zgrada Sveučilišta, razglednica, oko 1904.

projektu Ruperta Melkusa i uz tehničku suradnju Milana Lenucija i Aleksandera Seće.[20] Iste godine u zgradu se useljava Sveučilište, čime započinje njezino novo razdoblje.

Zemaljska vlada još je 1880. godine ponudila Sveučilištu smještaj u zgradi, planirajući je za smještaj sveučilišne knjižnice, pravnog fakulteta, filozofskog fakulteta, potrebe Rektorata, dvaju dekanata i kvesture, kao i za sve zavode i zbirke povezane s njegovim djelovanjem. Prema ideji iz 1881. godine, uza sve navedeno, u zgradi su trebali mjesto naći i mineraloško-geološki te prirodoslovni muzej, no od te se ideje ipak odustalo. Među novim katedrama i zavodima u zgradi djeluju i Higijenski zavod (od 1896.) i Anatomska zbirka (od 1899.), a od 1901. godine Filozofski fakultet započinje upisivati studentice.[21] Spomenimo da je u tom razdoblju Filozofski fakultet imao matematičku predavaonicu sa seminarom, germanistiku, *cercle français*, geografiju i povijest.

Konačnom izgradnjom Nacionalne sveučilišne knjižnice prema projektu Rudolfa Lubinskog, dovršene 1913. godine, iz zgrade Rektorata iseljena je knjižnica, a prostor u prizemlju dodijeljen je Filozofskom fakultetu, dok je na prvom katu proširen dio za potrebe Pravnog fakulteta.

Vrijeme Prvoga svjetskog rata utjecalo je na promjenu prioriteta, kad je cijela zgrada sa susjednom Obrtnom školom prenamijenjena za potrebe vojske. Po završetku rata u zgradi se organiziraju novi studiji medicine (1919.) te trgovine i prometa (1920.). Na drugom katu prostorije su zauzeli studij fizike, botanike i njima pripadni zavodi, koji iseljavaju do 1927. godine. Filozofski fakultet u novoizgrađenu zgradu, izgrađenu prema projektu Božidara Tušeka (1960.–1962.), preselit će tek nakon Drugoga svjetskog rata, nakon čega zgrada ostaje prepuštena potrebama Rektorata Sveučilišta i Pravnog fakulteta. U suterenu glavnog krila nalazi se knjigovežnica i tiskara, koja je i danas aktivna. U zgradi je u sjeveroistočnom kutu smješten i stan domara.

SANDRA KRIŽIĆ ROBAN

20 ZRINKA PALADINO, Zaštita zagrebačke industrijske baštine izradbom konzervatorskih elaborata Gradskoga zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirode u Zagrebu, u: *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 33/34 (2009.–2010.), 156.

21 Mudroslovni fakultet (danas Filozofski fakultet) prvi je fakultet Sveučilišta u Zagrebu koji je omogućio upis studenticama, i to već 1895. godine. No tek se 1901. godine upisuju prve »prave« studentice na Fakultet, kad je dopušteno redovno studiranje djevojkama. Prvih četrnaest »izvanrednih« studentica nije imalo isti status kao redovne studentice upisane 1901. godine. Prve tri redovne studentice Mudroslovnog fakulteta bile su Milica pl. Bogdanovićeva, koja je upisala studij povijesti i geografije i završila ga u roku, te Milka Maravić i Vjera Tkalić na prirodoslovnom studiju. Milica pl. Bogdanovićeva obranila je doktorat 1906. godine postavši prva žena koja je doktorirala filozofiju i postala doktorica znanosti na Sveučilištu u Zagrebu. TIHANA LUETIĆ, Prve studentice Mudroslovnog fakulteta kr. Sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu, u: *Povijesni prilozi,* 21 (2002.), 22; 167–208.

II.

ANALIZA ARHITEKTONSKIH OBILJEŽJA I ZATEČENOG STANJA

Zgrada Rektorata Sveučilišta i Pravnog fakulteta,
ortogonalna snimka

II.1. Smještaj

Zgrada Rektorata Sveučilišta i Pravnog fakulteta, prethodno Opća zemaljska bolnica, smještena je unutar bloka omeđena Frankopanskom ulicom (zapadno), Varšavskom ulicom (sjeverno), Gundulićevom ulicom (istočno) i Trgom Republike Hrvatske (južno), uz čiji se sjeverni obod povezuju Prilaz Gjure Deželića i Masarykova ulica. Zgrada je s pomoćnim zgradama i malim perivojem zauzela znatan dio jugozapadnog dijela bloka, zamalo cijelu jednu četvrtinu. Svojim se zapadnim bočnim krilom naslanja na samostanski sklop sestara milosrdnica sv. Vinka Paulskoga,[22] koje su inicirale njezinu izgradnju u svrhu opće zemaljske bolnice. S istočne strane niska je naknadna prigradnja (garaže) te u nastavku objekt u kojem su poslovni prostori Sveučilišne tiskare. S južne strane zgrade mali je perivoj, otvoren za javnost, koji je ogradom odijeljen od linije ulice. Čitav južni dio bloka sve do susjedne uglovnice u Masarykovoj 28 (Školska knjiga) obrubljen je jednostrukim drvoredom, koji ostvaruje vizualnu, ali i taktilnu vezu sa stablima perivoja. Obris perivoja većim dijelom paralelan je sa zgradom i nalazi se na liniji staroga poljskog puta koji je južnije od današnjeg Prilaza Gjure Deželića vodio prema zapadu.[23]

Ulaznim pročeljem zgrada je orijentirana prema jugu, a sjevernim prema unutrašnjem dvorištu u bloku. Dvorište graniči s velikom parcelom na kojoj su uz samostan i crkvu, sagrađene druge zgrade sestara milosrdnica, s pripadnim parkom. Prostorna organizacija zgrade Rektorata sastoji se od glavnoga južnog krila položena u smjeru istok – zapad, s dvama ugaonim i jednim ulaznim rizalitom te u njegovoj osi sjevernim, naknadno sagrađenim stubišnim tijelom. Kraća bočna krila, zapadno i istočno, omeđuju stražnje dvorište. Sva su krila četveroetažna, s plitko ukopanim

22 Samostan i crkva grade se između 1841. i 1845. godine prema nacrtima Franza Schüchta, dok Mihael Strohmayer dograđuje crkvu i drugi kat samostanske zgrade (1861.–1862.). DUNDOVIĆ, VUČETIĆ, HANIČAR BULJAN (bilj. 2).

23 KNEŽEVIĆ (bilj. 4), 114.

Blok između Gundulićeve, Varšavske, Frankopanske i Trga Republike Hrvatske sa zgradom Sveučilišta u jugozapadnom dijelu

suterenom, visokim prizemljem i dvama katovima. Krila su zaključena dvostrešnim, a stubišno tijelo trostrešnim krovom.

II.2. Organizacija unutarnjeg prostora

Zgrada Rektorata Sveučilišta trokrilna je građevina sa središnje postavljenim ulazom u glavnom, južnom, krilu. Istočno i zapadno krilo nešto su kraća od glavnog i simetrična su u odnosu na centralnu os sjever – jug. Glavno krilo, kako je već spomenuto, naglašeno je s tri rizalita – središnjim i bočnima. Duljina središnjeg dijela iznosi približno 80 m, a zapadno i istočno krilo zgrade imaju približno duljinu 35 m i širinu 17 m. Visina suterena iznosi 3,85 m, dok je visina visokog prizemlja i prvog kata 5,7 m, a drugog kata 5,4 m. Ukupna visina zgrade je 20,65 m, s krovištem približno 27 m. Tlocrtna je površina jedne etaže približno 1950 m², tako da ukupna bruto razvijena površina (BRP) iznosi približno 7800 m² (bez potkrovlja).

U svim etažama (suteren, visoko prizemlje, prvi i drugi kat) prostori su vrlo slično raspoređeni uz dugačke hodnike; hodnik u južnom krilu prostire se uzduž dvorišnog pročelja, dok su oni u bočnim krilima središnje postavljeni. Po sredini bočnih krila nalazili su se kraći poprečno postavljeni hodnici. Izvorno svi su se hodnici protezali od pročelja do začelja, odnosno od jedne do druge bočne fasade. Hodnici su nadsvođeni bačvastim svodovima, a na spojevima hodnika i pred stubištima križni su svodovi. Glavnom ulazu u vestibul visokog prizemlja pristupa se preko vanjskoga reprezentativnog stubišta sa simetrično postavljenim krakovima s istočne i zapadne strane ulaznog podesta. Vertikalna komunikacija ostvarena je dvama reprezentativno uređenim stubištima: glavnim stubištem u osi središnjeg

Uzdužni presjek kroz južno krilo s pogledom prema jugu, postojeće stanje 2022.

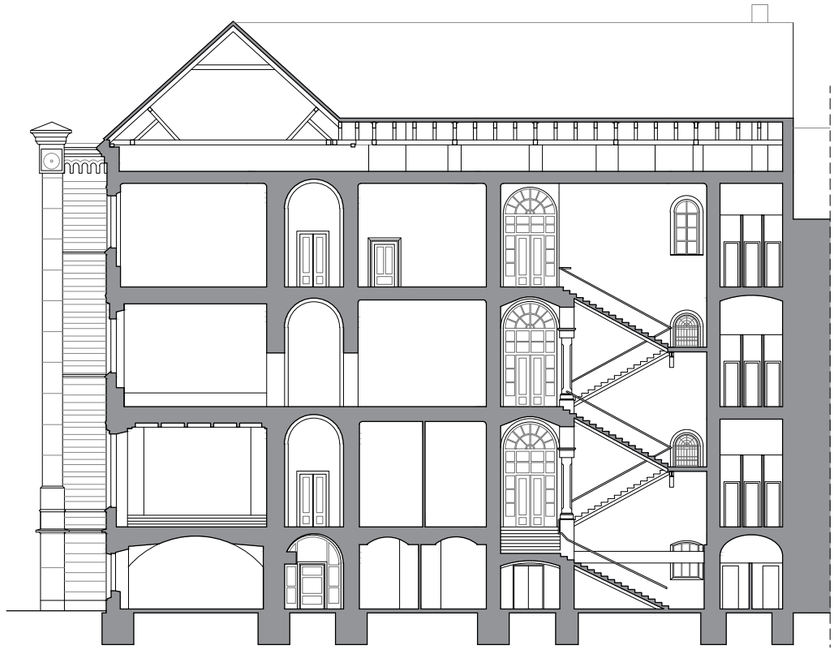

Presjek kroz zapadno krilo i bočno stubište s pogledom prema zapadu

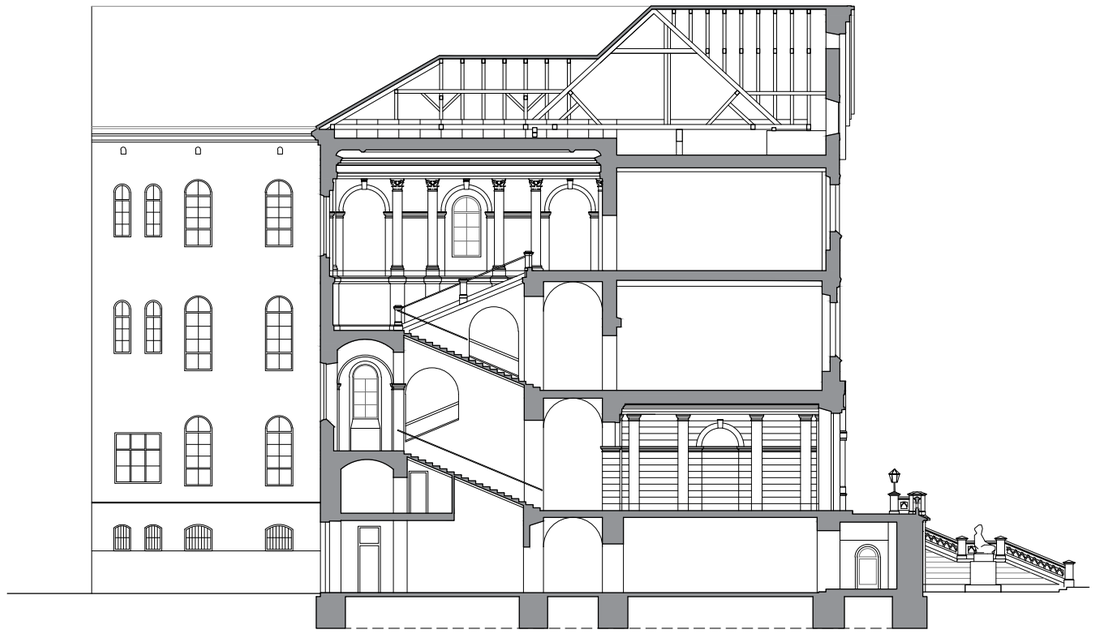

Poprečni presjek kroz južno krilo i glavno stubište s pogledom prema istoku

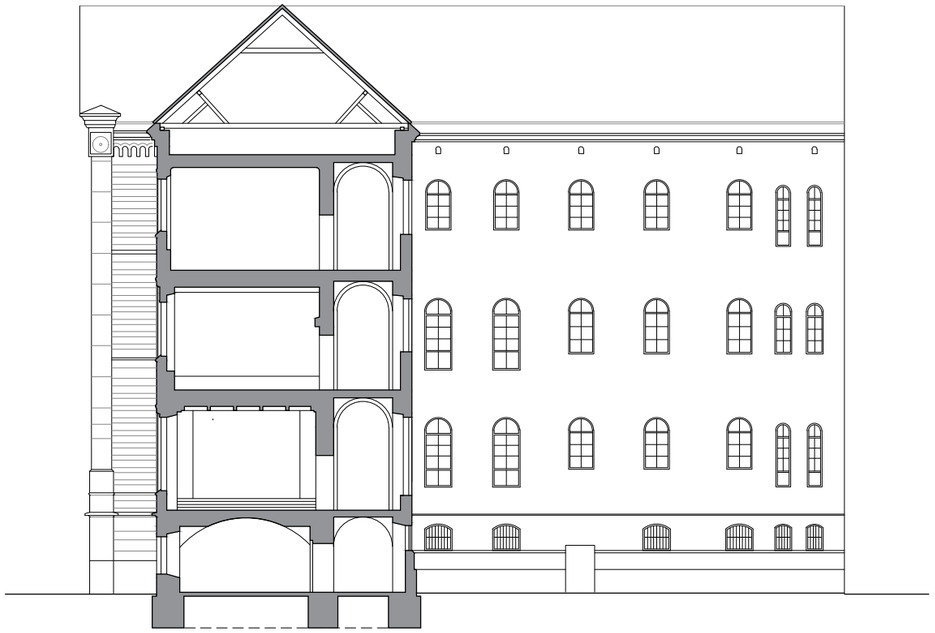

Poprečni presjek kroz južno krilo s pogledom prema zapadu (na istočnu dvorišnu fasadu zapadnog krila)

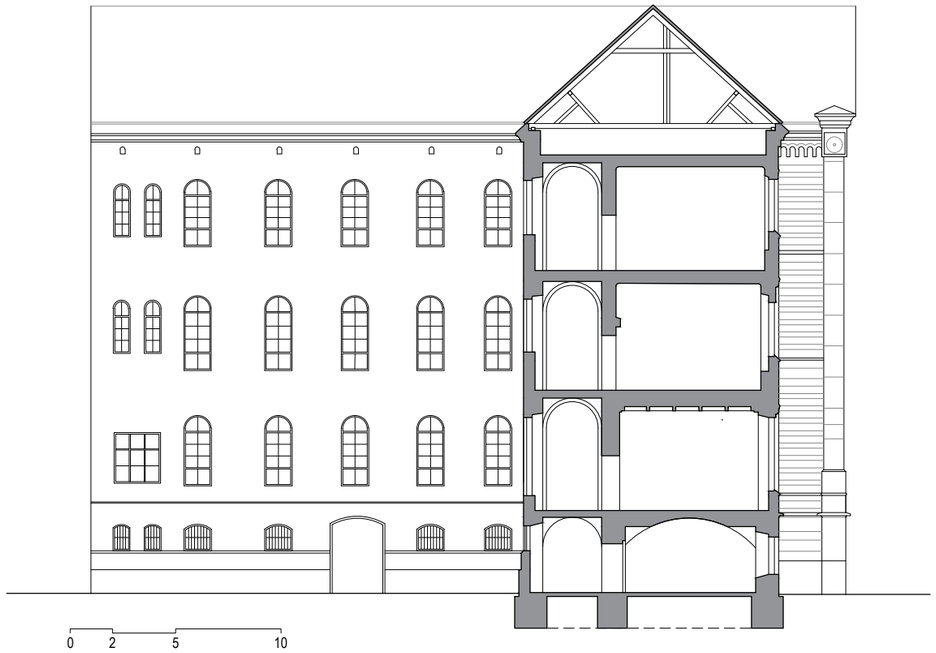

Poprečni presjek kroz južno krilo s pogledom prema istoku (na zapadnu dvorišnu fasadu istočnog krila)

vestibula, formiranim unutar aneksa u dvorištu, i bočnim stubištem smještenim u zapadnom krilu. Uz glavno stubište su prema dvorišnoj strani dograđene sanitarije na zapadu, a istočno lift.

U **suteren** danas vode dva ulaza probijena sa svake strane vanjskog stubišta te po jedan ulaz na svakom pročelnom rizalitu u produžetku hodnika bočnih krila. Prostor središnjeg rizalita podijeljen je na bačvasto svođen hodnik flankiran bočnim prostorijama koji vodi do uzdužnog hodnika pročelnoga, južnog krila, svođena križnim i bačvastim svodovima. Dalje u središnjoj osi slijedilo je glavno stubište, no vertikalna veza između suterena i prizemlja naknadno je prekinuta, a prostor nekadašnjeg stubišta podijeljen na male prostorije. Sa svake strane središnjeg rizalita u pročelnom se krilu nalazi po jedna velika prostorija svođena bačvastim svodom sa susvodnicama te osvijetljena monoforama na glavnom pročelju (prostorije su naknadno pregrađene tankim zidovima). U ugaonim su rizalitima veće prostorije presvođene po dvjema češkim kapama i osvijetljene biforama te nadsvođeni hodnici koji se produžuju u središnje hodnike bočnih krila, presječene po sredini poprečnim hodnicima. U istočnom krilu poprečnim se hodnikom ostvaruje veza vanjskog prostora s unutrašnjim dvorištem (kolni ulaz), dok u zapadnom krilu jedan krak hodnika, također s vratima prema dvorištu, služi kao pristup bočnom stubištu, dok je drugi pregrađen u manju prostoriju. Ostale prostorije u bočnim krilima, osvijetljene prozorima na dvorišnim i uličnim pročeljima, nadsvođene

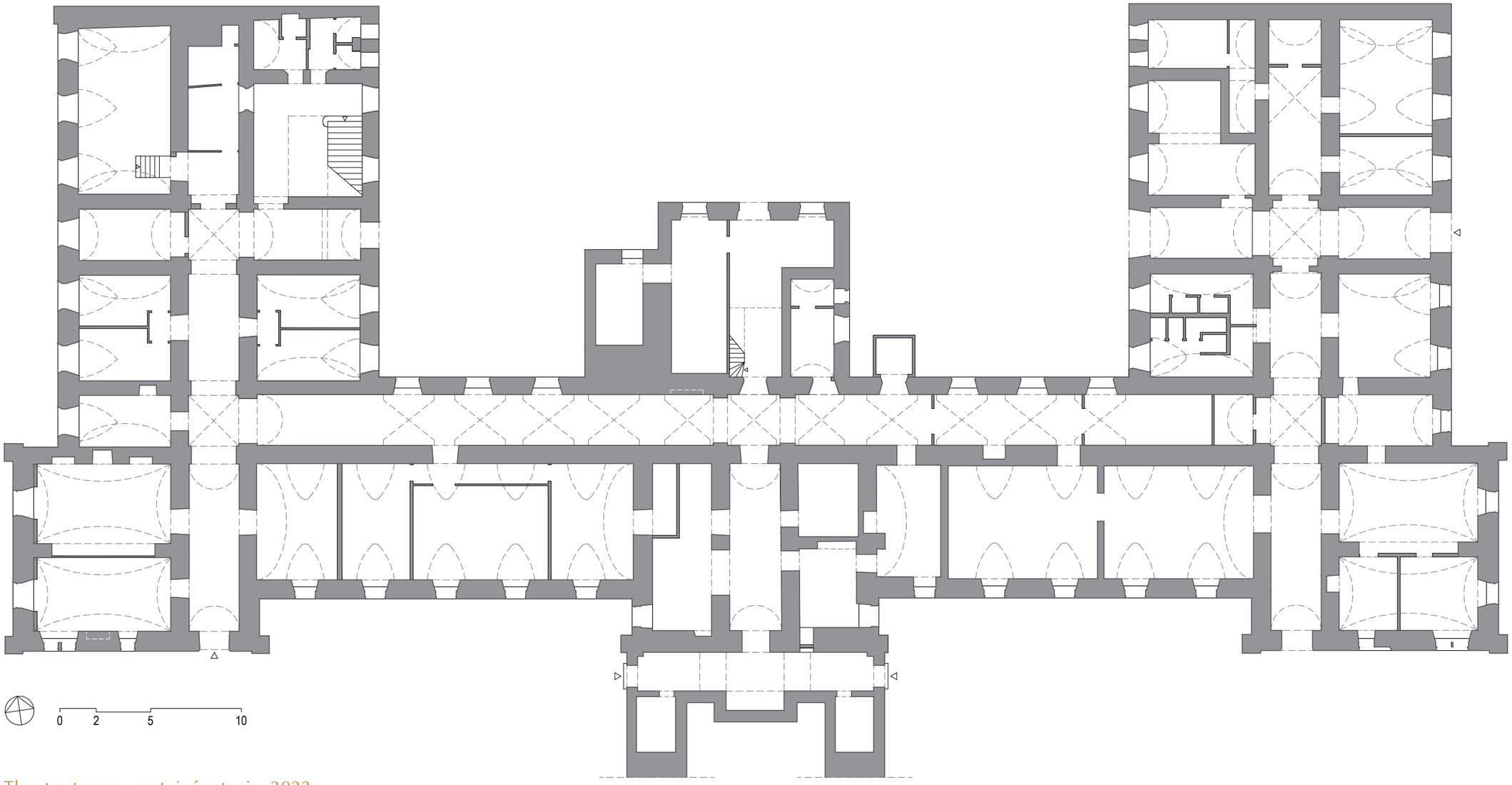

Tlocrt suterena, postojeće stanje, 2022.

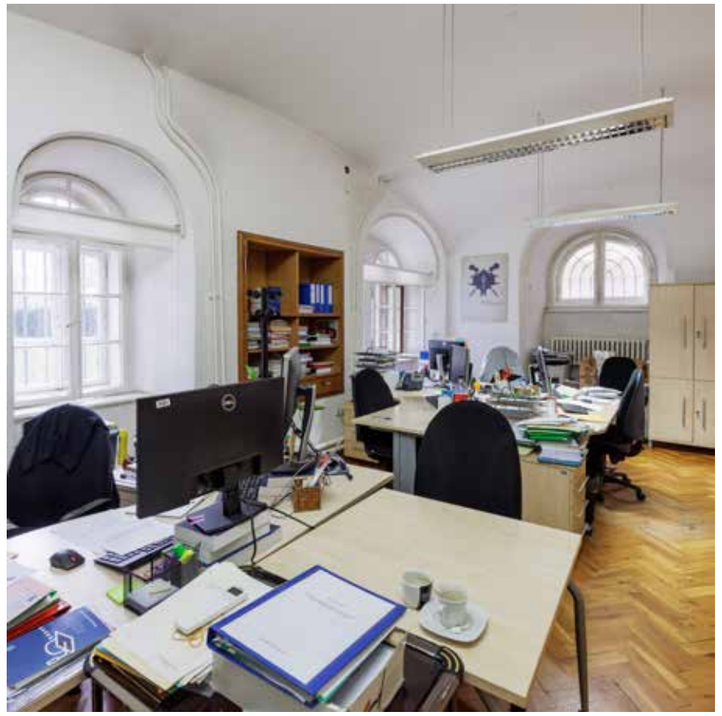

Hodnici i uredi u zapadnom dijelu suterena

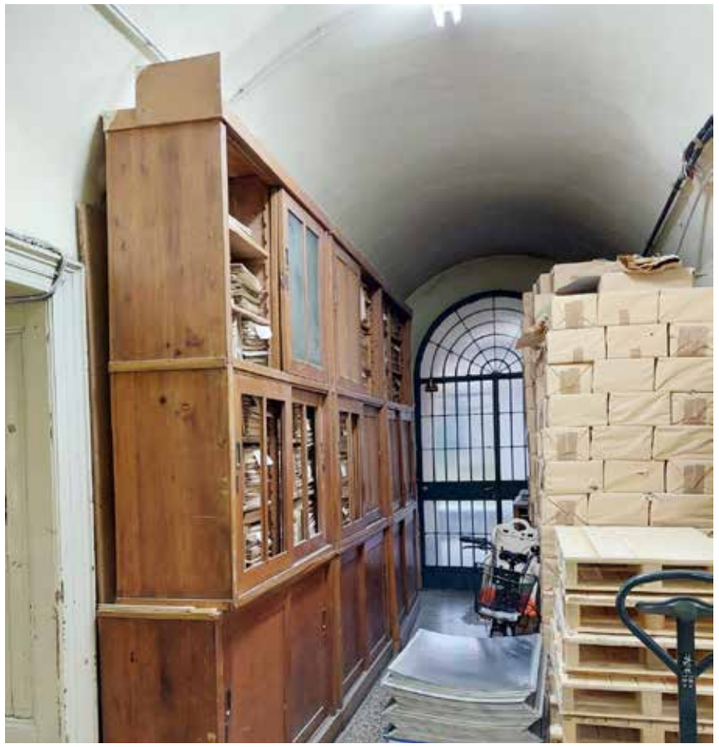

Hodnici u prostoru Sveučilišne tiskare u istočnom dijelu suterena

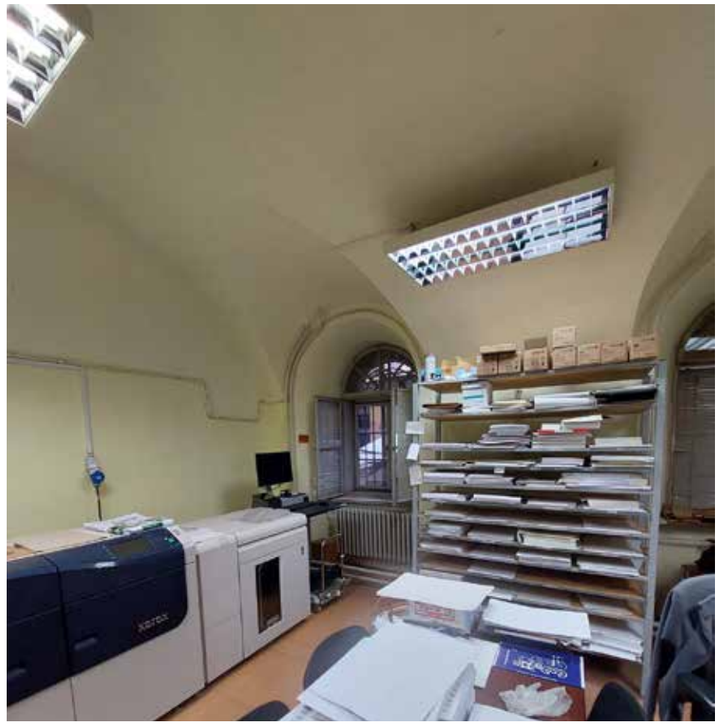

Prostorije Sveučilišne tiskare

su bačvastim svodovima sa susvodnicama, a dio njih ima češke kape (u istočnom krilu). U zapadnom dijelu suterena danas su uredi Sveučilišta, a u istočnom Sveučilišna tiskara te stan domara (u sjevernom dijelu).

Središnjim dijelom **visokog prizemlja**, koje danas cijelo služi kao prostor Rektorata, dominira **vestibul** koji se trostrukim lučnim otvorom rastvara prema hodniku, nakon čega je u dubinu potisnut slijedio trostruki lučni otvor prema središnjem trokrakom stubištu koje vodi na prvi i drugi kat. Zidovi vestibula raščlanjeni su visokim toskanskim pilastrima koji nose trodijelno građe na kojem počiva strop. Plohe zidova između pilastara raščlanjene su trakama stilizirane rustike. Otvori vestibula prema hodniku, od kojih je središnji širi i viši od bočnih, imaju profilirane lučne nadvoje, koji počivaju na profiliranim kapitelima što se nastavljaju u razdjelni vijenac duž svih zidova vestibula. Zaglavni kamenovi lukova ukrašeni su vegetabilnim ornamentima. Jednako oblikovani okviri lučnih otvora nalaze se i na bočnim zidovima vestibula, s time da su na zapadnoj strani pravokutna dvokrilna vrata, a na istočnoj (na mjestu nekadašnjih vrata) slijepi je lučni otvor s ugrađenom

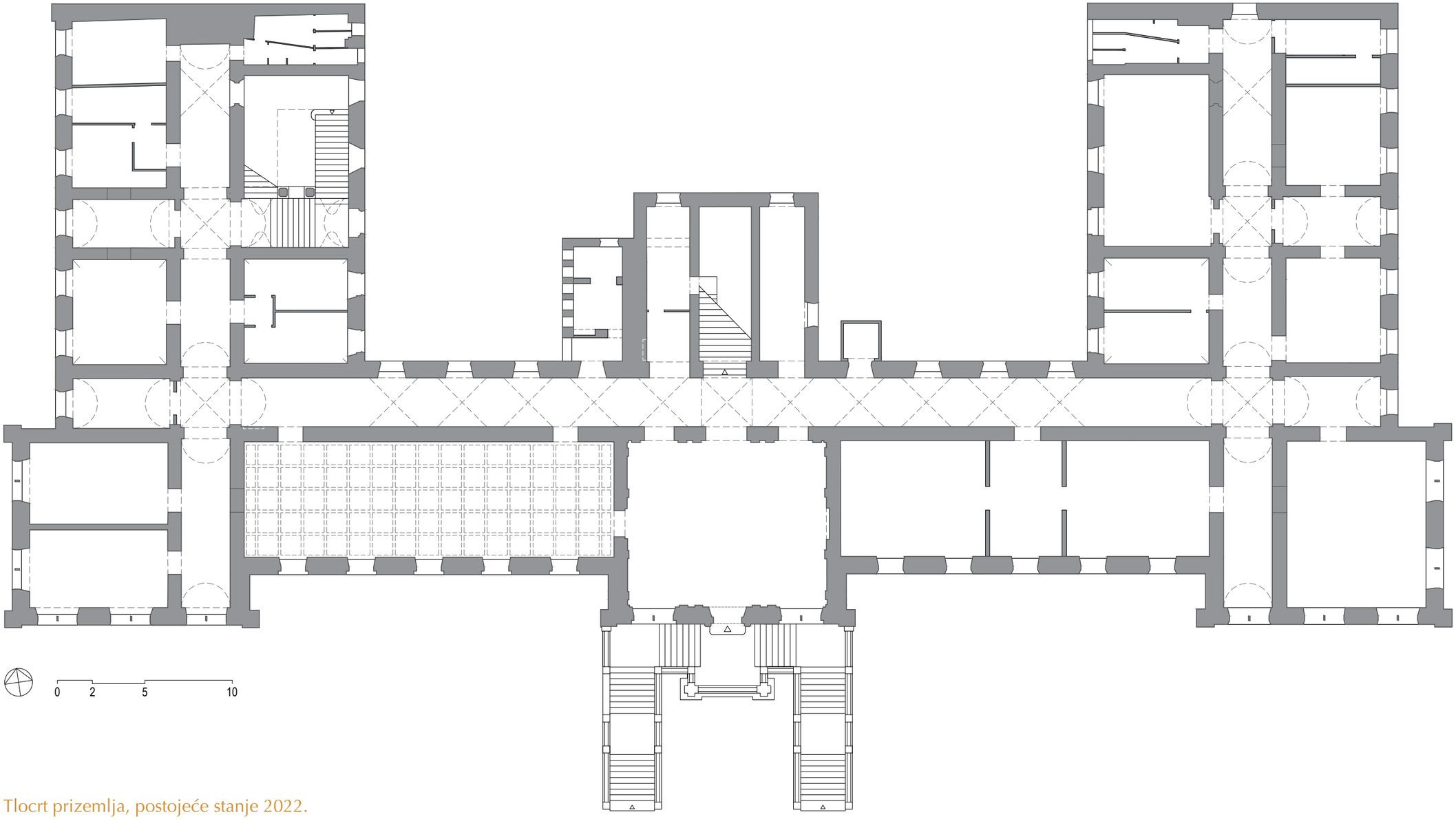

Tlocrt prizemlja, postojeće stanje 2022.

Vestibul

Glavno stubište, donji dio između prizemlja i prvog kata

spomen-pločom u povodu tristote obljetnice zagrebačkog sveučilišta (1669.–1969.). Na južnoj strani vestibula visoki je lučni ulaz (koji prekida završno građe), flankiran dvama biforama u nišama.

Glavno stubište pripada tzv. imperijalnom tipu – središnji se krak na razini međupodesta grana u dva paralelna kraka. Na katovima stubište se izravno otvara u uzdužne hodnike glavnog krila koji se koriste kao podest i veza između krakova. Kao što je spomenuto, stubište prema suterenu naknadno je uklonjeno te je na tom mjestu formirana portirnica, što je rezultiralo zazidavanjem odgovarajućega lučnog otvora, jednako kao i onoga s druge strane središnjega ulaza u stubište, iza kojeg se nalazi mala prostorija (u strukturi zidova vidljivi su tragovi lukova).

Arhitektonska raščlamba kamenog stubišta, usklađena s vestibulom, kulminira u gornjoj razini (jer je Rektorat izvorno bio smješten na toj etaži). Između prizemlja i prvog kata kameni su krakovi omeđeni zidovima perforiranima velikim lukovima koji prate uspon stuba. Međupodest je nadsvođen križnim svodovima (tri traveja) nošenima toskanskim pilastrima, a križno je nadsvođenje na jednak način pro-

Glavno stubište, međupodest, piloni i svodovi u dijelu između prizemlja i prvog kata

vedeno i u hodniku prvog kata neposredno ispred stubišta. Dio stubišta između prizemlja i kata bio je osvijetljen po jednim prozorom uz krakove na bočnim stranama (zapadni je prozor zazidan radi dogradnje sanitarnog čvora), te s pet prozora na međupodestu (tri sjeverno i po jedan istočno i zapadno).

U gornjem dijelu stubište je otvoreno (bez zidova uz krakove) te natkriveno stropom koji obuhvaća i prostor hodnika

Glavno stubište, ograda od kovanog željeza

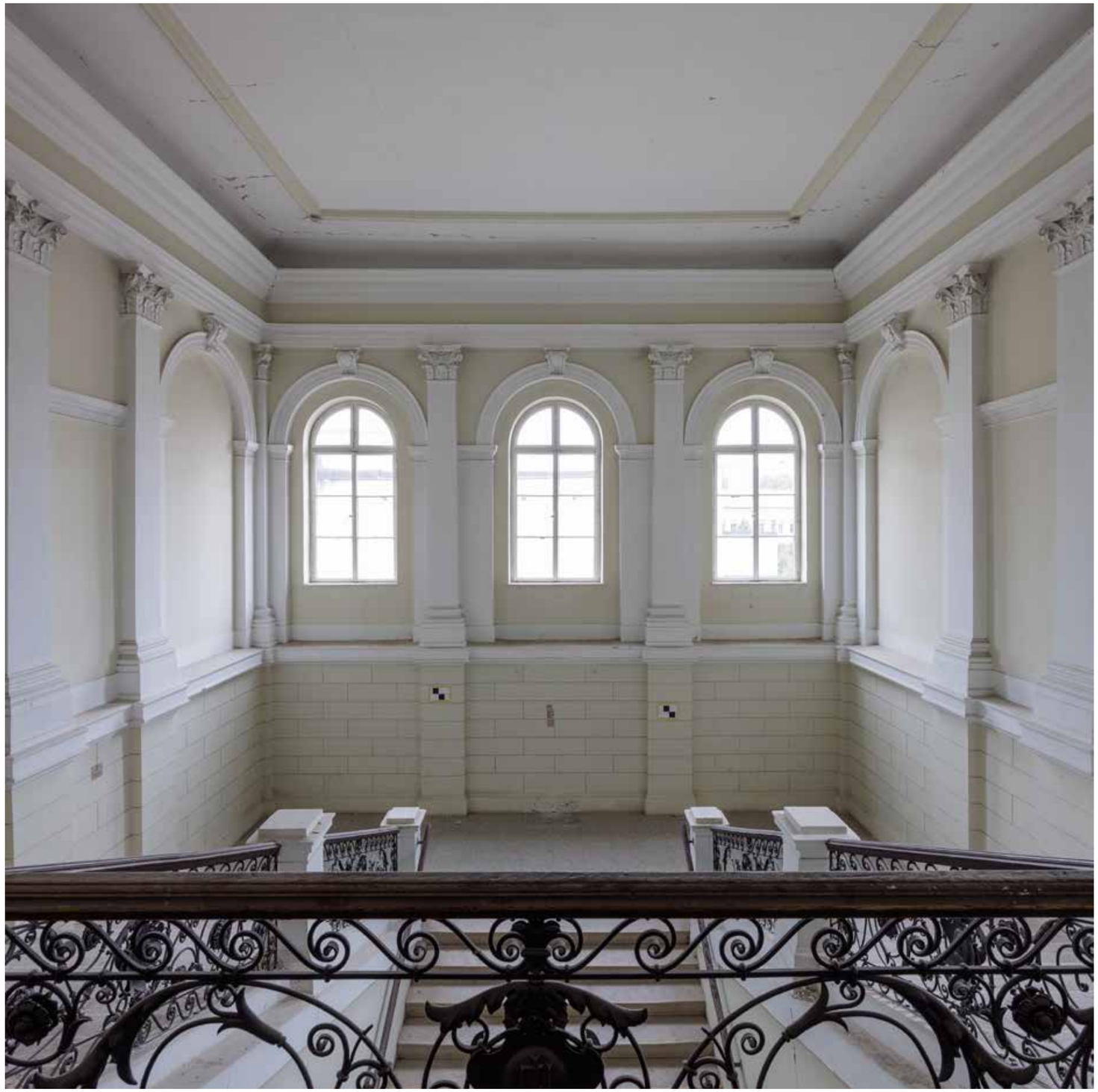

Glavno stubište, gornji dio na drugom katu

Glavno stubište, dio između prvog i drugog kata

Detalji arhitektonske plastike na drugom katu i reljef Roberta Frangeša *Justicija*

Glavno stubište, strop na drugom katu

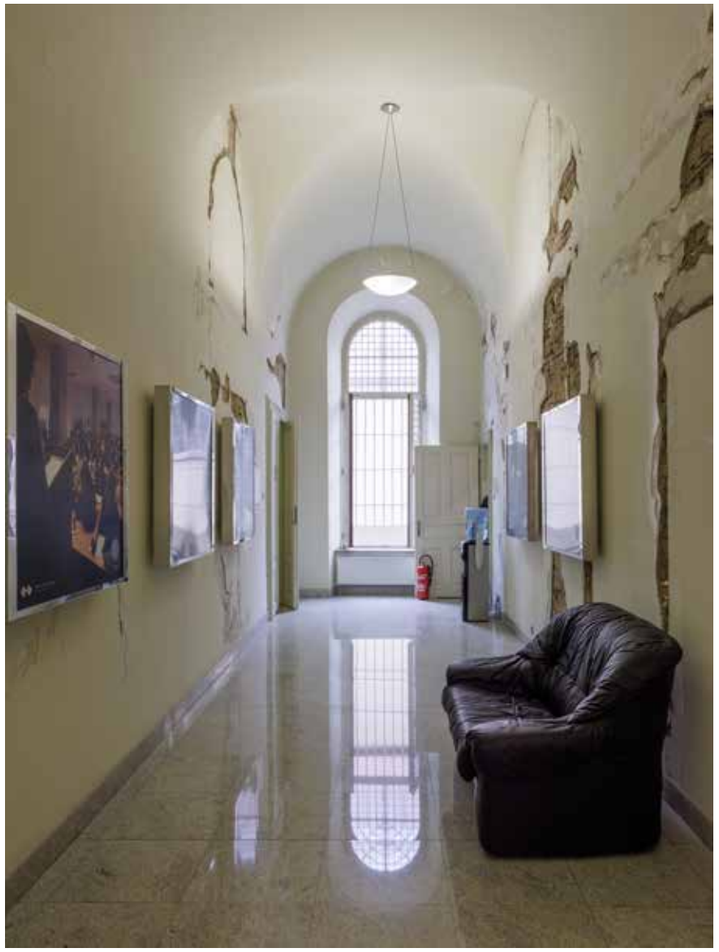

Hodnici u južnom, istočnom i zapadnom krilu prizemlja

glavnog krila. Donji dio zidova u toj zoni raščlanjen trakama stilizirane rustike, služi kao baza visokih korintskih pilastara koji nose građe ispod stropa te obuhvaćaju sve zidove, uključivo i zid u hodniku drugog kata, nasuprot stubištu. Kao i u vestibulu, između pilastara oblikovani su lučni otvori profiliranih okvira sastavljenih od dovratnika s kapitelima te polukružnih lukova sa zaglavnim kamenovima ukrašenima vegetabilnim ornamentima. Lukovi uokviruju prozore – pet na međupodestu i po jedan na svakom bočnom zidu, kao i spojeve s hodnikom u glavnom južnom krilu. Zbog spomenute dogradnje sanitarnog čvora prozori na zapadnom zidu (uz krak stuba i iznad međupodesta) zazidani su, a radi simetrije zazidan je i istočni prozor nad međupodestom. Strop iznad stubišta bogato je ukrašen profilacijama izvedenima, kao i ostali elementi raščlambe u stubištu, od žbuke, odnosno štuka. Uz krakove stubišta dekorativna je ograda od kovanog željeza, u donjim zonama postavljena u lučne otvore, a u gornjim nošena niskim pilonima.

Sa svake strane osovinski postavljenih vestibula i stubišta tlocrtnu organizaciju visokog **prizemlja** čini već spomenut hodnik, orijentiran na dvorište, iz kojeg se ulazi u dvorane južnog krila okrenute prema Trgu Republike Hrvatske. Hodnik se izvorno protezao od istočne do zapadne bočne fasade (gdje su probijeni prozori), ali su u brojnim adaptacijama koje su uslijedile nedugo nakon izgradnje krajnji dijelovi hodnika pregrađeni i pretvoreni u urede. Završeci hodnika istočnog i zapadnog krila, također s prozorima (izuzev hodnika koji graniči sa susjednim samostanom), u južnom su krilu također pretvoreni u urede.

U pročelnom krilu sa zapadne strane vestibula smještena je prostrana aula, s dvama ulazima iz hodnika te s vratima prema vestibulu. S istočne je strane vestibula rektorov trakt

Aula u zapadnom dijelu južnog krila

sastavljen od središnje sobe tajnice s ulazom iz hodnika te po jedne veće prostorije sa svake strane, od kojih je ona istočno rektorova soba. Prostor u ugaonim rizalitima ispunjavaju, kao i u suterenu, hodnici i veće prostorije – vijećnica Senata istočno i prostorije prorektora zapadno (izvorno velika prostorija podijeljena je na dvije manje).

U bočnim se krilima sa svake strane središnjih hodnika nalaze manje prostorije, s ulazima iz hodnika ili međusobno

Rektorov trakt u istočnom dijelu južnog krila

Vijećnica Senata u jugoistočnom dijelu

Garderoba i prostorija u istočnom krilu

Zazidani luk prema nekadašnjem bočnom stubištu u istočnom krilu

Dvorana na mjestu nekadašnjega istočnog bočnog stubišta

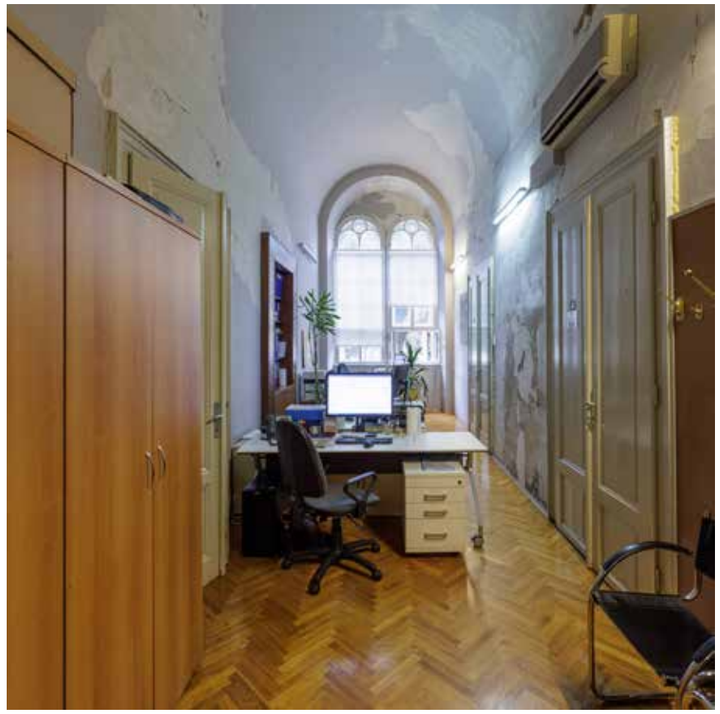

Prostorija i prorektorova soba u jugozapadnom dijelu

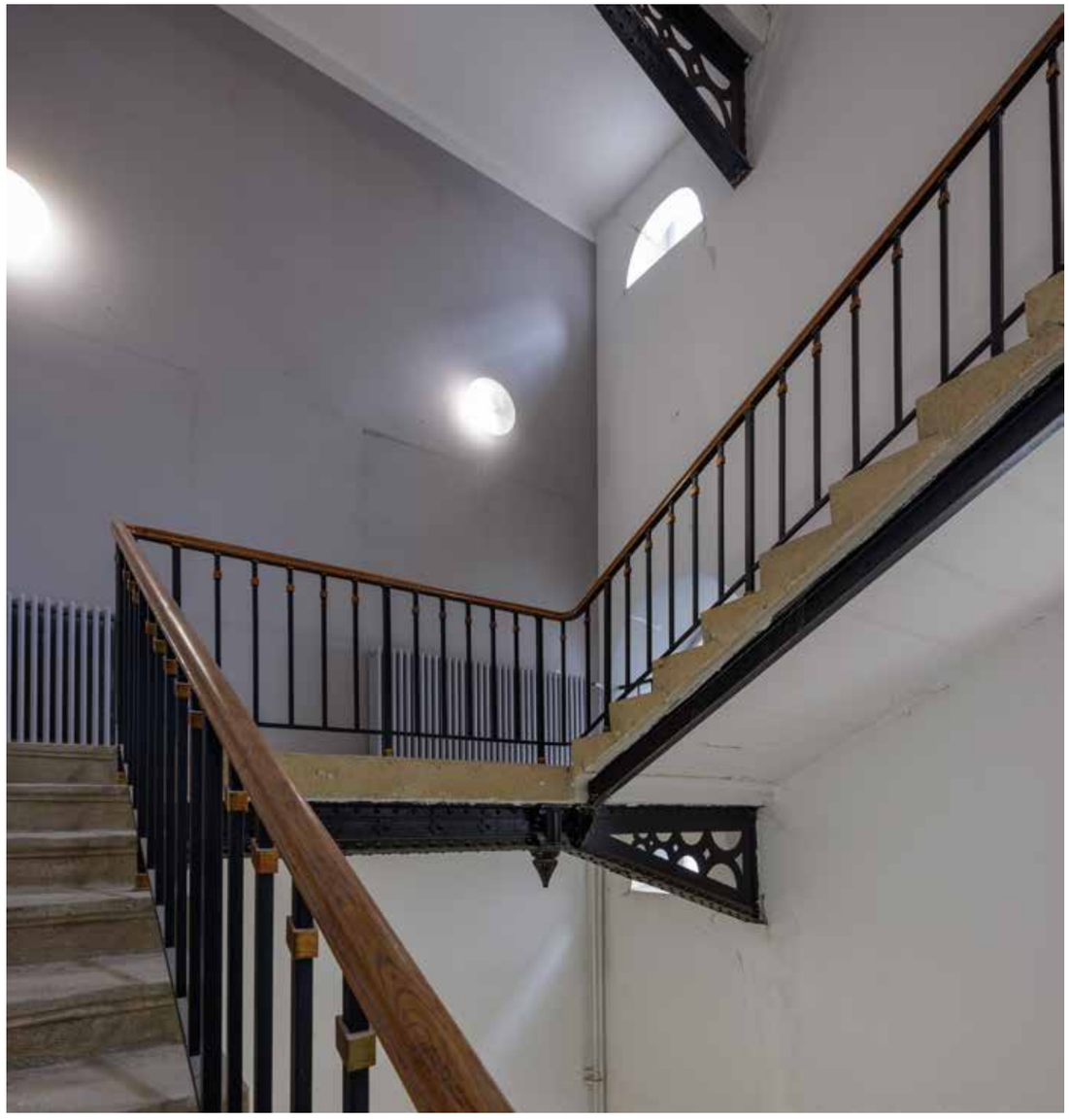

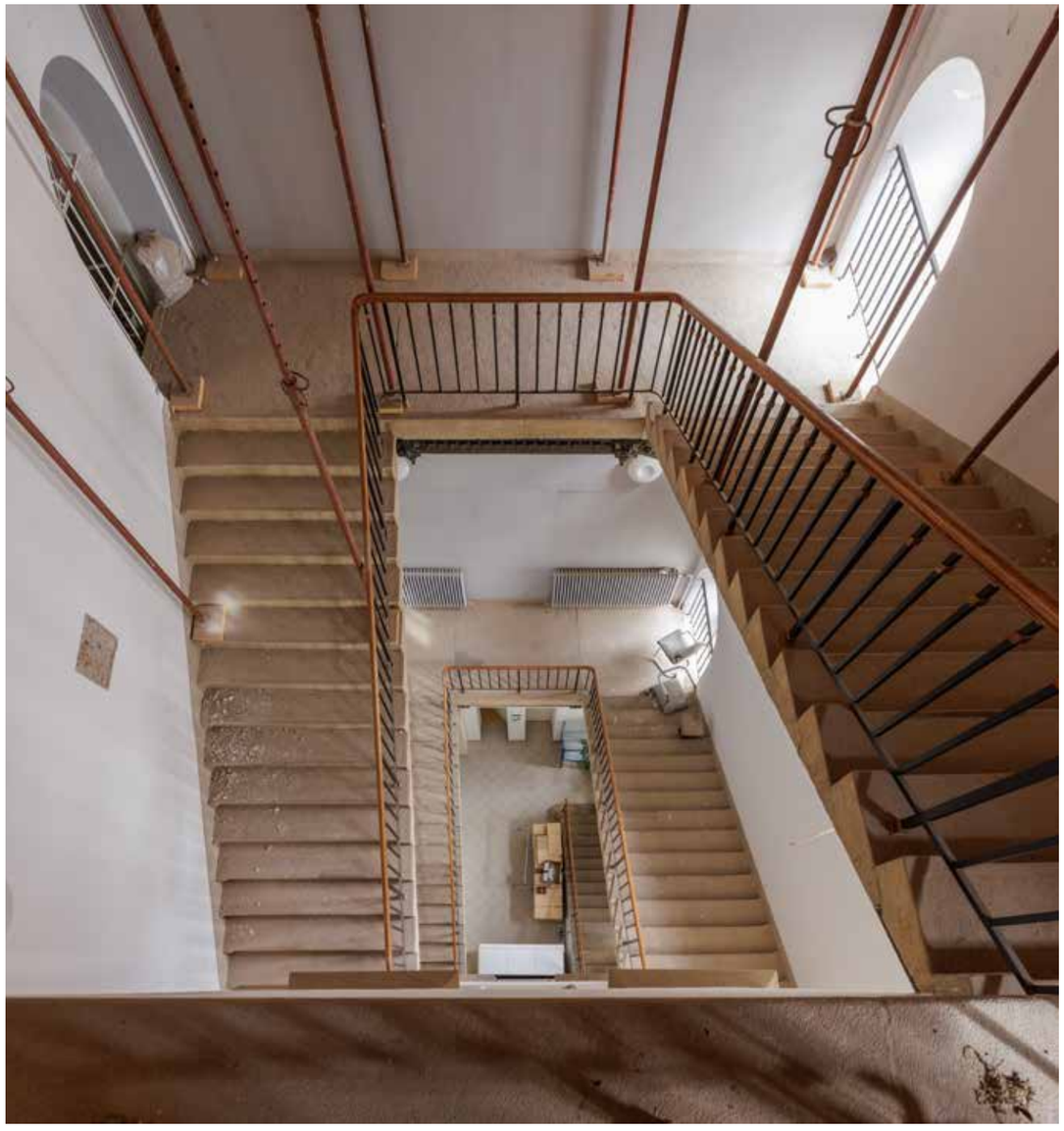

Bočno stubište u zapadnom krilu s konstrukcijom od lijevanog željeza

povezane vratima. U krajnjim dijelovima bočnih krila na dvorišnim stranama smješteni su sanitarni čvorovi.

Veličinom i opremom ističe se **bočno stubište** u **zapadnom** krilu, organizirano od suterena do drugog kata, a adekvatno stubište u istočnom krilu naknadno je uklonjeno te se na njegovu mjestu u prizemlju nalazi dvorana (vidljivi su tragovi zazidanih prozora nekadašnjeg istočnog stubišta). Zapadno je stubište dvokrako, s podestima i međupodestima, dok su krakovi razmaknuti tako da tvore tzv. šuplju jezgru. Podesti na razini etaža nadvišeni su u visokom prizemlju i prvom katu bačvastim svodovima sa susvodnicama koje nose po dva kamena stupca neoromaničkih obilježja. Stupci su postavljeni na visoke baze, uglovi samih stupaca skošeni su, a iznad njih impozantni su kvadratični imposti zaključeni profilacijom. Jednaki su stupci uzidani u zidove uz lučne otvore na spoju podesta s hodnicima bočnog krila, no oni su danas prekriveni žbukom. Iznad međupodesta, koji presijecaju prozore na dvorišnoj fasadi i zidu prema hodnicima, te iznad podesta u drugom katu ravni su stropovi. Osobitost tog stubišta vidljiva je konstrukcija od lijevanog željeza, koja nosi krakove i međupode-

Bočno stubište, kameni stupci

ste, poduprta ispod međupodesta dekorativnim željeznim konzolama. Krakovi su ograđeni jednostavnom željeznom ogradom novijeg datuma.

Na **katovima**, danas prostor Pravnog fakulteta, ponavlja se u osnovnim obilježjima prostorna organizacija prizemlja. Pročelni dio **prvog kata** karakteriziraju velike prostorije: središnja iznad vestibula flankirana po jednom dvoranom (predavaonicom), te hodnici i po jedna veća prostorija u ugaonim rizalitima (ona zapadna naknadno je podijeljena na dva dijela). U prostorije se pristupa kroz vrata iz hodnika. Hodnici u bočnim krilima flankirani su manjim prostorijama.

Na **drugom katu**, u okviru jednake prostorne koncepcije, prostor je naknadno usitnjen u znatno većoj mjeri nego u etaži ispod. To se posebno odnosi na pročelne dijelove

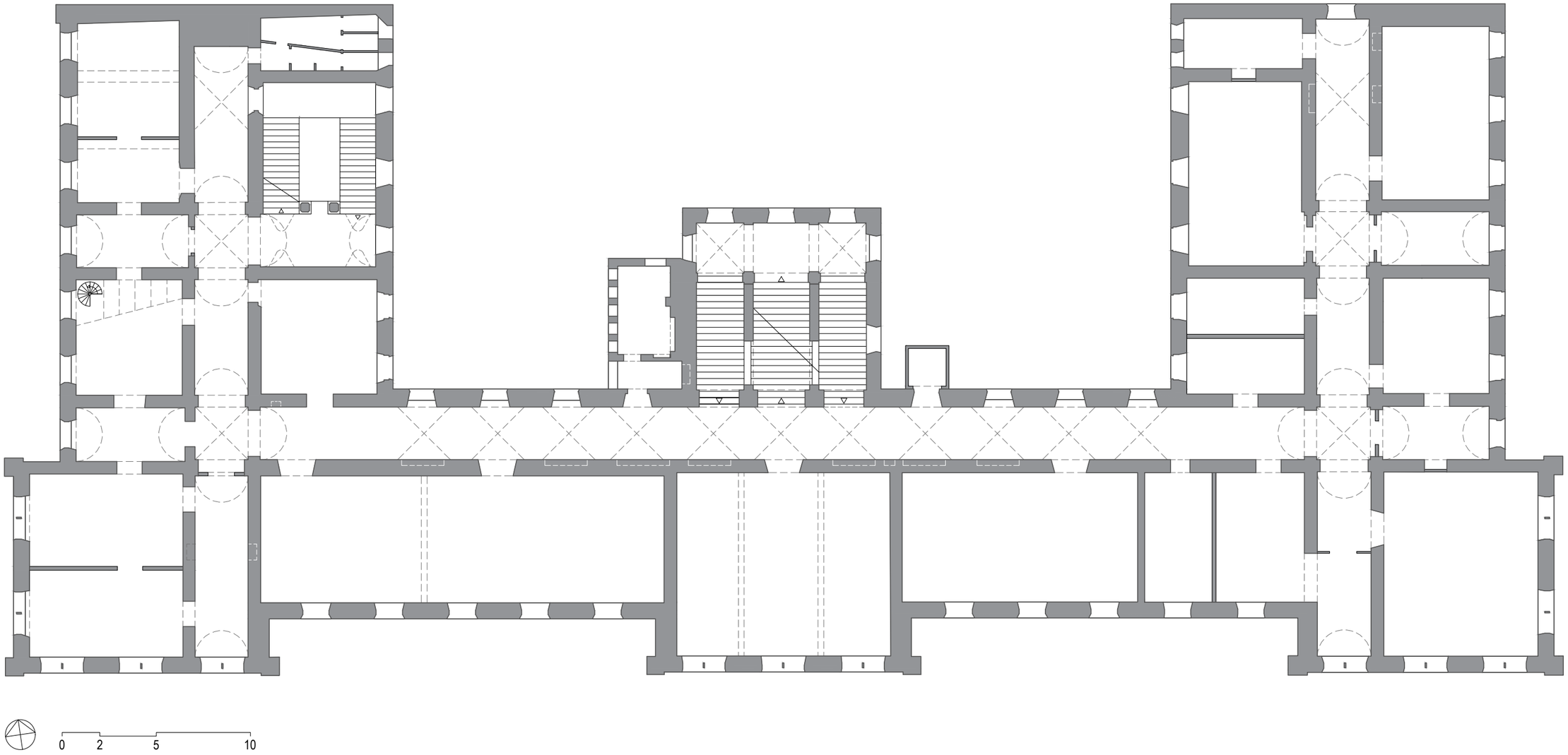

Tlocrt prvog kata, postojeće stanje, 2022.

Hodnici na prvom katu

Predavaonice i uredi na prvom katu

Dekanat Pravnog fakulteta

između rizalita, dok su središnji i ugaoni rizaliti zadržali prostore većeg formata kao na nižim etažama. Hodnici su također nadsvođeni križnim i bačvastim svodovima, izuzev već spomenuta dijela glavnog hodnika uz središnje stubište, čiji bogato raščlanjen strop obuhvaća i taj dio hodnika. U hodniku zapadnog krila pronađena su zazidana vrata prema susjednom samostanu.

U potkrovlje se pristupa pomoćnim dvokrakim stubištem u sjeverozapadnom kutu zapadnog krila.

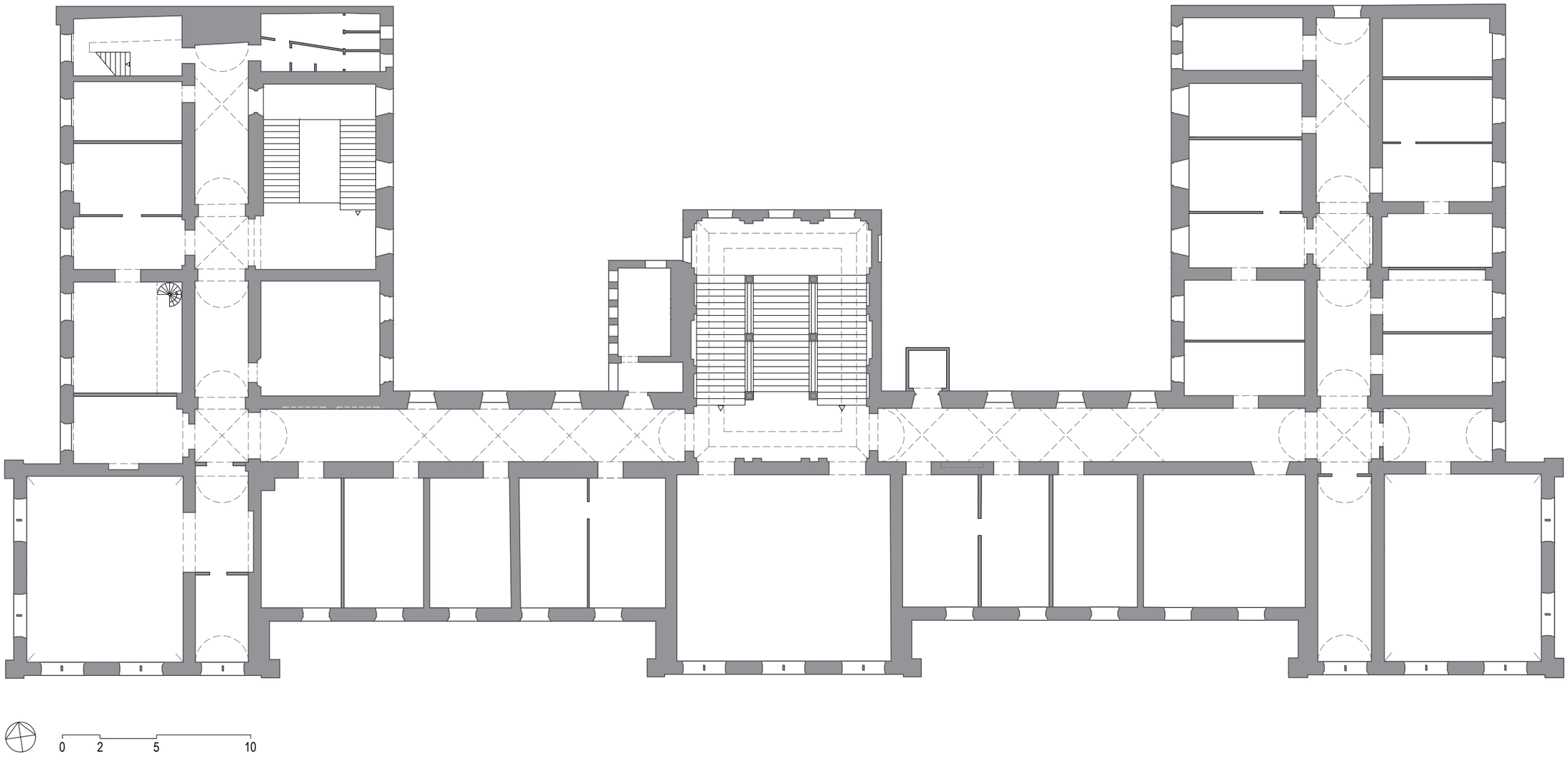

Tlocrt drugog kata, postojeće stanje, 2022.

Hodnici i predavaonice na drugom katu

Bočno stubište, detalj konstrukcije od lijevanog željeza, foto: Mladen Perušić

II.3. Unutarnja oprema

U zgradi je sačuvana oprema koja svjedoči o složenom slijedu gradnje, a čine je elementi raščlambe i dekoracije zidova u reprezentativnim prostorima – vestibulu i stubištima – te stolarija, kaljeve peći, popločenja podova i pokretni inventar (namještaj i umjetnička djela). Uz opremu iz 19. i ranog 20. stoljeća ističe se ona iz šezdesetih i sedamdesetih godina 20. stoljeću prema projektu Jurja Denzlera.

Jedan je od najljepših sačuvanih izvornih detalja dvokrako stubište u zapadnom bočnom krilu. Njime dominiraju, kako je već spomenuto, parovi monumentalnih kamenih neoromaničkih stupaca zasječenih uglova i jednostavno profiliranih baza i kapitela, dok su ostali detalji (rukohvati stubišta, metalni nosači međupodesta, zakovice i dr.) usklađeni u vrijedan ambijent naglašeno inženjersko-industrijskog pristupa. Željezna ograda stubišta novijeg je datuma, izrađena prema projektu Jurja Denzlera.

Prigrađeno središnje stubište jedan je od najreprezentativnijih dijelova unutrašnjosti, ponajviše zbog načina ukrašavanja njegove najviše zone. Osobito je vrijedan element opreme i dekorativna ograda stubišta od kovanog željeza, s motivom voluta i vegetabilnih ornamenata, a u gornjem dijelu stubišta na medaljonima ograde prikazani su simboli fakulteta, sastavnica Sveučilišta u Zagrebu. Skladni ambijent završava na drugom katu ispred središnje dvorane, a središnju poziciju flankiranu parovima pilastara zauzima suvremeni odljev reljefa *Justicija* Roberta Frangeša Mihanovića (original iz 1894.). U vestibulu su djela Ivana Meštrovića – *Žena koja čita* (odljev iz 1921.), dok su *Krateri* također recentni odljevi prema gipsanom modelu koji se čuva u Gliptoteci HAZU. U zgradi se nalazi i niz slika, kao i vrijedni primjerci namještaja iz 19. i 20. stoljeća.[24] Poseb-

24 Više: MARINA BREGOVAC PISK, Slikarska i kiparska djela, u: *Zgrada Sveučilišta u Zagrebu. Postojanost i mijene*, Sveučilište u Zagrebu, (ur.) Snješka Knežević, Zagreb, 2010., 237–253; VA-

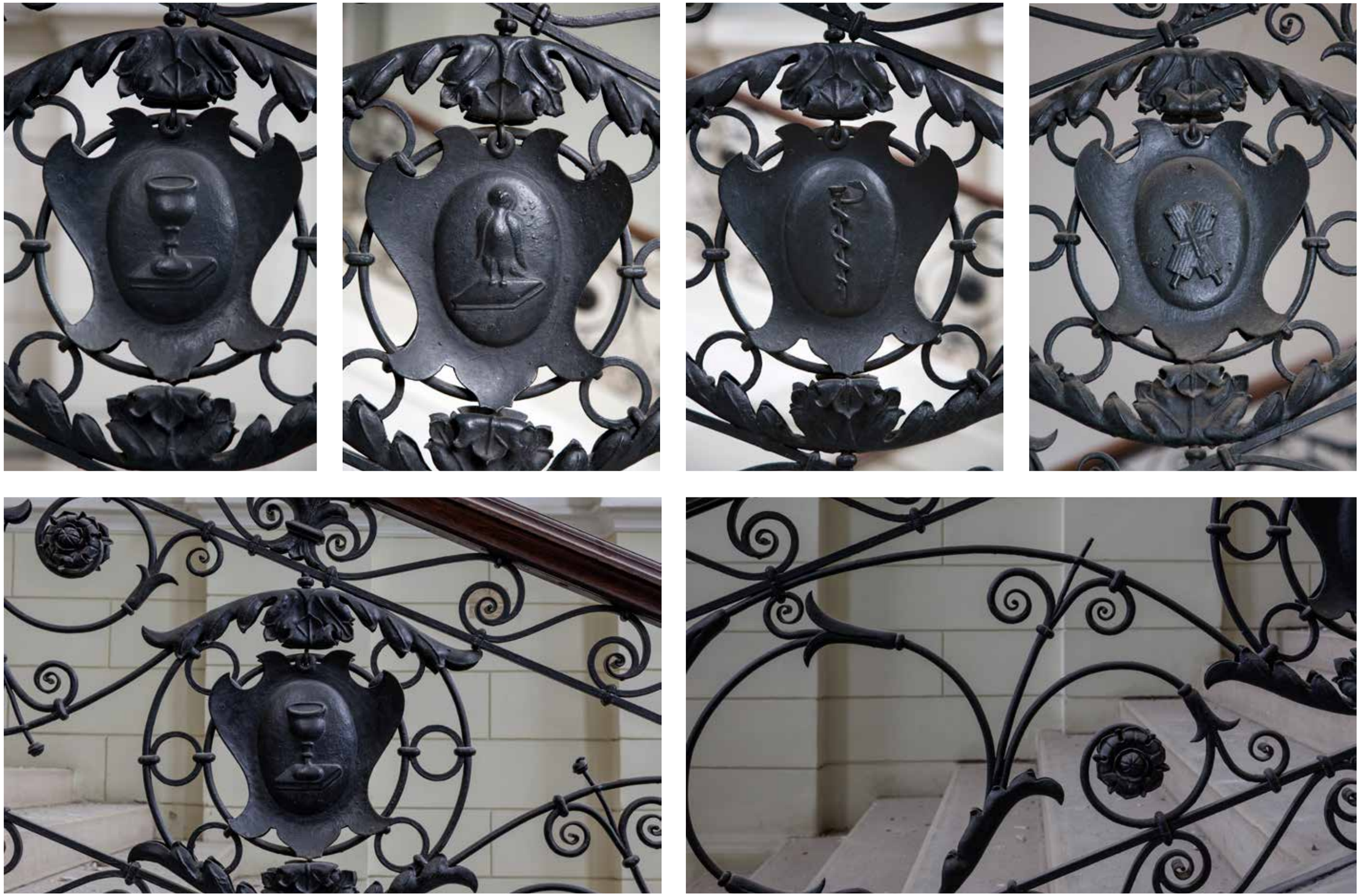

Glavno stubište, detalji ograde od kovanog željeza sa simbolima pojedinih fakulteta, foto: Danilo Balaban

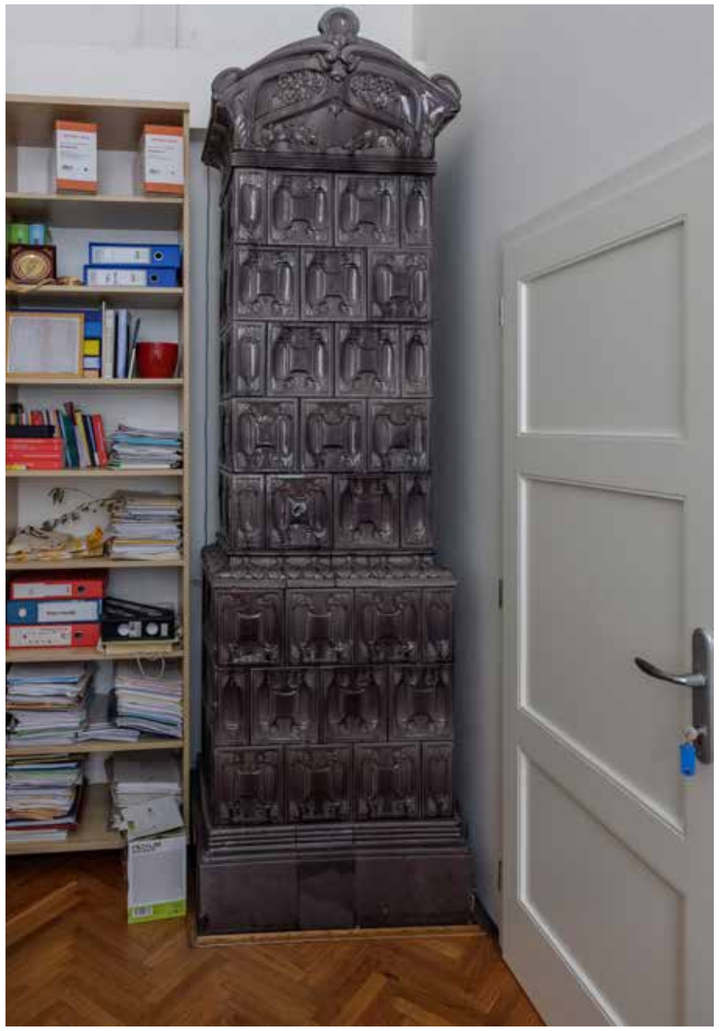

Kaljeve peći u suterenu, prizemlju i prvom katu

no treba istaknuti neorenesansne vitrine i garniture za sjedenje grupirane u rektorovoj i prorektorovoj sobi u prizemlju. Kvalitetom se ističe *cassapanca* (kombinacija klupe i škrinje) iz 19. / 20. stoljeća te neorenesansni naslonjači iz prve polovine 20. stoljeća, tzv. Savonarola-stolci.[25]

Sačuvan je i namještaj knjižnice na prvom katu te dijelovi radne sobe, stolci i svjetiljke, izvedeni prema nacrtima Jurja Denzlera i Alfreda Albinija.[26] Denzlerov rukopis u projektiranju unutarnje opreme ponajviše će ostati zapamćen po uređenju aule u prizemlju, danas preuređene, u kojoj je sačuvan kazetirani strop renesansne geometrije te svečani stol.

Među opremom u interijeru svakako zaslužuju pozornost kaljeve peći u suterenu, prizemlju te na prvom i drugom katu, koje datiraju iz kasnog 19. i prve polovine 20. stoljeća.

Otvaranjem sondi za potrebe izrade Konzervatorsko-restauratorskog elaborata doznalo se o izvornim tonovima boje zidova i načinu ukrašavanja s dekorativnim uzorcima u pojedinim prostorijama.[27]

NJA BRDAR MUSTAPIĆ, Namještaj, u: *Zgrada Sveučilišta u Zagrebu. Postojanost i mijene*, Sveučilište u Zagrebu, (ur.) Snješka Knežević, Zagreb, 2010., 254–269.

25 BRDAR MUSTAPIĆ (bilj. 24), 254–255.

26 Isto, 256–260.

27 JOSIP JERKOVIĆ, JELENA PERIĆ, *Konzervatorsko-restauratorski elaborat istraživanja bojanih slojeva eksterijera i interijera zgrade Sveučilišta u Zagrebu*, Art restauriranje, Zagreb, 2022.

RILEMATIC
RE BIND
5/16"
ART

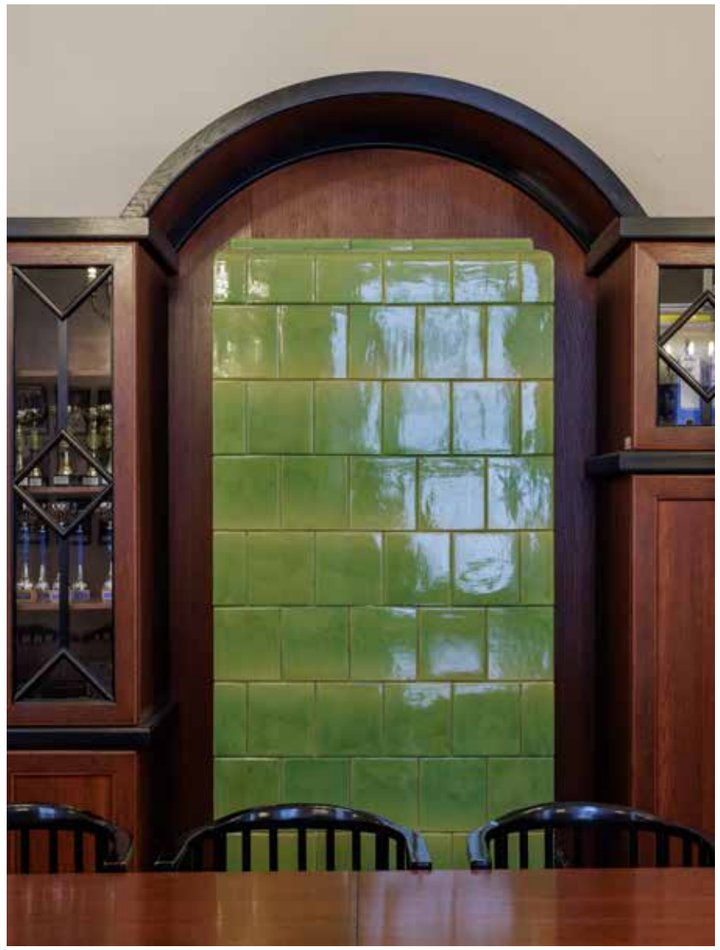

No onaj element koji najviše svjedoči o složenom slijedu gradnje sačuvana je stolarija. To se ponajprije odnosi na izvorne prozore – dvostruke u većini prostorija te jednostruke u hodnicima na katovima – na kojima je sačuvana i izvorna bravarija. S obzirom na to da je cijela zgrada osvijetljena prozorima polukružnih nadvoja – biforama i monoforama – prozori u ostakljenim lunetama imaju svojevrsna drvena mrežišta sastavljena od dvaju manjih lukova i kruga. Pojedini su prozori naknadno povećavani snižavanjem parapeta na način da su u tom dijelu oblikovana manja krila koja se mogu zasebno otvarati. Dio prozora (u auli, hodniku u prizemlju i u glavnom stubištu) dobio je naknadno, prema Denzlerovu projektu, krila od mutnog stakla u olovnim nosačima (»katedralni prozori«).

Velik dio vrata, pretežno dvokrilnih, datira iz kasnog 19. i prve polovine 20. stoljeća, a karakterizira ih raščlamba ukladama i profilacijama. U prizemlju, između prostorija i hodnika, većina vratnica iznova je izvedena u drugoj polovini 20. stoljeća prema Denzlerovu projektu. Isti raspon oblikovanja karakterizira i ostakljene vratnice lučnih nadvoja, postavljene kao pregrade hodnika te na spoju zapadnog stubišta s hodnicima. Posebno se ističu visoka ulazna dvokrilna vrata s ostakljenjima u koja su umetnuti neostilski motivi mrežišta, kvadriloba i rozeta.

Nekoliko obnova zgrade rezultiralo je i različitim tipovima popločenja, no izvorna popločenja nisu sačuvana. Uz parkete različitih tipova, u hodnicima na katovima i na podestima u bočnom stubištu nalazi se teraco iz 20. stoljeća. Vestibul je bio popločen kamenim pločama, zamijenjenim u recentnoj obnovi 2009. godine (prema projektu Marija Beusana) granitnim popločenjem kojim su obuhvaćeno i hodnici visokoga prizemlja.

U vestibulu je ugrađena kamena ploča s natpisom: 1669 – 1969 / TRI STOLJEĆA SVEUČILIŠTA / OSNOVANOG KRALJEVSKOM POVELJOM / OD 23 RUJNA 1669 / SVJEDOČANSTVO SU KULTURE / HRVATSKOG NARODA / OVA PLOČA JE POSTAVLJENA / U SPOMEN / TRISTOGODIŠNJICE SVEUČILIŠTA / U ZAGREBU GODINE 1969

Prozor, detalj krila umetnutog u produljeni dio

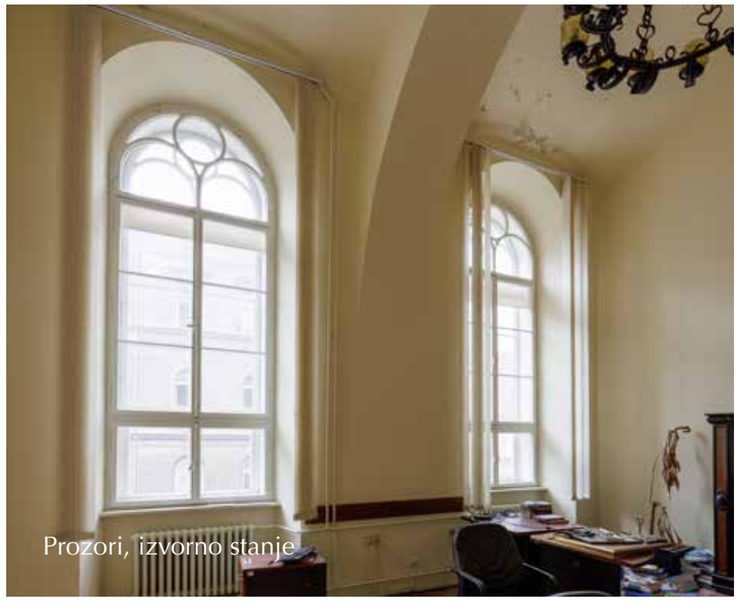

Prozori, izvorno stanje

Prozor, s ostakljenjem izvedenim prema nacrtu Jurja Denzlera

Vratnice glavnog portala, detalji

Spoj podesta bočnog stubišta i hodnika s ostakljenim vratnicama

Vratnice ulaza u suteren

II.4. Pročelja

Već je na crtežu pročelja Ludwiga Zettla iz 1859. godine vidljiva detaljna razrada pročelnog plašta na kojem dominira izmjenični ritam bifora i prozora, zadržan do danas. Svi su prozori dvostruki i dvokrilni. Devetnaest osi glavnog

pročelja raspoređeno je tako da su na svakom katu ugaonih i središnjeg rizalita, kojih je zidna površina naglašena rustikom, po tri para bifora, dok je na ostatku glatko žbukana zidnog plašta između rizalita po pet prozora sa svake strane. Na bočnim pročeljima ponavlja se takav tretman zidnog plašta, pri čemu su u zoni rizalita po dvije bifore, dok je preostali dio bočnog pročelja sedmeroosan. Na pročeljima su parcijalno izvedeni radovi probijanja parapeta i ugradnje donjih dvostrukih dvokrilnih prozora, planirani još u vrijeme prenamjene zgrade iz bolničke u izložbenu i zatim sveučilišnu, te dovršeni u vrijeme Denzlerovih preinaka (1961.–1971.). Na glavnom pročelju povećani prozori nalaze se u cijelom prizemlju, na prvom katu središnjeg rizalita te na obama katovima bočnih rizalita, dok su na bočnim fasadama svi prozori prizemlja i katova povećana formata. Ravni razdjelni vijenci katova također su promijenjeni i poravnati nakon ugradnje parapeta.

Svi prozori zaključeni su jednostavno profiliranim napetim lukovima nadvoja, oslonjenima na male stilizirane volute. Bifore prizemlja i kata na rizalitima povezane su jednostrukim nadstrešnim lukom, a one u zoni drugog kata udvojenim. Isti princip zapaža se i na središnjem ulaznom rizalitu. Zabatna polja između bifora i jednostrukog nadstrešnog luka dekorirana su spojem polukružnih motiva, dok je središnja bifora kata iznad ulaznog portala bogatije dekorirana stilizacijom motiva tzv. ribljeg mjehura.

Glavnim pročeljem dominira središnji portal do kojeg se uspinje vanjsko kameno stubište, sastavljeno od dva kraka koja vode do podesta. Kamenu ogradu čini splet šiljastih lukova, a u osi podesta postavljena je Meštrovićeva skulptura *Povijest Hrvata*. Nadvoj portala iste je visine kao i nadvoji bifora središnjeg rizalita. Flankiran je ravnim pilastrima stiliziranih dorskih kapitela, dok je iznad nadvoja na

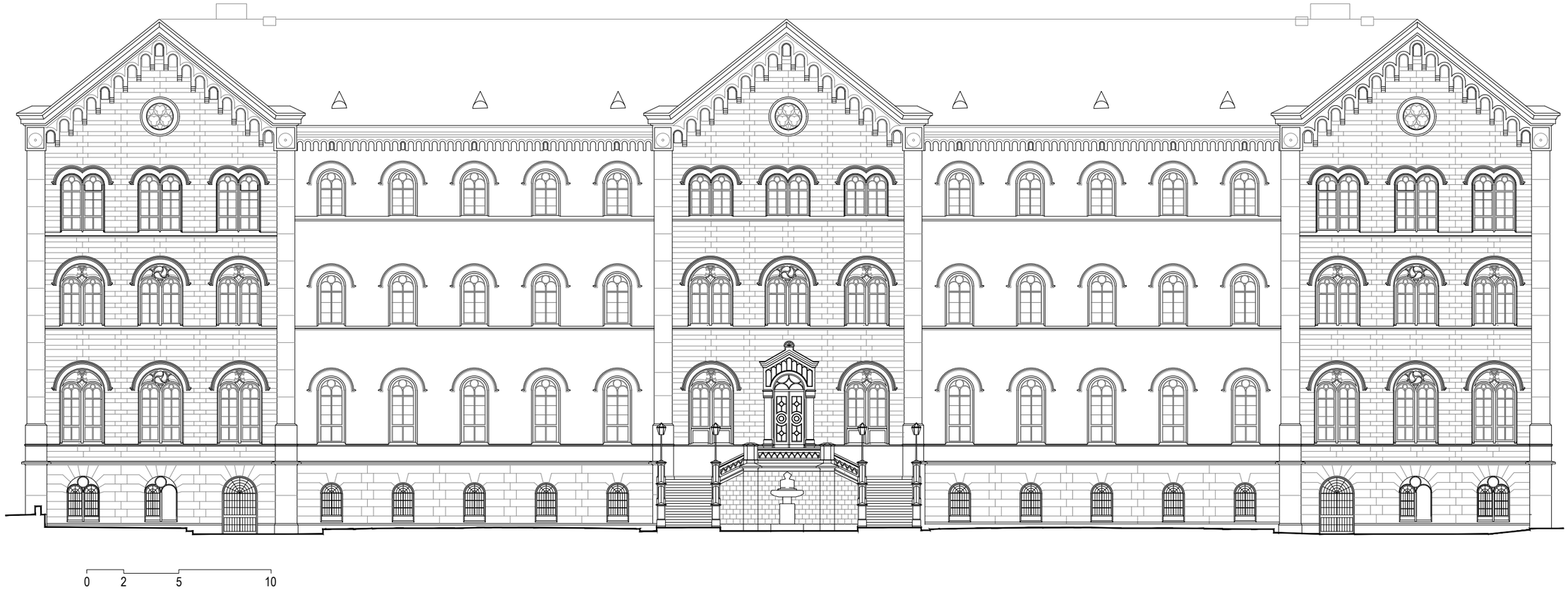

Južno pročelje, postojeće stanje, 2022.

Južno pročelje, foto: Filip Beusan, 2008.

trokutastom zabatnom polju arkaturni niz. Portal zaključuje lomljeni zabatni vijenac s bočnim stiliziranim »uškama« i bogato dekoriranim akroterijem na vrhu.[28]

U zoni suterena prozori su niži od onih na katovima, a zbog razlike u visini terena oni uz Frankopansku ulicu niži su u odnosu na prozore suterena na istočnoj strani bočnog krila. Prozori imaju zaštitne rešetke koje su u gornjem dijelu polukružne. Na rizalitima glavnog pročelja u suterenu bifore su povezane plitkim zabatnim lukom u sredini kojeg je okrugli medaljon. Po jedna bifora u sredini svakoga bočnog rizalita u suterenu naknadno je zazidana. U rubnim osima rizalita (prema sredini zgrade) probijeni su lučni ulazi, a jedan lučni ulaz u suteren nalazi se i na istočnoj bočnoj fasadi.

Zgrada je zaključena kontinuiranim nizom malih slijepih arkada ispod krunskog vijenca i na zabatima. Uz vanjske bridove svih triju rizalita prostorno su naglašeni stupci za-

28 Original akroterija čuva se u unutrašnjosti, a zamijenjen je u vrijeme Denzlerove dogradnje ulaznog stubišta. Jednako kao i originalni akroterij, portal je prije bio zaštićen premazom smećkaste boje.

Južno pročelje, središnji rizalit s vanjskim stubištem i glavnim ulazom

Južno pročelje, detalji neoromaničke arhitektonske plastike

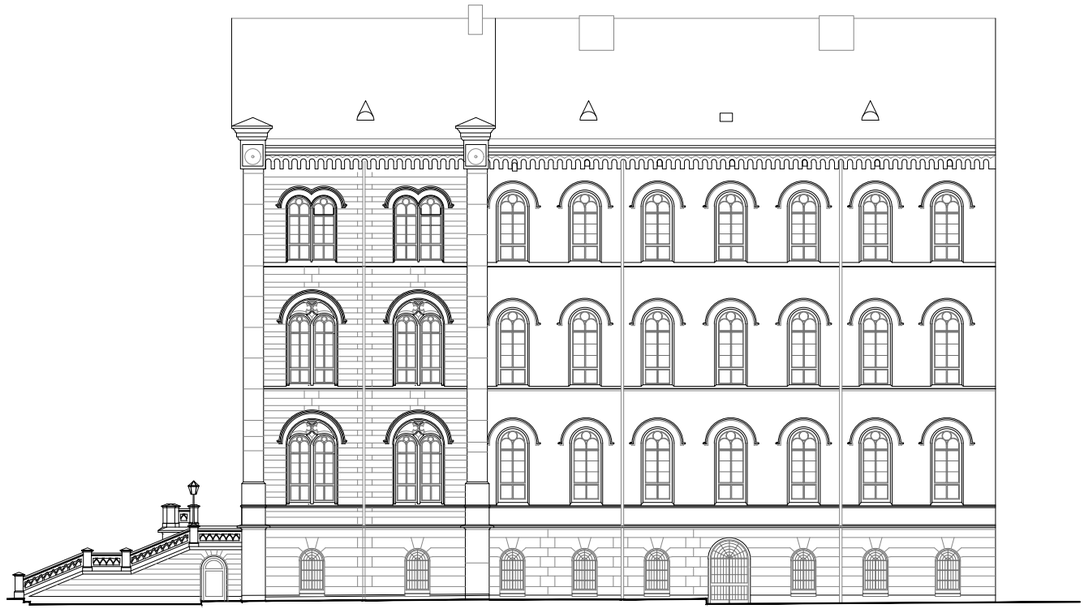

Istočno pročelje, postojeće stanje, 2022.

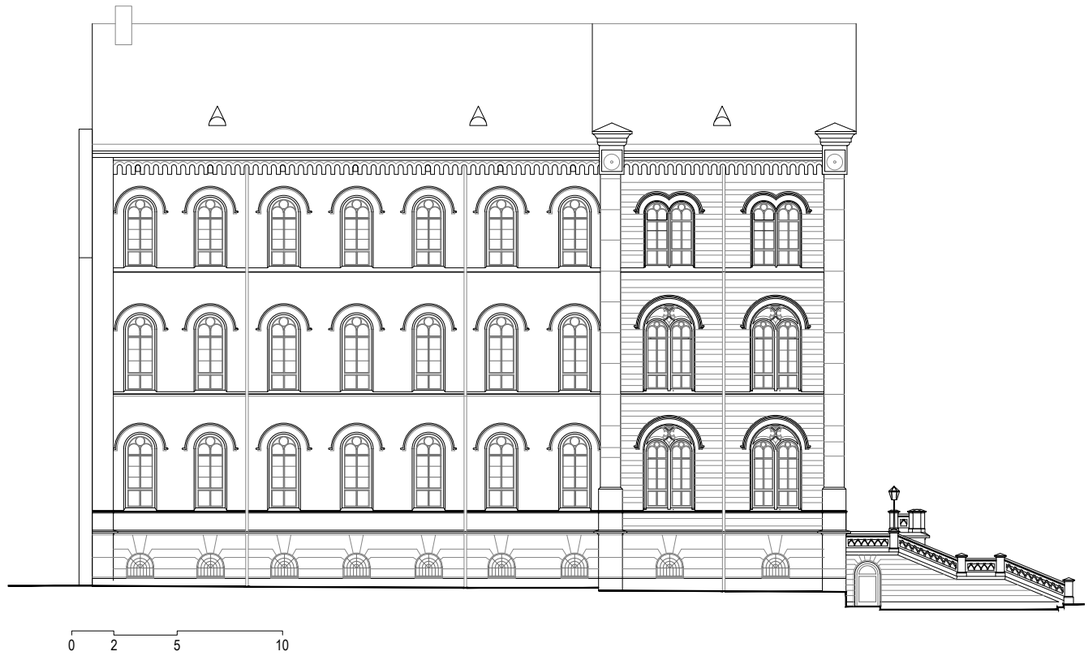

Zapadno pročelje, postojeće stanje, 2022.

Zapadno i istočno pročelje, detalji

Zapadno pročelje, detalji

ključeni masivnijim kockastim kapitelima, a njihove dvodijelne baze stepenasto izlaze u prostor. Rizaliti imaju trokutaste zabate koji zalaze u zonu krovišta, u sredini kojih su okulusi.

Dvorišna pročelja jednostavno su riješena, bez raščlambe i dekoracije, a kompozicijom dominira aneks sa središnjim stubištem. Prozori su različitih veličina i formata, no većinu karakteriziraju polukružni nadvoji. Sjeverna strana korpusa stubišta rastvorena je trima prozorskim osima, na istočnoj su strani stubišta tri osi, a na zapadnoj samo jedna, jer je tu prigradnja sa sanitarnim čvorom. Plohe začelja zgrade, sa svake strane stubišta, imale su po četiri osi, ali na svakoj strani po jednu je os prekrila spomenuta prigradnja, a drugu lift (tako da su prozori povećani u vrata). Dvorišne fasade bočnih krila imaju po sedam prozorskih osi, a na rubnim su dijelovima po dva vrlo uska lučna prozora

sanitarnih čvorova (lučni prozori prizemlja istočnog krila zamijenjeni su pravokutnim trokrilnim prozorom). Otvori u suterenu – prozori te ulaz na istočnom krilu i aneksu sa stubištem – zaključeni su segmentnim nadvojima, dok ulaz u suteren na zapadnom krilu ima pravokutni format, te datira vjerojatno iz kasnijeg razdoblja. I ovdje, kao i na uličnim pročeljima, djelomično je provedeno povećavanje prozora snižavanjem njihovih parapeta. Tako je format prozora povećan u visokom prizemlju glavnog krila, na cijeloj dvorišnoj strani istočnog krila te na dvorišnoj strani zapadnog krila izuzev po tri prozora na svakoj etaži, koji pripadaju bočnom stubištu. Zbog dogradnje sanitarnog čvora zazidan je lučni prozor gornje zone stubišta, što je vjerojatno izazvalo i zatvaranje nasuprotnog prozora. Sanitarna dogradnja ra-stvorena je uskim pravokutnim prozorima. S druge strane aneksa sa stubištem prigrađen je lift, koji nije izazvao veće promjene fasade, izuzev povećanja prozora u vrata.

Plohe dvorišnih pročelja glatko su žbukane, a zona suterena izvedena je stilizacijom rustičnih klesanaca.

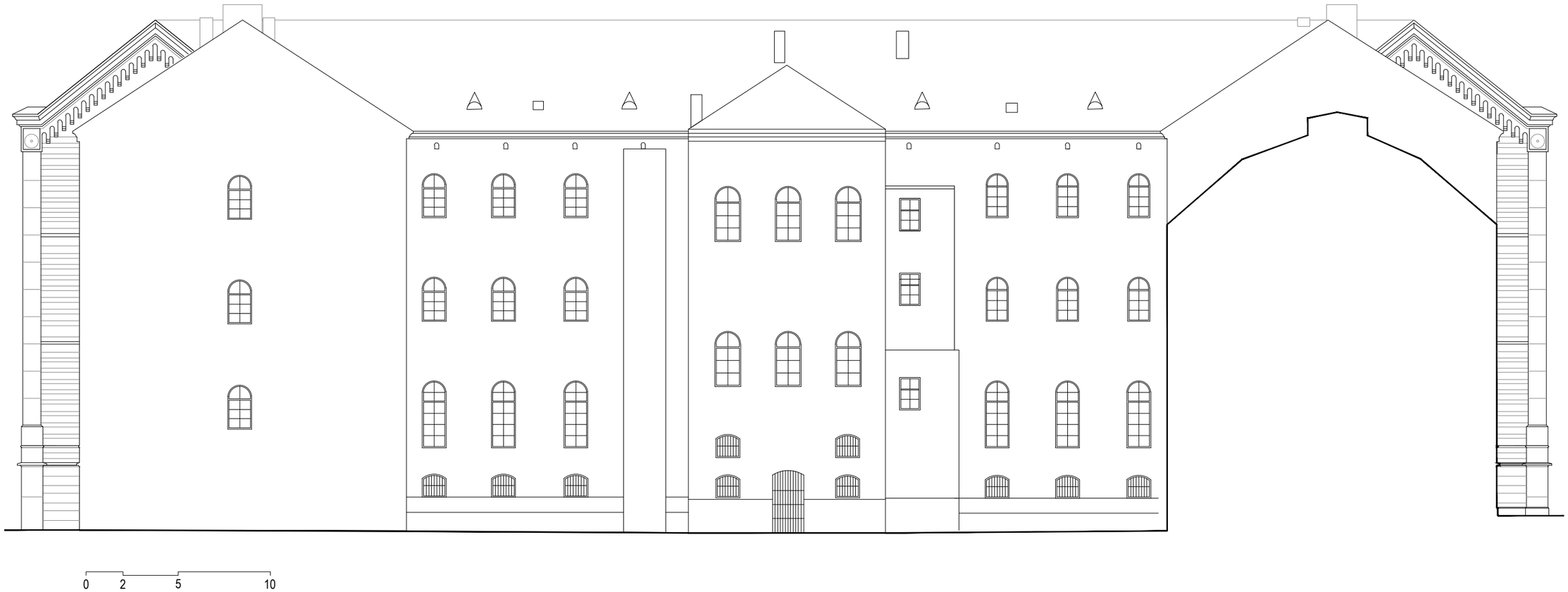

Sjeverno pročelje (začelje), postojeće stanje, 2022.

Dvorišna pročelja

Krovište istočnog krila

Krovište nad zapadnim rizalitom

II.5. Krovište

Oblikovanje krovišta prati razvedenost tlocrtnog oblika zgrade. Iznad svakog krila i rizalita dvostrešno je krovište, a iznad stubišta u dvorištu trostrešno. Drvenu nosivu konstrukciju krovišta čine parovi rogova s priroščima koji su u gornjoj trećini povezani pajantama, a u donjoj se oslanjaju na podrožnicu s kosim stupovima. Vezna greda u donjoj zoni povezuje rogove. Konstruktivni je sustav *ležeća stolica* koji se često upotrebljavao još od 18. stoljeća. Nadozid je visine 1,5 metra, a visina od poda tavana do sljemena iznosi 7 metara. Sačuvane su još izvorne ploče na podu tavana iz kvadratne opeke. Danas je pokrov od biber-crijepa, a izvorno je bio od kamenih ploča škriljevca. Prozračnosti prostora krovišta pridonose polukružne limene lukarne.

II.6. Materijal i tehnika gradnje

Svi vanjski i unutarnji zidovi uz hodnike nosivi su i zidani punom opekom. Debljine nosivih vanjskih zidova u suterenu su oko 120 cm, a unutarnjih nosivih od 100 do 90 cm. U visokom prizemlju vanjski nosivi debljine su 100 cm, a unutarnji nosivi oko 80 cm. Debljina vanjskih zidova na katovima se smanjuje pa su tako oni na prvom katu širine 85 cm, a na drugom 70 cm. Zidovi su obostrano ožbukani i oličeni. Konstrukcija je temeljena na trakastim temeljima od pune opeke debljine oko 130 cm, što je vidljivo iz presjeka arhivskog nacrta.[29] Svodovi u suterenu i u hodnicima na katovima zidani su punom opekom. Međukatna konstrukcija u prostorijama visokog prizemlja, prvog i drugog kata jest drveni grednik.

Stubište i međupodesti načinjeni su od kamenih komada i ploča, oslonjenih na nosače od lijevanog željeza. Sva je stolarija drvena i oličena.

II.7. Građevinsko stanje

Dana 22. ožujka 2020. u potresu magnitude 5.5 zgrada je znatno oštećena. Nakon brzoga pregleda ocijenjeno je da je privremeno neupotrebljiva (oznaka PN2). Radi evidencije i dokumentacije nastalih oštećenja te za potrebe analize procjene nosivosti i potresne otpornosti zgrade, a kasnije i izrade projekta sanacije i obnove zgrade, proveden je detaljan pregled te su napravljene hitne mjere podupiranja s planom privremenog korištenja prostora zgrade. Nadalje, 28. prosinca 2020. dogodio se umjereno jak potres magnitude 5,2 s epicentrom na području Petrinje i Siska koji se osjetio i u gradu Zagrebu. Sljedeći dan na istom se području dogodio vrlo jak potres magnitude 6,4 koji je znatno pojačao već postojeća oštećenja te je naknadnim pregledom

Pukotine na svodu hodnika južnog krila na drugom katu

29 JOSIP ATALIĆ, *Elaborat ocjene postojećeg stanja građevinske konstrukcije*, Građevinski fakultet, 2021., 15.

Pukotina na spoju zgrade i prigrađenoga glavnog stubišta

dodatno ograničeno korištenje prostora na cijelom prvom katu zgrade.[30]

Građevina je izgrađena prije prvih propisa koji razmatraju potresno djelovanje te se može smjestiti u rizičnu skupinu zgrada, bez potrebne potresne otpornosti. Težina nosivih i nenosivih elemenata određena je na temelju istražnih radova i detaljnoga pregleda konstrukcije. Debljina zidova smanjuje se prema višim etažama.

Jedno je od najvećih oštećenja na zgradi odvajanje stubišta na središnjem dijelu građevine koje je nadograđeno prilikom adaptacije i sanacije nakon potresa 1880. Osim na spoju s glavnom konstrukcijom znatna oštećenja postoje na stropu, a prisutne su i velike pukotine u razini 1. kata. Velik se broj dimnjaka tijekom potresa urušio.

U zaključku Izvješća o detaljnom pregledu zgrade Sveučilišta i Pravnog fakulteta u Zagrebu navedeno je da nije narušena globalna nosivost i stabilnost konstrukcije, ali da na dijelovima 1. i 2. kata postoji opasnost od lokalnoga urušavanja svodova, pregradnih zidova i dijelova stropova.

Na osnovi proračuna utvrđeno je da postojeća konstrukcija ne zadovoljava uvjete nosivosti na potresno djelovanje, te su stoga nužni veći zahvati u sklopu kojih bi se provela sanacija i ojačanje nosive konstrukcije kako bi se minimalno postigla razina 3 nosivosti prema TPGK.

II. 8. Perivoj

Zamišljen kao javni park, perivoj ispred ulaznog pročelja je raspoređen čitavom širinom parcele, grupiran u tri dijela, a u njemu je prepoznata jedna od varijanti skica Milana Lenucija iz 1882. godine. Trebao je zahvatiti i dio uz istočno bočno krilo, ali na tom su mjestu garaže i druge pomoćne zgrade, od kojih je perivoj odijeljen zidom, mjestimično zaraslim bršljanom. S obzirom na malu i izduljenu površinu, na njemu nije bilo moguće planirati hortikulturne elemente

30 Isto.

francuskog partera, pa su stabla i grmovi raspoređeni slobodno, kao svojevrsna izvedenica engleskog perivoja. Među najstarija stabla, vjerojatno posađena prije 140 godina, pripadaju velika platana istočno od ulaznog stubišta (ona sa zapadne strane posađena je kasnije), tisa uza zapadni zid prilaznog stubišta, poljski jasen na zapadnom kraju te katalpa u jugoistočnom kutu perivoja, zatim crni orah u istočnom dijelu uz parkiralište te nedaleko njega maklura. Malolisna lipa u središnjem istočnom dijelu vjerojatno je zasađena između dva svjetska rata, kad i drvored lipa u Klaićevoj ulici. Dio zasađenih vrsta više ne postoji, ili je zamijenjen novijima, pri čemu je teško zaključiti je li riječ o planskoj sadnji ili su se pojedina stabla razvila spontano iz sjemenja.[31]

Konačno dovršenje perivoja obilježio je Juraj Denzler, pri čemu je istančanim arhitektonskim rječnikom oformio reprezentativnu sceneriju prilagođenu sadržajima, te je formirao mali javni park u kojem je zadržan niz stabala zasađenih u ranijim razdobljima, razdvojen stazama. Perivoj je od prometnice odvojen drvoredom bijelog i crvenog kestena, što pridonosi osjećaju izoliranosti zgrade Sveučilišta od prometa i dobroj povezanosti s tzv. rektoratskim perivojem.

Sandra Križić Roban
Katarina Horvat-Levaj
Ivana Haničar Buljan

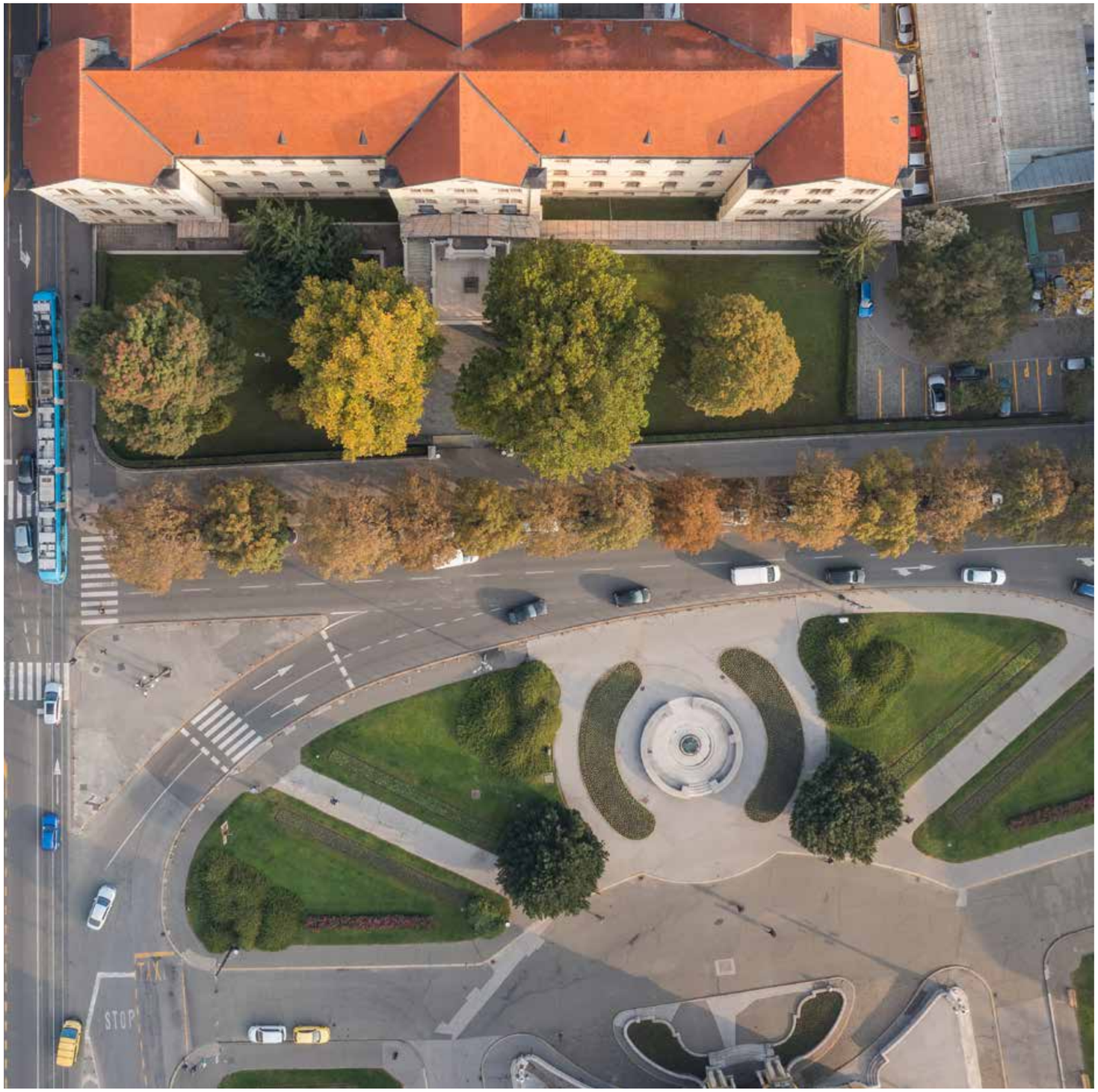

Vrt ispred pročelja zgrade Sveučilišta i hortikulturno uređenje trga ispred Hrvatskoga narodnog kazališta

31 Za potrebe studije izrađena je usporedba sa stanjem koje je utvrdio Ivo Trinajstić te zatim dokumentirao u svom članku. IVO TRINAJSTIĆ, Rektoratski perivoj, u: *Zgrada Sveučilišta u Zagrebu*, (ur.) Tomislav Premerl et. al., Zagreb, 1999., 31–36. Recentnu hortikulturno-pejzažnu situaciju utvrdili su Tonko Katović, mag. ing. hortikulture, i Marijana Tomić, mag. ing. fitomedicine, Hortiart d.o.o., Zagreb.

III.

GENEZA GRADNJE I ADAPTACIJE

III.1. Prva faza – Opća bolnica 1856.–1860.

Zahvaljujući nacrtima arhitekta Ludwiga von Zett(e)la te ostaloj, ponajprije pisanoj dokumentaciji, poznato je da je zgrada građena od 1857. do 1859. godine. Zettlov arhitektonski koncept razrađen je na temelju funkcionalne sheme bolničkih zgrada kakve se u zapadnoj Europi javljaju već u 16. stoljeću, formiranih kao trokrilne građevine U-tlocrta s dvama kraćim bočnim krilima i istaknutim rizalitima, što je princip koji se za bolničke objekte srednjeg kapaciteta provodio sve do sredine 19. stoljeća. Najveća je razlika između niza sličnih objekata sagrađenih diljem Europe i zagrebačkog primjera u položaju kapele, najčešće smještene u osi začelnog dijela bolničke zgrade, koju u zagrebačkom slučaju nije bilo potrebno graditi zbog blizine već izgrađene crkve sv. Vinka.

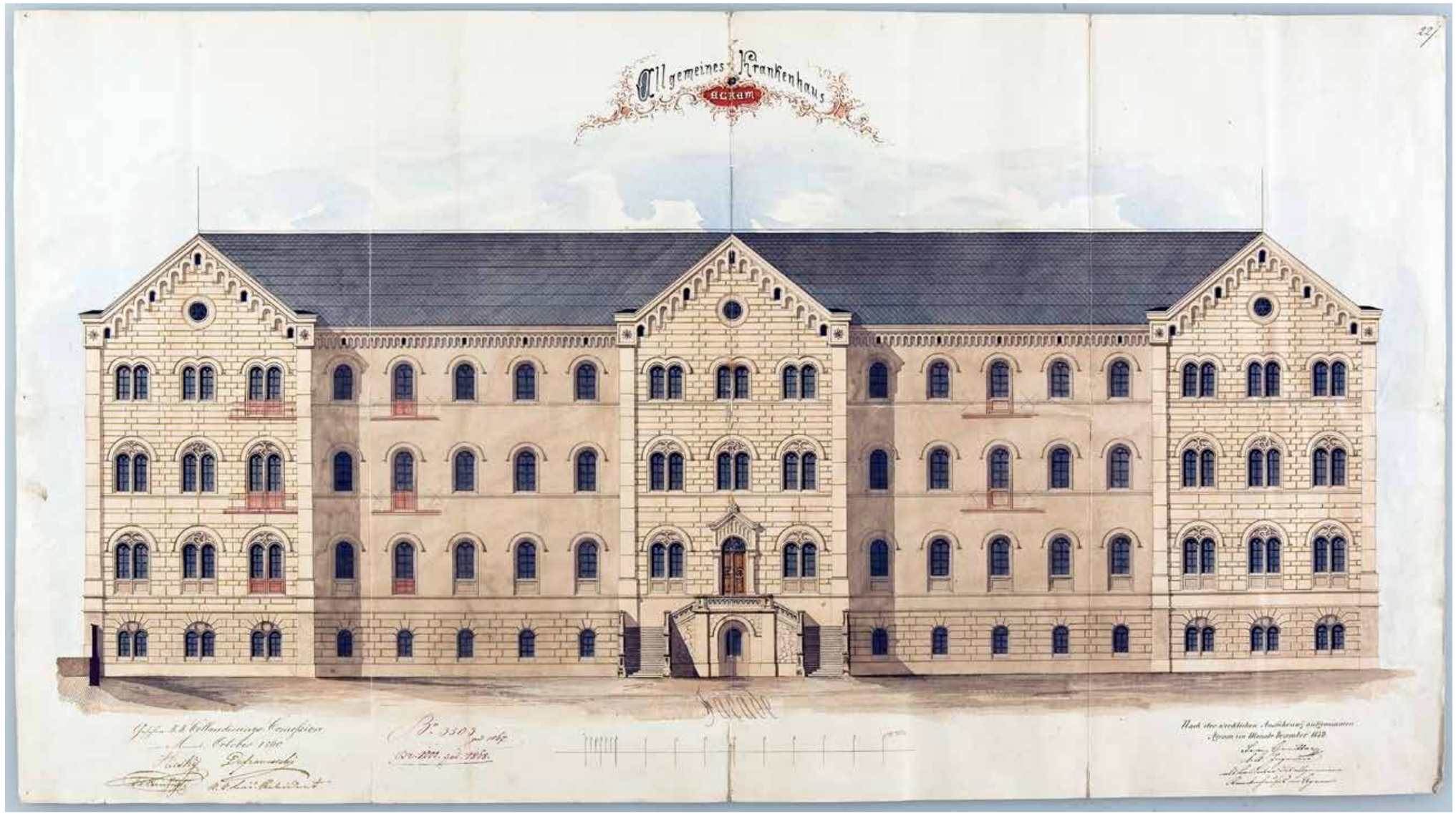

←
Prikaz zgrade nekadašnje Opće bolnice u katalogu Prve gospodarske izložbe, 1864.

Opća zemaljska bolnica, glavno južno pročelje, nacrt iz 1860. s ucrtanim promjenama predviđenima 1868.

Na crtežu pročelja Ludwiga Zettla iz 1860. godine vidljiva je razrada fasadnog plašta na kojem dominira izmjenični ritam bifora i jednostrukih prozora, raspoređenih između tri rizalita, na kojima su do danas sačuvani elementi ujednačena historicističkog *Rundbogenstila*.[32] Primopredaja zgrade izvršena je 1860. godine, prilikom čega je izvršen pregled i popis svih prostorija, a izrađen je i nacrt pročelja na kojem su, uz ostalo, potpisi ravnatelja Josepha Bouffleura i nadzornog inženjera Franza Greuttera.[33]

Tlocrti iz 1856. godine ukazuju na preglednu i funkcionalnu prostornu shemu, podijeljenu prema potrebama dvije osnovne medicinske grane – interne i kirurgije.[34] Osna podjela prostora kao i dva stubišna trakta, smještena u kraćim bočnim krilima, proizlaze i iz logike podjele prostorija za muške i ženske bolesnike. Zapadno dvokrako stubište jedan je od najljepših sačuvanih starijih dijelova, razvedeno je monumentalnim kamenim neoromaničkim stupcima zasječenih uglova i jednostavno profiliranih baza i kapitela, koji nose polukružne lučne nadvoje bačvastih svodova podesta.

Širina bočnih krila identična je širini samostanskog krila, uz koje je zapadno kraće krilo Rektorata bilo tek »prislonjeno«, što znači da je u tom dijelu zid jednostruk, odnosno da Rektorat i samostan dijele zajednički zid.[35] Stubišta

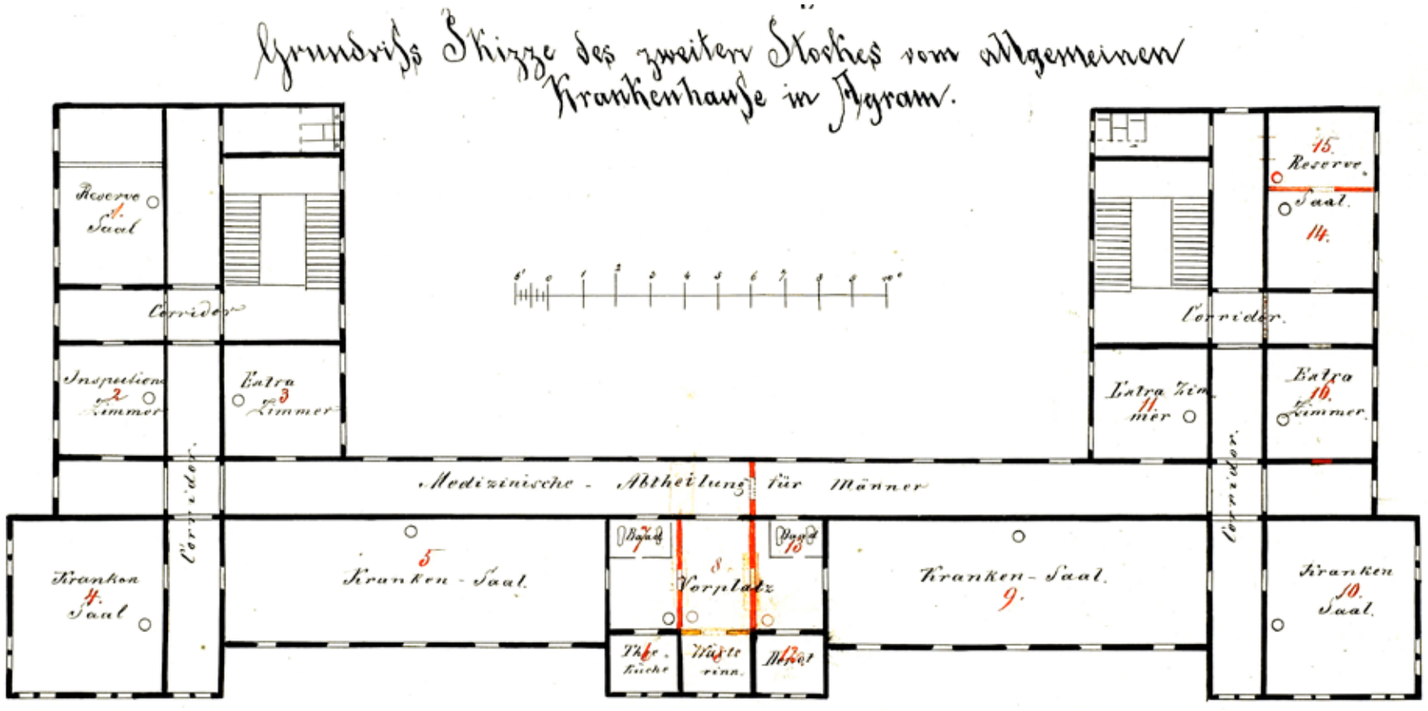

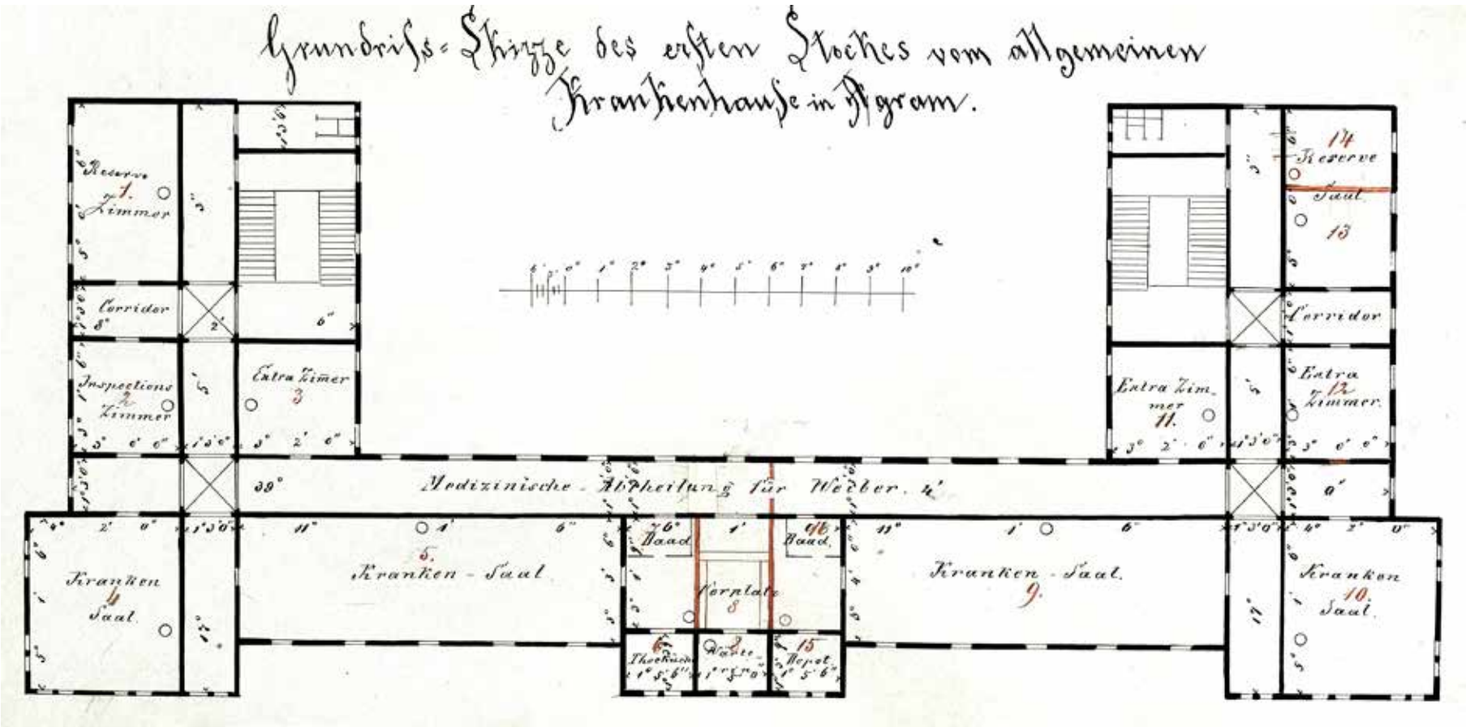

Opća bolnica, Ludwig Zett(e)l, projekt, 1856., tlocrt suterena i prizemlja

32 PERUŠIĆ (bilj. 18), 69.

33 Isto, 72. Autor navodi troškove izgradnje u iznosu od 361.294 forinte.

34 HDA, Hrvatsko-Slavonsko namjesništvo, fasc. 27/1857., No 1618, listovi 1-47, kutija 55. Perušić navodi da su nacrti iz 1856. godine, a najraniji je Zettlov projekt nacrt pročelja iz 1859. godine. Prvotna je osnova iz 1857.–1859., no doživjela je više promjena. PERUŠIĆ (bilj. 18), 74; KNEŽEVIĆ (bilj. 4), 112.

35 Glavnina izgradnje samostana dovršena je do sredine 19. stoljeća, no slijedilo je nekoliko dogradnji, pa je tako 1861. projektiran drugi kat samostana s novim krovištem. Prilikom izrade projekta za proširenje crkve sv. Vinka Michael Strohmayer 1860. evidentira postojeće stanje samostanskih krila te u nacrtima bi-

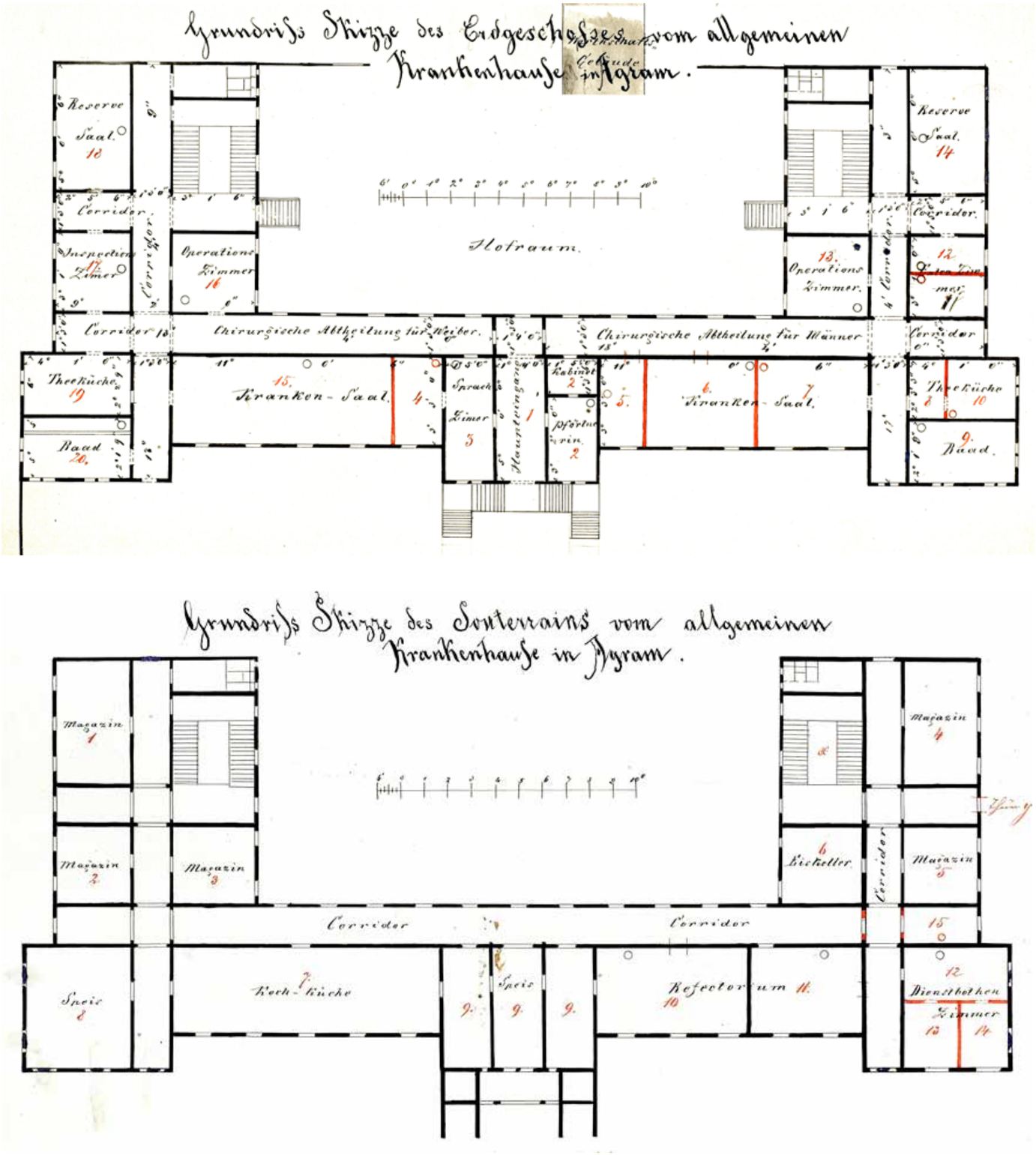

za kat bila su dvokraka s odmorištima, a iz svakog je krila jednokrako vanjsko stubište vodilo i u dvorište. Ulazni dio, izvorno s hodnikom relativno skromnih dimenzija te s pristupnim vanjskim trokrakim stubištem, doživio je najviše izmjena, o čemu će biti riječi.

Dužinom čitavoga glavnog krila hodnik je uz začelnu, dvorišnu stranu, dok je u kraćim krilima smješten po sredini, formirajući dvije grupe prostorija. Prema nacrtima, spojevi hodnika prvog kata naglašeni su križnim svodom i ojačani ugaonim pilastrima, a sličan način prostornog naglaska križnim svodom zapaža se i u spoju kraćih hodnika i stubišta u bočnim krilima. Sudeći prema ovom planu, bolničke prostorije u najvećoj mjeri bile su međusobno povezane vratima, te se u njih nije ulazilo iz hodnika, dok su pomoćne prostorije, kuhinja i kupaonica smještene u ugaonim rizalitima. Gotovo identičnu prostornu dispoziciju nalazimo i na katu, pri čemu su kupaonice i kuhinja bile smještene u središnjem rizalitu, dok su ugaone prostorije, kao i dvije velike prostorije uz pročelje, bile namijenjene za smještaj bolesnika. To je rješenje sukladno tadašnjim suvremenim prostornim organizacijama bolnica, gdje su bolesnike smještali uz južnu stranu, ponajprije zbog blagotvorna utjecaja insolacije. Kreveti su bili raspoređeni u dva reda, a visoki parapeti prozora omogućavali su mir i zaklonje-

lježi prolaze između krila samostana i novosagrađene zgrade Opće bolnice. Na nacrtima iz 1860. graditelja Mihaela Strohmayera u prizemlju i prvom katu zabilježeno je malo jednokrako stubište na južnom kraju hodnika samostana, koje je omogućilo spoj sa zgradom bolnice. Broj stuba odgovara razlici među razinama prizemlja samostana i bolnice te razlici razine prvoga kata samostana i bolnice. U potkrovlju samostana prema drugom katu bolnice bio je mali svjetlik. Godinu dana nakon toga nadograđuje drugi kat samostana, pri čemu su spomenuti otvori zazidani. Nacrti: SM-1860-I-02, SM-1860-I-03, SM-1860-I-06, SM-1860-I-07, Arhiv Družbe sestara milosrdnica, Zagreb. Na podacima zahvaljujem kolegi arh. Borisu Dundoviću.

Opća bolnica, Ludwig Zett(e)l, projekt, 1856., tlocrt prvog i drugog kata

nost od pogleda izvana.[36] Jedino je u suterenu bio planiran izravan ulaz iz hodnika u najveće prostorije glavnog krila – s lijeve strane u kuhinju, a s desne u refektorij. Na postojećim nacrtima nije uočljiva veza između samostanske i bolničke zgrade, koja je zabilježena na već spomenutim Strohmayerovim nacrtima. Restauratorska su sondiranja, međutim, pokazala da je na drugom katu takva veza postojala (sonda 38).[37]

III.2. Novi sadržaji u bolničkoj zgradi nakon 1860-ih

S obzirom na to da je zgrada bila opterećena dugovima koje sestre milosrdnice nisu mogle podmiriti, njihova družba krenut će u izgradnju nove bolnice, koju su u Ilici planirale prema nacrtima arhitekta Kune Waidmanna. Pritom je postojeća Opća zemaljska bolnica uglavnom stajala neiskorištena, ili tek povremeno u najmu. Nakon niza prijedloga u razizemlju zgrade privremeno je smještena realna gimnazija (1864.–1865.), za vrijeme dok se uređivala njezina gornjogradska zgrada. Zbog ratnih sukoba između Austrije, Italije i Prusije dijelovi zgrade ponovno će privremeno služiti i kao bolnica (1861.–1868.).

U tom je razdoblju u zgradi održana Prva dalmatinsko-hrvatsko-slavonska gospodarska izložba (1864.), svojevrsna preteča zagrebačkog velesajma. Ambiciozno zamišljena, ta manifestacija za uzore je imala niz svjetskih izložbi kakve se organiziraju od sredine 19. stoljeća nadalje. U to vrijeme zgrada je bila opasana zidom visine oko 2 metra, koji je zatvarao cijelu parcelu sa zapada, juga i istoka, zauzimajući veći dio još neuređena budućeg trga. Na fotografiji Ludwiga Schwoisera nazvana je jednostavno »kuća za izložbu«, a kako je trebala ugostiti oko 4.000 izlagača,

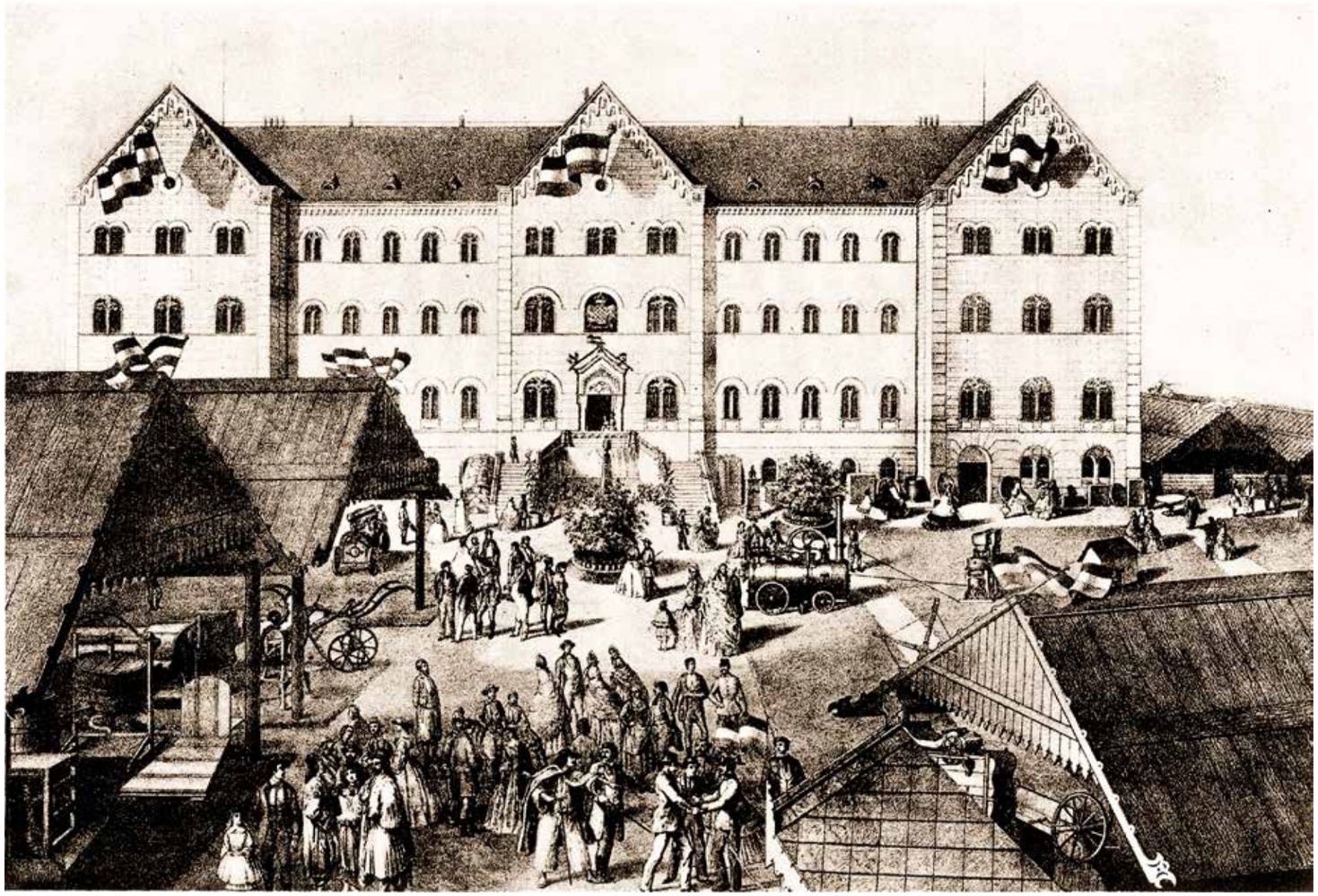

Prva gospodarska izložba 1864., crtež: Heinrich Weidner

podijeljenih u nekoliko kategorija, do punog izražaja došla je njezina veličina. Dva su ulaza vodila u vanjski izložbeni prostor, jedan u osi s glavnim ulazom na južnoj strani zgrade te drugi u spoju s Masarykovom ulicom.

Prve građevne promjene u interijeru bile su minimalne i u najvećoj se mjeri poštivalo izvorno stanje. U vrijeme preuređenja za potrebe gospodarske izložbe zadržana je dispozicija sa po dvije velike prostorije u glavnom krilu, duž kojih je položen hodnik, kao i u kraćim krilima sa središnje pozicioniranim hodnikom uz čije su obje strane raspoređene manje prostorije. Velike dvorane dobivaju vrata prema hodniku, u prizemlju i na prvom katu po dvoja, a na drugom katu zapadna dvorana imala je jedan, središnje pozicioniran izlaz na hodnik, dok je istočna dvorana bila podijeljena u dvije manje. Ipak, prostorije ostaju i međusobno prohodne. U bočnim krilima hodnici prema toj dispoziciji djeluju kao da su postavljeni u križ, što pridonosi dojmu podjele u četiri kompaktne prostorne cjeline. Hodnici iz bočnih kri-

36 Navedena je visina parapeta od 1,95 m, što je tradicija preuzeta iz starijeg razdoblja i hospitala. Zahvaljujući visini prostorija od 5 m, bilo je omogućeno dovoljno prozračivanja. PERUŠIĆ (bilj. 18), 76.

37 JERKOVIĆ – PERIĆ (bilj. 27), 71.

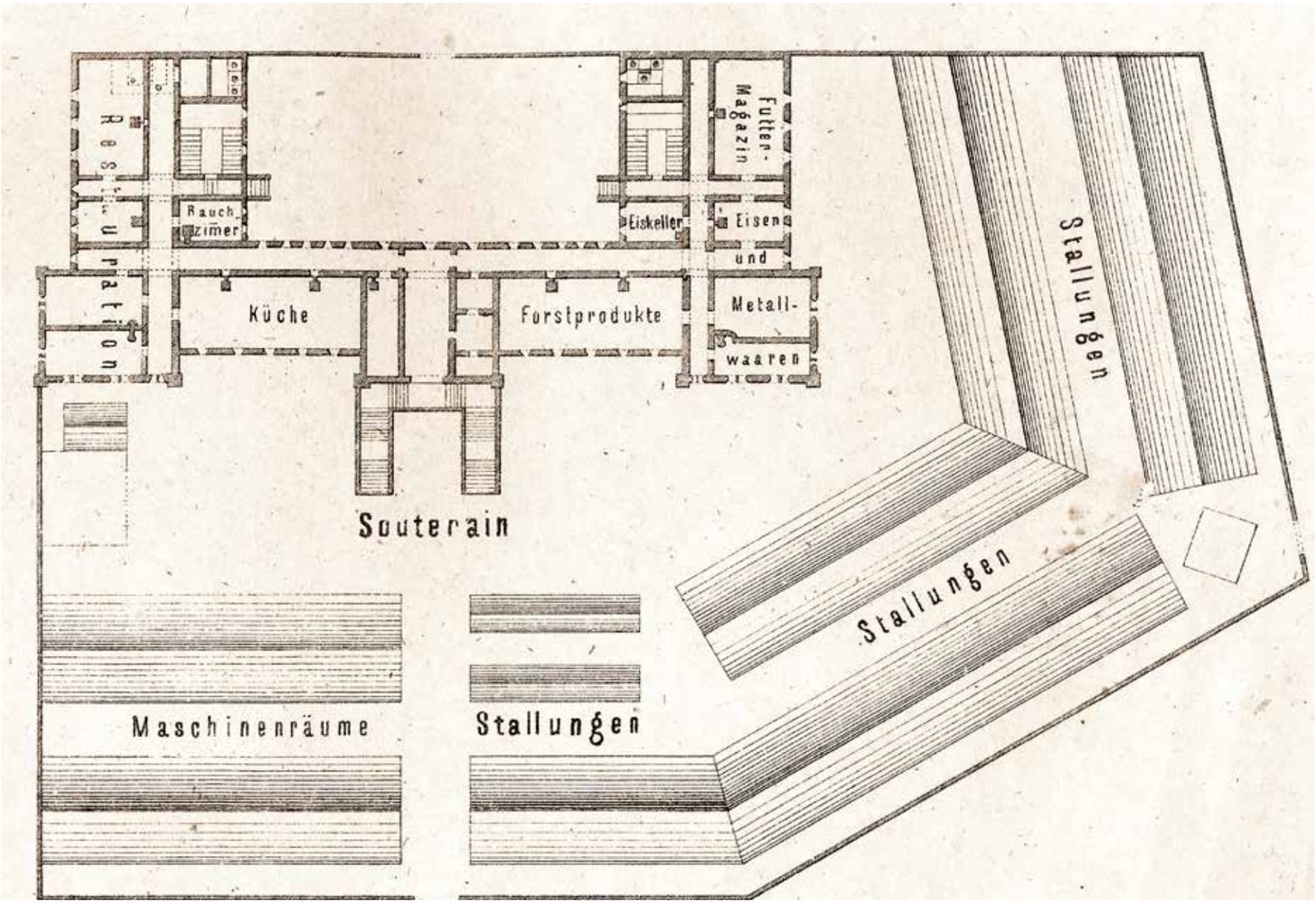

Prva gospodarska izložba, postav u suterenu i na parceli

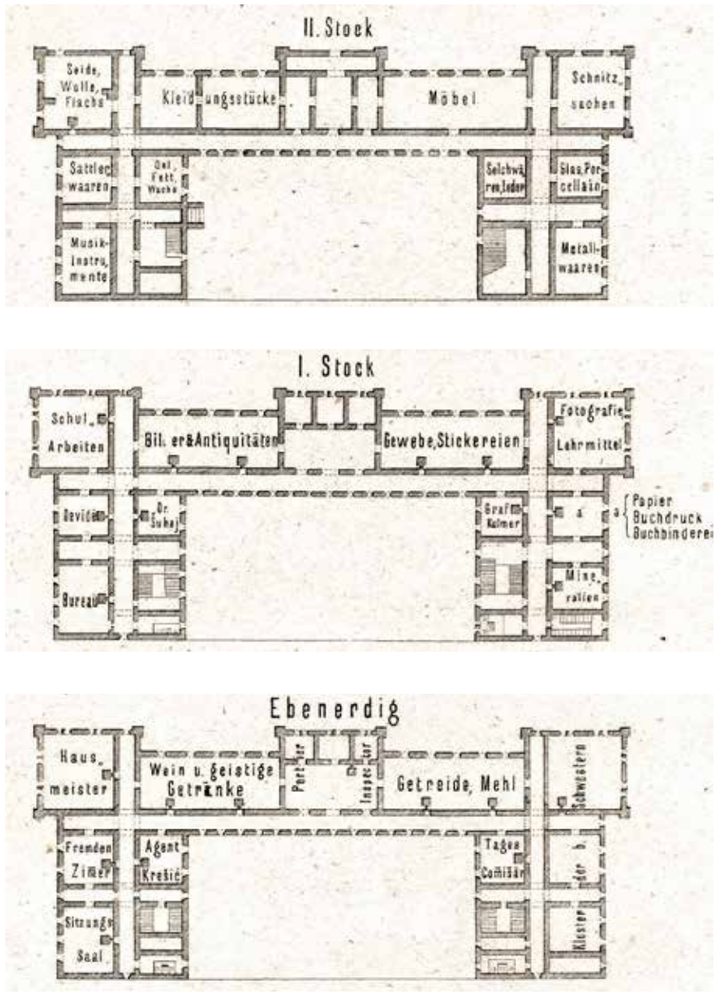

Prva gospodarska izložba, tlocrti prizemlja i katova

la dosežu do pročelja, formirajući svojevrsne pretprostore ugaonih prostorija u rizalitima. Ovisno o potrebama, te su prostorije imale vrata na raznim mjestima, pa možemo zaključiti da se nije slijedila ideja o pravocrtnom međusobnom povezivanju koju zapažamo na Zettlovim nacrtima. Najveća promjena dogodila se u središnjem rizalitu, koji je u razizemlju i na prvom katu podijeljen uz pročelje u tri male kvadratne prostorije i jednu veću pravokutna tlocrta, paralelnu s hodnikom, dok je na drugom katu zadržana podjela na tri uže poprečne prostorije i jednu plitku uz pročelje. Za potrebe izložbe u zoni suterena probijena su vrata u bočnim rizalitima, što je i poslije zadržano.

Spomenimo da je zgrada Rektorata još jednom poslužila kao reprezentativni ambijent jubilarne gospodarske izložbe, održane gotovo tri desetljeća poslije, 1891. godine, u povodu pedesete obljetnice Hrvatsko-slavonskoga gospodarskog društva i četrdesete obljetnice Šumarskog društva. Iako je tada zgrada već bila sjedište Sveučilišta i Rektorata, spominje se da je izložba (15. 8. – 16. 10. 1891.) održana i u samoj zgradi, paviljonima obližnjeg Hrvatsko-slavonskog gospodarskog društva (Trg Republike Hrvatske 4) i »izložbenom trgu« na kojem još nema kazališta. Na sačuvanoj skici[38] navedeno je da su u zgradi Sveučilišta u razizemlju bili izloženi predmeti kućnog obrta, u vestibulu je izlagao

38 PERUŠIĆ (bilj. 18), 122.

Daniel Hermann,[39] na prvom katu bili su poljski proizvodi, a na drugom gospodarski obrt. U oblikovanju vanjskih paviljona i uređenju parterne zone sudjelovao je Milan Lenuci, koji je surađivao s gradskim vrtlarom Josipom Peklarom, za što su bili nagrađeni.

III. 3. Razdoblje od 1868. do 1882. godine – prenamjene za potrebe Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti te privremeni smještaj Tvornice duhana

Iz današnje perspektive nije lako zamisliti sve okolnosti života toga doba, kao ni probleme na koje su nailazili ljudi koji su odlučivali o funkciji zgrade Rektorata. Kako uopće tumačiti činjenicu da se u navedenom razdoblju zgrada smatrala nepodobnom za sveučilište i gimnaziju zbog – prometne buke? Ipak, upravo zbog njezina položaja i veličine, mnogima je zapela za oko, pa tako Ivan Kukuljević Sakcinski u njoj zamišlja muzej i Jugoslavensku akademiju znanosti i umjetnosti, računajući na reprezentativnost njezina položaja nakon što će ispred nje biti uređen prostrani trg. Prva sjednica Akademije održana je 1867. godine u Narodnom domu u Opatičkoj ulici, a tadašnje sjedište ustanove nalazilo se u zgradi Amadeova kazališta u Demetrovoj 1. Zbog sve većih potreba za adekvatnim smještajem Namjesničko vijeće predlaže 1868. godine da Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti odabere »veleliepnu sgradu … na prostranom tergu na pročelju grada«.[40] Ideja o zgradi Rektorata kao svojevrsnom pročelju grada zanimlji-

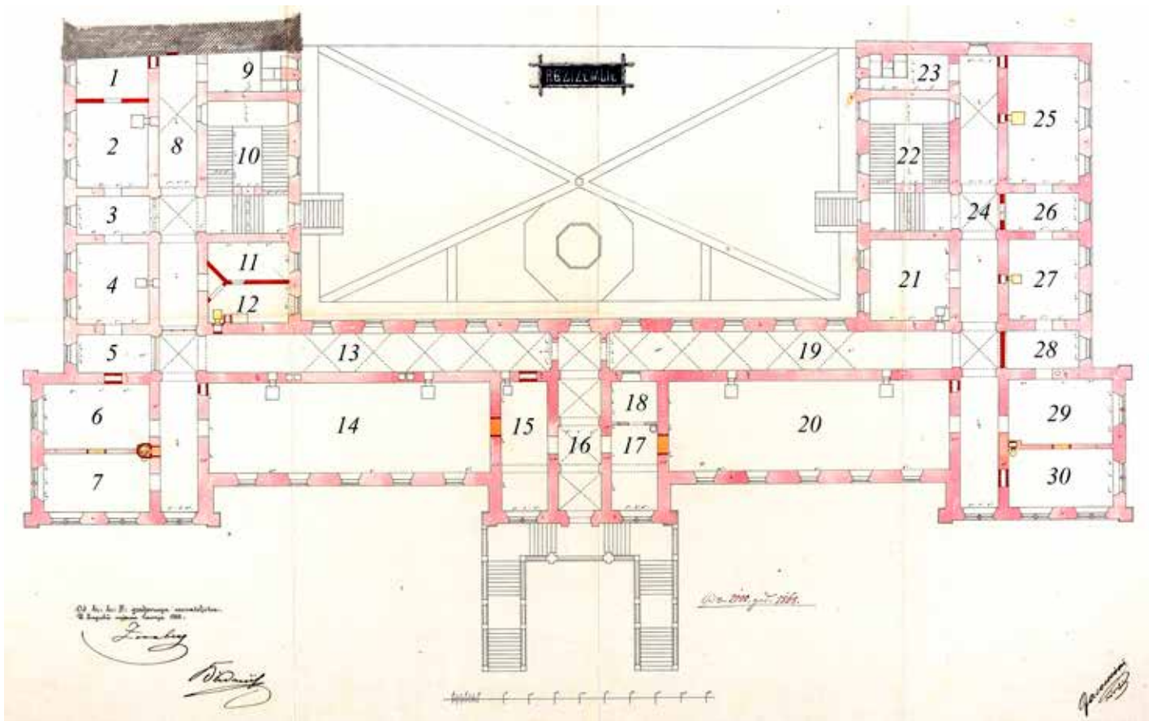

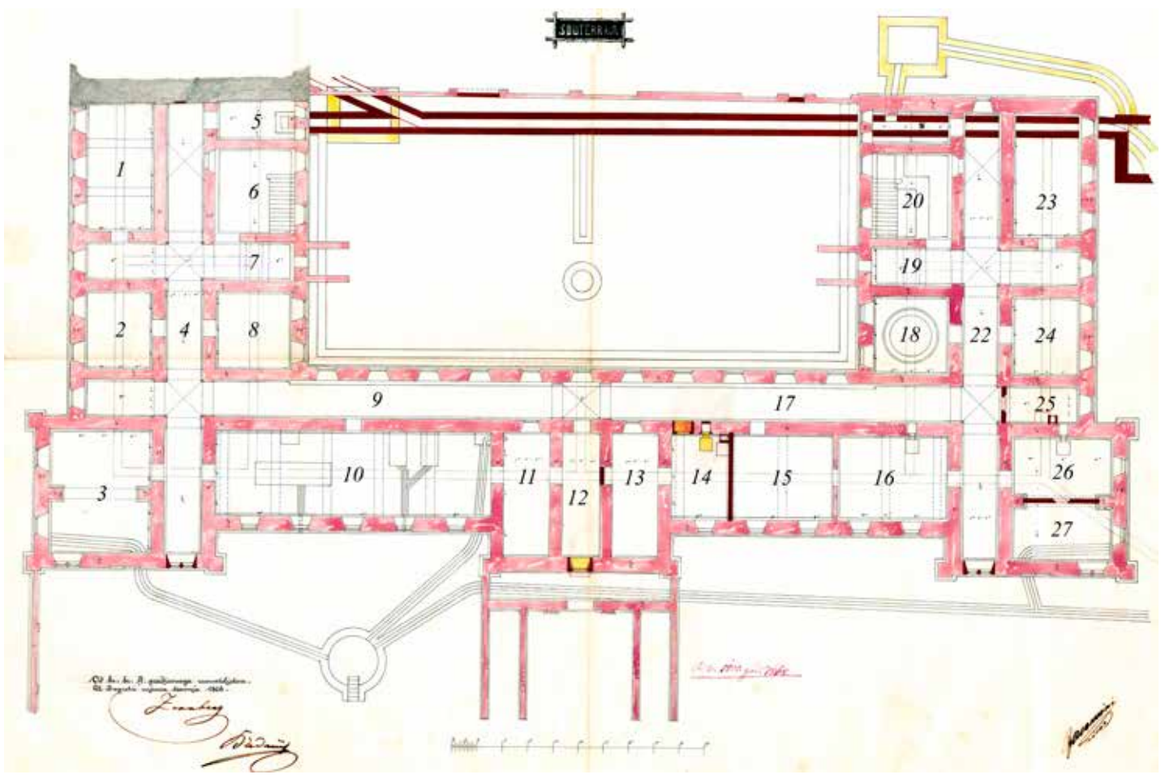

Projekt prenamjene zgrade bolnice u sjedište Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, 1868., tlocrt suterena i prizemlja

39 Daniel Hermann bio je trgovac i sakupljač narodnih rukotvorina, carski i kraljevski dvorski dobavljač, utemeljitelj Prve hrvatske tvornice sukna, darovca i gunjeva. Skupljao je predmete seljačkog obrta, tkanja i vezove, drvene rukotvorine i zagovarao očuvanje narodnog obrta. Izlagao je i bio nagrađen na više gospodarskih izložbi, uz ostalo i u Zagrebu 1891. godine. U njegovoj nakladi otisnut je i katalog ove manifestacije. Više: https://zbl.lzmk.hr/?p=301 (pristupljeno 6. 8. 2022.).

40 PERUŠIĆ (bilj. 18), 91.

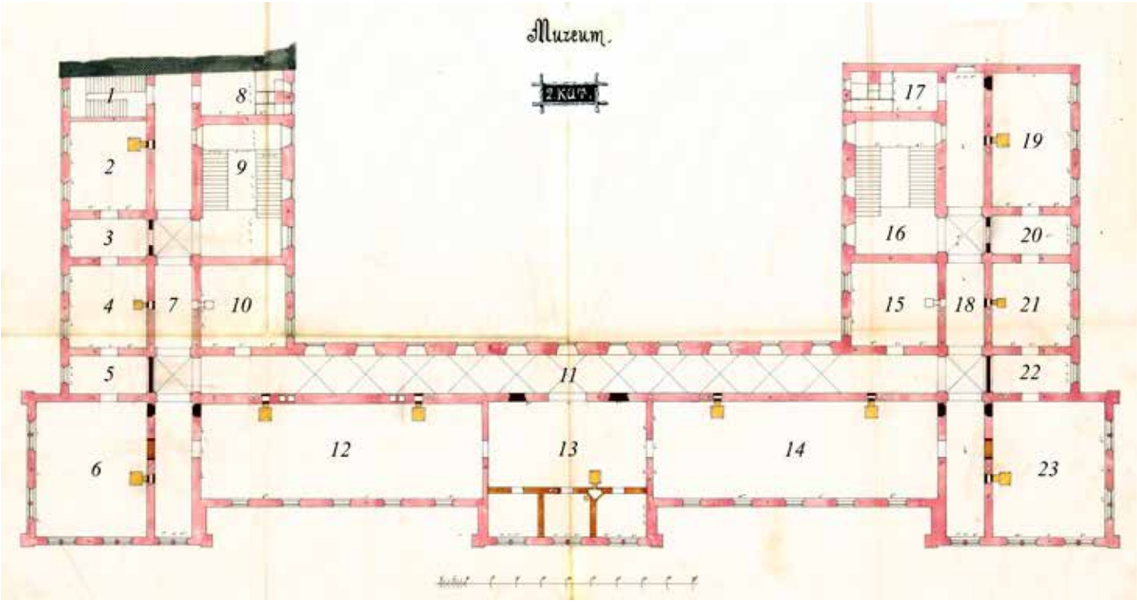

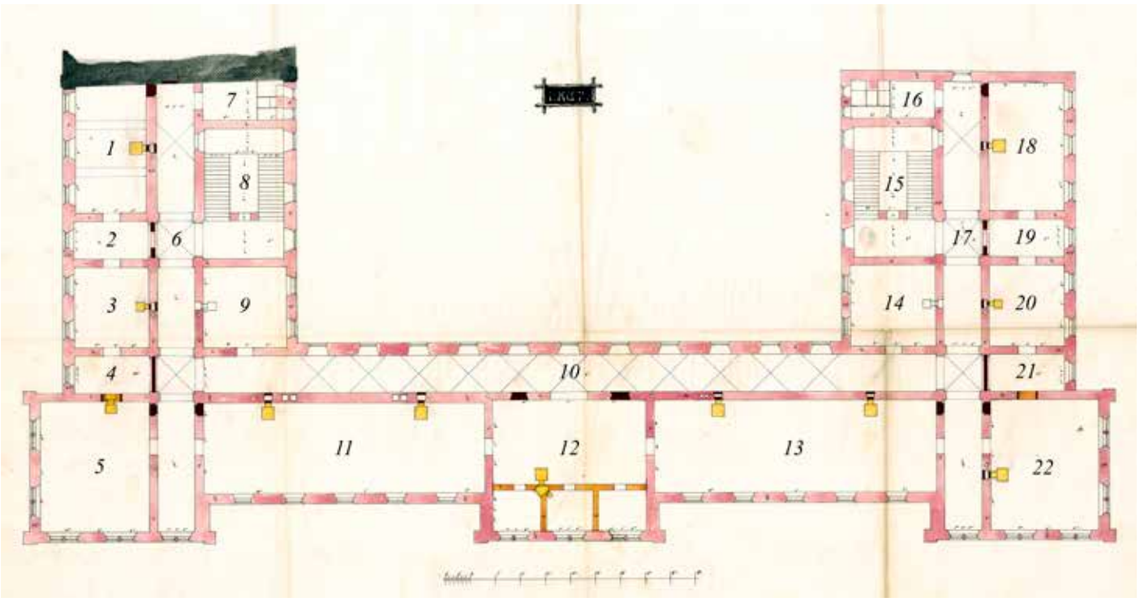

Projekt prenamjene zgrade bolnice u sjedište Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, 1868., tlocrt prvog i drugog kata

va je i ukazuje na koji je način bila percipirana u intelektualnim krugovima koji su o njoj odlučivali.

Da bi se zgrada prilagodila za novu namjenu, predsjednik i tajnik Akademije, Franjo Rački i Đuro Daničić, taksativno su naveli građevni program koji je trebalo ispuniti.[41] Osim rješavanja pojedinih infrastrukturnih potreba (odvodnih kanala, kanalizacije, produbljenja studenca, zahvata na vodovodu), ukazala se potreba za spuštanjem parapeta prozora, pošto više nije bilo potrebe za izolacijom od vanjskog prostora, a i zid koji je opasivao zgradu u vrijeme gospodarske izložbe predviđen je za rušenje, što je naposljetku učinjeno 1883. godine.

Projektne nacrte iz 1868. godine potpisuje Srećko Jacomini, a supotpisuju Leonard Zornberg iz Hrvatsko-slavonskoga građevnog ravnateljstva te netko čiji je potpis neraspoznatljiv.

Usporedbom nacrta iz 1868. godine i najranijih postojećih Zettlovih uočit će se neke promjene koje su bile planirane, a anticipiraju i buduće zahvate. Između ostalog, ulazni je vestibul reprezentativnije zamišljen, ukrašen kamenim stupcima s kapitelima koji podsjećaju na one u danas još postojećem stubištu zapadnog krila. Južno je pristupno stubište produljeno, a hodnici razizemlja i oba kata imaju ucrtan križnobačvasti svod. I sam ulazni vestibul u središnjoj zoni ima tri križna polja, koja ne nalazimo na prvotnom Zettlovu planu.

U razizemlju je istočna strana bila predviđena za potrebe Akademije, a zapadni dio knjižničnim sadržajima. Iz vestibula se bočno ulazilo u pretprostore Akademijine zbornice, odnosno velike knjižnice. Tlocrtne dispozicije obaju katova podijeljene su u odnosu na sadržaj Akademijinih kolekcija – pinakoteci je namijenjena središnja dvorana i istočni dio kata, a arheološkoj zbirci zapadni dio. Na drugom katu trebale su biti izdvojene prirodoslovne zbirke, dok je suteren bio predviđen za radionice, skladišta i stan

41 Državni arhiv u Zagrebu, Sabor 1868., broj 150, kutija 131.

Zgrada Tvornice duhana s vidljivim oštećenjima u potresu 1880., foto: Hermann Fickert, 1882.

domara (što je tradicija zadržana do danas, ali u sjeveroistočnom suterenskom dijelu zgrade).

Vertikalna komunikacija zadržana je u bočnim krilima, jednako kao i kratka jednokraka stubišta u dvorište, u kojem je planirano hortikulturno uređenje s dijagonalno raspoređenim šetnicama. Već su na postojećem nacrtu glavnog pročelja iz 1859. ucrtane promjene planirane u toj fazi, koje se odnose na snižavanje parapeta prozora, dok je u središnjoj osi suterenske zone, ispod stubišta, trebalo probiti vrata. Iako mnogo toga nije bilo izvedeno, zahvaljujući preciznom navodu potrebnih radova doznajemo da je interijer tretiran bojenjem u tri razine kvalitete: običnim bijeljenjem, bojadisanjem i »slikanjem s liepim desainom umjetno i elegant«.[42] Posljednja uputa odnosila se na ukrašavanje dvorane zapadno od ulaza u razizemlju, planirane za Akademijinu zbornicu. Iako do te prenamjene nije došlo, pojedine sonde otvorene prilikom konzervatorsko-restauratorskih istraživanja posvjedočit će o tretmanu interijera, koji je načinom oslika reprezentativnih dvorana te isticanjem pojedinih dekorativno-konstruktivnih elemenata (stupovi, pilastri) ne samo funkcionalno nego i ambijentalno i značenjski gradiran, što svakako treba uzeti u obzir u zahvatima pri obnovi zgrade.

Unatoč svim pregovorima i nacrtima koji su uvažavali specifične potrebe prenamjene zgrade za kulturno-prosvjetni sadržaj, na kraju je 1868. godine odlučeno da se u nju smjesti tvornica duhana, nakon što je zbog nedostatka radne snage zatvoren pogon u Varaždinu. Uz ostalo, zgrada

42 PERUŠIĆ (bilj. 18), 95.

Projekt prenamjene zgrade u sjedište Sveučilišta Franje Josipa I., 1882., južno pročelje

bivše bolnice bila je prikladna jer je u nju trebalo smjestiti više stotina radnica, što govori o ambicioznim planovima širenja proizvodnje. S prenamjenom složila se Dvorska kancelarija u Beču, kojoj se s prijedlogom obratio ban Josip Škvorčević, te je ugovor o šestogodišnjem najmu na kraju potpisan 5. kolovoza 1869. godine.[43] Do kraja godine trajali su preuređenje i sanacija, a zahvati su uglavnom već najavljeni u projektima prethodnoga plana prenamjene za potrebe Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti. Saniraju se kanalizacijski sustav i sanitarije, uređuje novi razvod vode iz bunara, a zahvaljujući puštanju u pogon obližnje plinare bilo je moguće rasvijetliti interijer. Pojedini zahvati bili su opisani u novinama, pa tako doznajemo o »golemoj dvorani na drugom katu« čija je dužina iznosila približno 80 metara. Pretpostavka je da su obje velike dvorane spojene sa središnjim prostorom, jer je u tu veliku proizvodnu halu trebalo smjestiti do 500 osoba, uglavnom žena i djece koji su radili u proizvodnji. S obzirom na konstrukciju, nije bilo moguće srušiti sve postojeće pregradne zidove. Sudeći po nacrtima, uklanjaju se poprečni zidovi u središnjem rizalitu, a na njihovu mjestu ucrtana su zidana ojačanja. Osim toga, prošireni su i lučno zaključeni otvori prema bočnim rizalitima.

U *Narodnim novinama* spominje se da se bakrenim cijevima voda dovela do velike dvorane, u kojoj je uređen i ventilacijski sustav, a postoji i napomena o podizanju »vodometa«, kao i da će dvorana biti ukrašena cvijećem.[44]

43 Isto, 96.

44 Podaci su iz *Narodnih novina*, no autor ne navodi preciznije bibliografske podatke. PERUŠIĆ (bilj. 18), 96–97.

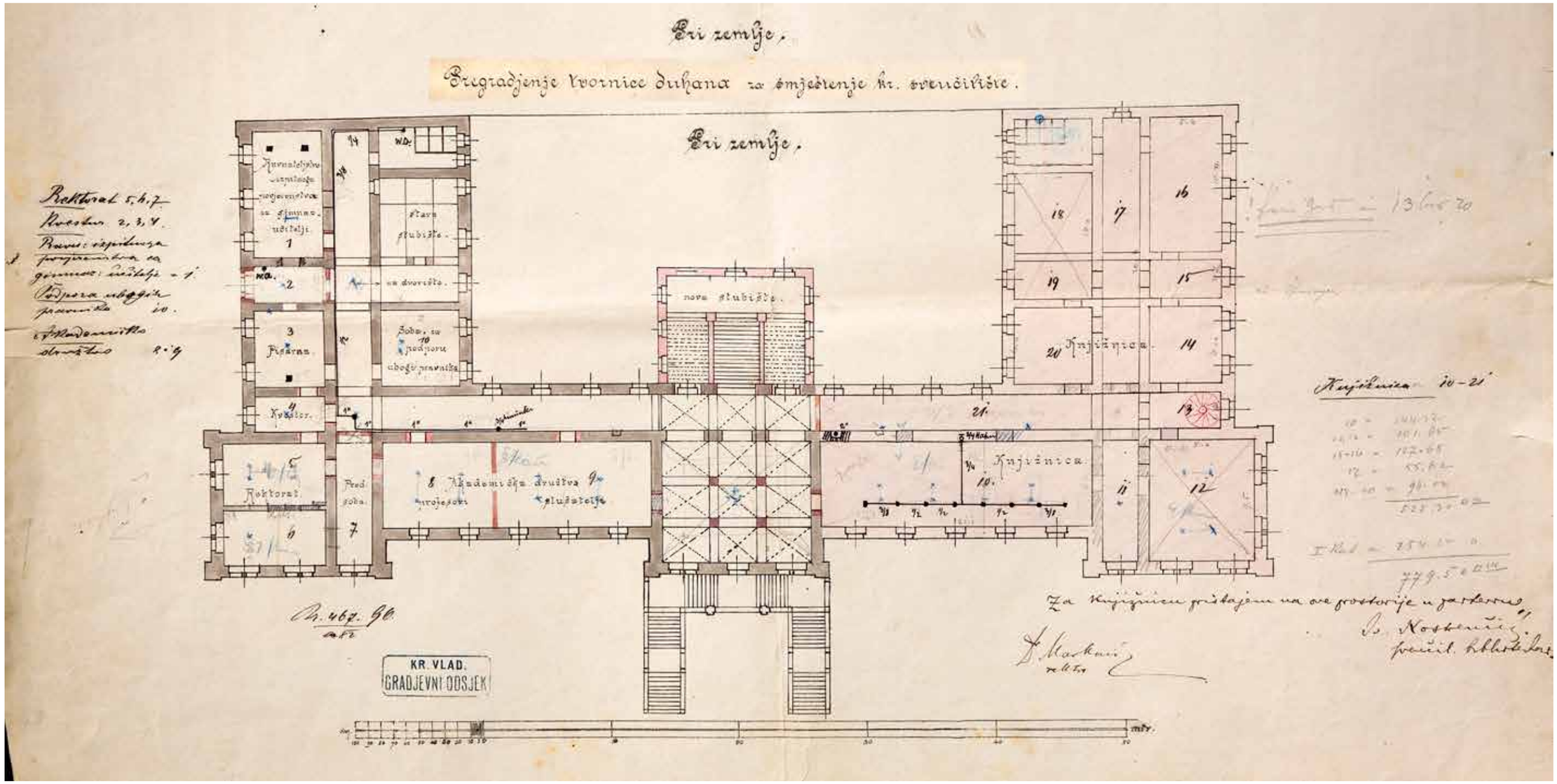

Tlocrt prizemlja s programom i rasporedom prostorija Sveučilišta, 1882.

Iako je Tvornica duhana zgradu iznajmila na šest godina, ostala je u njoj sve do 1882. godine, nakon čega započinje djelovati u novoizgrađenoj zgradi u Klaićevoj ulici.

III. 4. Novo doba – prenamjena zgrade za potrebe Sveučilišta 1882.

Gotovo dvadeset pet godina u zgradi bivše Opće bolnice izmjenjivali su se korisnici, političkim odlukama mijenjala se njezina funkcija, a izvedene su i pojedine preinake o kojima doznajemo iz sačuvane dokumentacije. Očigledno nezadovoljstvo zgradom i njezinim sadržajem, ambiciozan građevinski pothvat koji nije bio realiziran na prikladan način (osobito infrastruktura), neizgrađen okoliš i drugi razlozi neprestano se spominju sve do trenutka kada Zemaljska vlada upućuje poziv Rektoratu Sveučilišta da neadekvatan smještaj na dograđenom katu gornjogradske gimnazije zamijeni novom adresom. Poziv se upućuje već 1880.

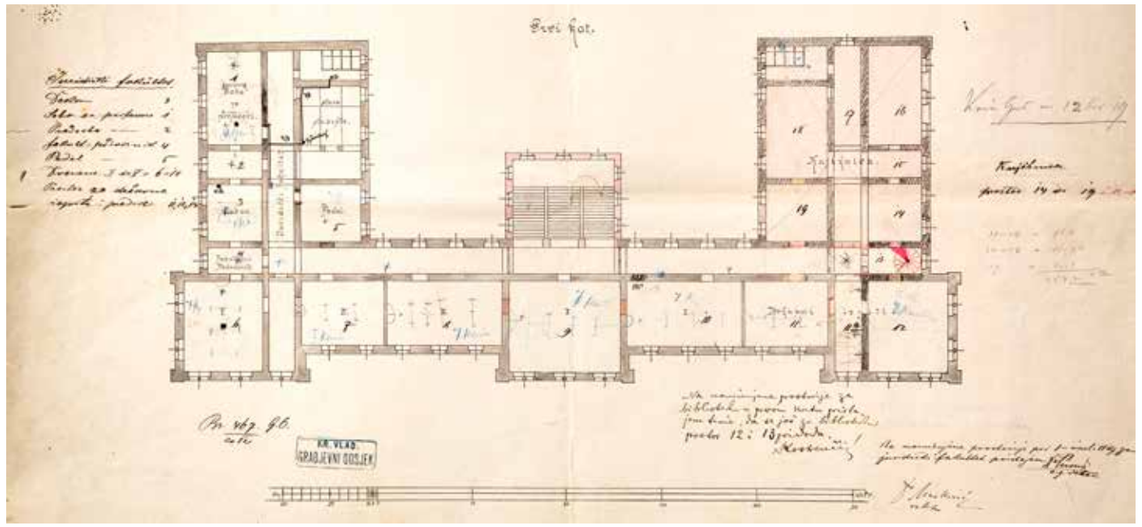

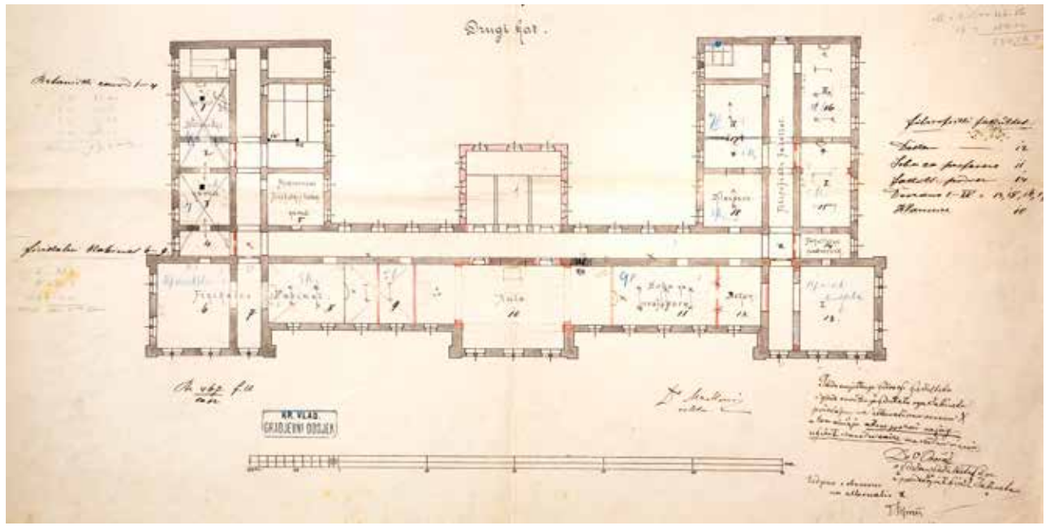

Tlocrt prvog i drugog kata s programom i rasporedom prostorija Sveučilišta, 1882.

godine, uz napomenu da je potrebno priložiti projekciju prostornih potreba »za sveučilišnu knjižnicu, za dvorane juridičkog fakulteta, za dvorane slušatelja filozofičkog fakulteta, za prostorije rektorata, dvajuh dekanata i kvesture«, kao i onih zavoda i zbirki koje je logikom funkcije i znanstvenog područja moguće okupiti pod istim krovom.[45]

Nacrti iz 1882. i 1883. godine, koje je ovjerovio Kraljevski vladin građevni odsjek, tek su dio složenih pregovora koji su prethodili preuređenju. To se ponovno dogodilo zbog razilaženja u stavovima o prostornom programu i potencijalnim budućim korisnicima, koje jednostavno nije bilo moguće smjestiti u jednu zgradu. Iako se isprva htjelo u zgradu smjestiti i mineraloško-geološki i zoološki muzej, a na čemu je inzistirala Vlada, od toga se ipak odustalo zbog odlučnog stava Rektorata Sveučilišta. Adaptaciju zgrade nakon iseljenja tvornice duhana vodio je arhitekt Kuno Waidmann, a za samu obnovu, koja je uključivala i dezinfekciju prostorija od prašine i mirisa duhana, uz ostalo, predviđeno je svega nekoliko mjeseci. Cjelovitu izmjenu prema projektima nije bilo moguće realizirati u tako kratku roku, no spušteni su parapeti te su izvedeni radovi u interijeru, a dograđeno je i centralno stubište u dvorištu. Primopredaja zgrade Sveučilišta bila je 2. studenog 1882., a svega nekoliko dana nakon toga u njoj započinje nastava.

Iz tog vremena sačuvane su dvije grupe nacrta, na temelju kojih se vjerojatno raspravljalo o potrebama korisnika u vezi s rasporedom i veličinom prostorija. Ovom prilikom iznijet ćemo samo one promjene koje su bitno utjecale na prostornu koncepciju i dodatne preinake, koje će se dogoditi nakon Drugoga svjetskog rata. U nacrtima programa i rasporeda prostorija iz 1882. godine vidi se da se razmišljalo o uklanjanju i istočnog i zapadnog stubišta u bočnim krilima (na kraju, uklonjeno je samo istočno), pri čemu je sva komunikacija trebala biti usmjerena preko središnje aule i u njezinu nastavku, preko novoga reprezentativnog stubišta, čiji volumen izlazi na dvorišnu stranu. Uklanjanje istočnog stubišta opravdalo se potrebama knjižnice kao zatvorenog i kontroliranog trakta, smještena na prvom katu. Kao interna veza između biblioteka raspoređenih u prizemlju i na prvom katu trebalo je poslužiti manje kružno stubište planirano na istočnom kraju hodnika glavnog krila, koje nije izvedeno.

Već je u tim nacrtima vidljiv odveć opširan program koji je trebalo razmjestiti po katovima: na prvom katu pravni fakultet, na drugom katu botanički zavod u istočnom traktu s filozofskom grupom, dok je fizikalni kabinet dobio na raspolaganje zapadni trakt i dvije prostorije uz glavno pročelje, uz obavezu zamračenja kapaka prozora i ugradnju posebnih plinskih i vodovodnih instalacija, koje su trebale osigurati nesmetano izvođenje pokusa. Prizemlje je bilo podijeljeno između Rektorata na zapadnoj strani zgrade i knjižnice, koja je preuzela cijeli istočni dio od središnje aule s bočnim traktom.

Druga grupa nacrta prihvaćenih za izvedbu datirana je s 15. lipnja 1882., dok su izvedene promjene verificirane na nacrtima za primopredaju zgrade iz siječnja 1883. godine.[46] Iako se djelomično zapaža poštivanje izvorne prostorne dispozicije, glavne promjene nastaju zbog promjene

45 PERUŠIĆ (bilj. 18), 99.

46 Isto, 101, 106.

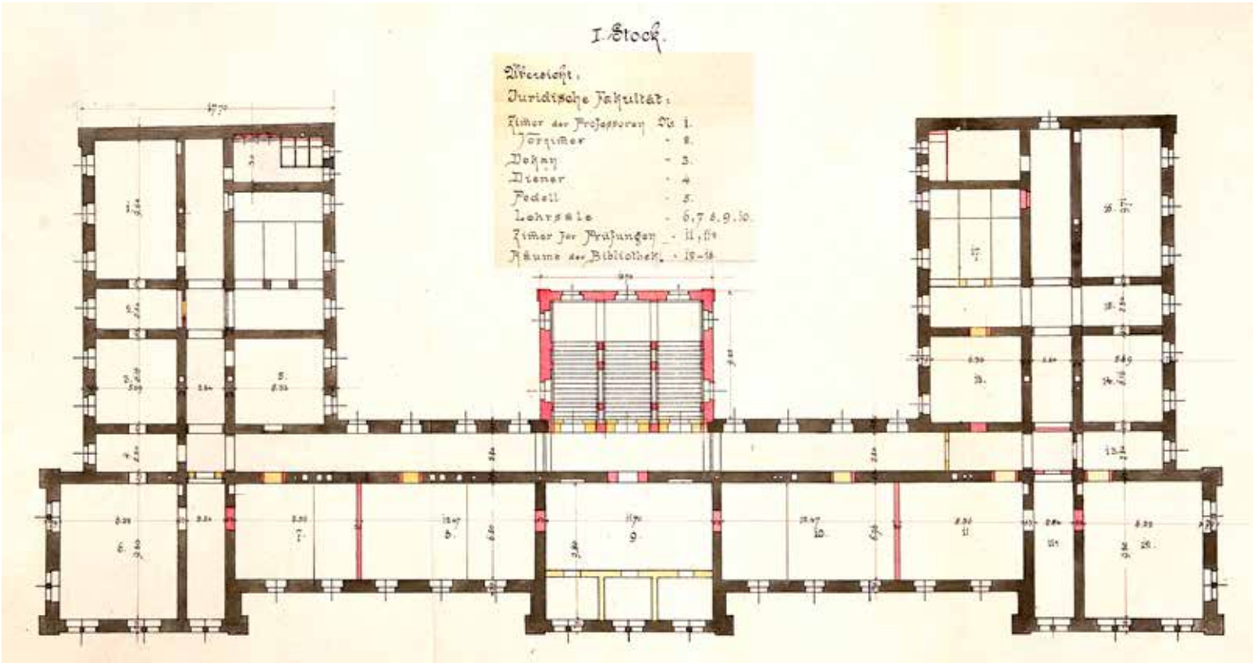

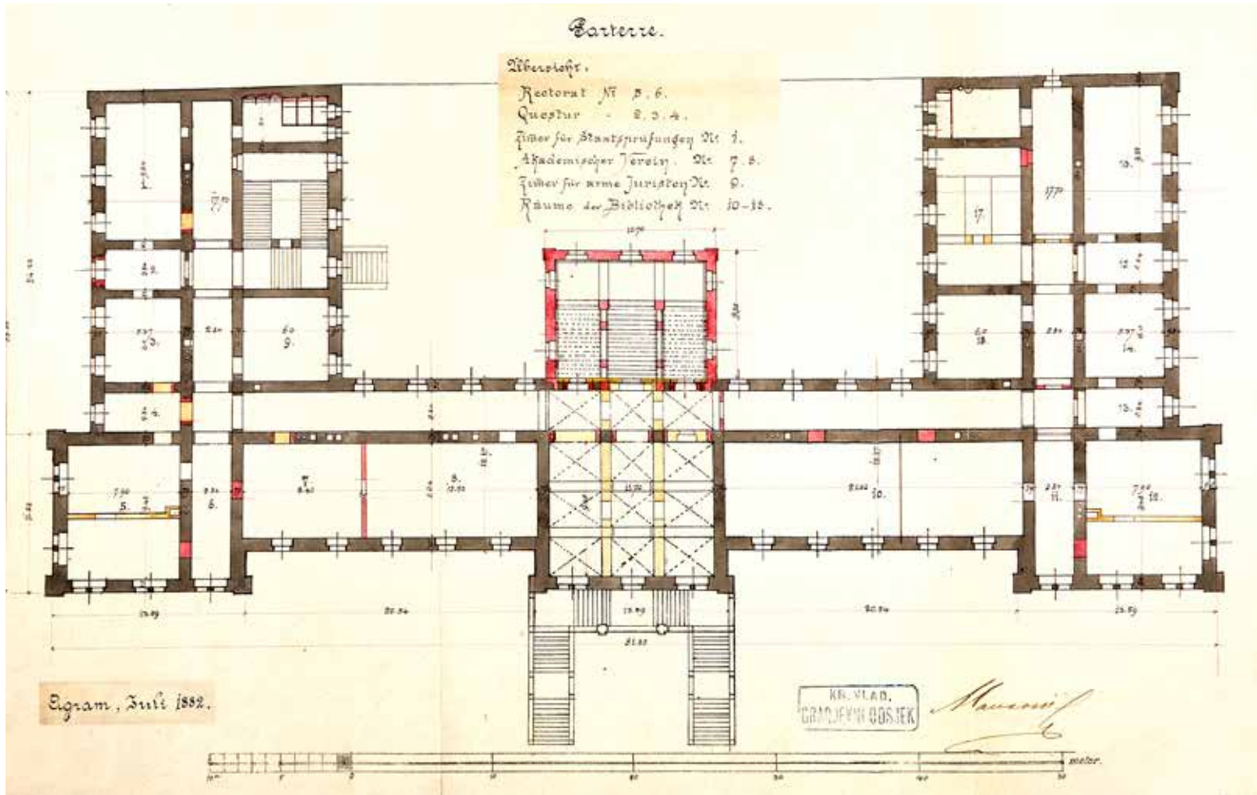

formata velikih dvorana uz pročelje te promjene formata i pozicija otvora između prostorija; hodnici u glavnom krilu skraćuju se sa svake strane za veličinu jedne manje prostorije, čime se mijenja i režim njihova osvjetljenja, a time nestaje njihova pregledna križna podjela u spojevima glavnog i bočnih krila. Ideja o jednokrakom stubištu iz zapadnog hodnika razizemlja prema Frankopanskoj ulici još se zapaža na nacrtima, ali nikad nije bila realizirana.

Velike dvorane u glavnom krilu dijele se u manje, jer u njih dolaze predavaonice, a na sličan način tretiraju se i prostorije u bočnim krilima, podvrgnute funkcionalnom režimu potreba. Velika dvorana na drugom katu, u kojoj se odvijala proizvodnja duhana, podijeljena je u četiri manje, pri čemu je istaknuta središnja aula rastvorena dvama ulazima prema novom začelnom stubištu. Uklanjanjem zida u rizalitnom istaku ona još više dobiva na prostornom značenju.

Tom prilikom srušen je i ogradni zid i zamijenjen metalnom ogradom (1883.), isprva u tipu žičanog pletiva, dok je današnja ograda od metalnih dijelova kvadratnog presjeka, ugrađenih u kameno podnožje, izvedena 1910. godine.

Na nacrtima je zabilježen i tretman uređenja zidova u tri razine kvalitete: reprezentativne prostorije Rektorata »patronirane« su, tj. oslikane šablonama u više boja, dvorane i sobe bojadisane, a svi ostali prostori završeni običnim bijeljenjem. I podovi su također završeni različitim obradama – parketom, »mekim podom«, u pojedinim dijelovima korišteni su stari daščani podovi koji su presloženi. Postojala su i tri režima grijanja, drvom, ugljenom, dok je za knjižnicu osposobljeno centralno grijanje kako bi se izbjegla opasnost od požara. Naknadnim preinakama osposobljeno je priručno dizalo u knjižničnom traktu.

Prigradnja središnjeg stubišta svakako je najopsežniji zahvat, jednako kao i uklanjanje poprečnih zidova u ulaznom vestibulu, čime je dobiven velik reprezentativan prostor ko-

Projekt Građevnog odsjeka Zemaljske vlade, lipanj 1882., tlocrt prizemlja i prvog kata

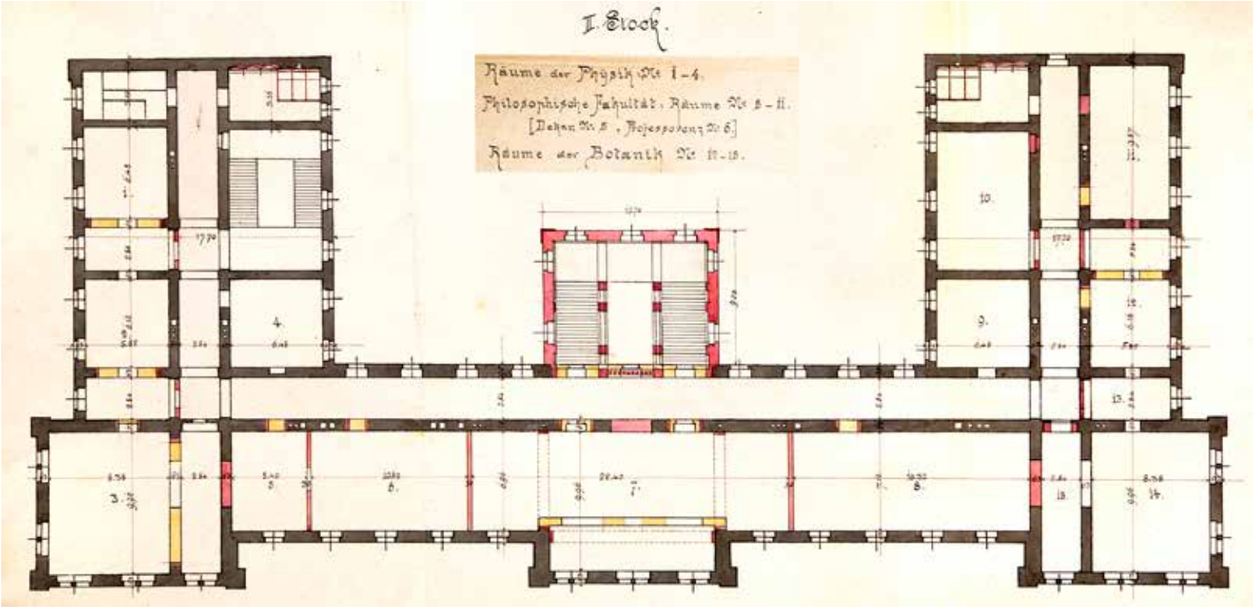

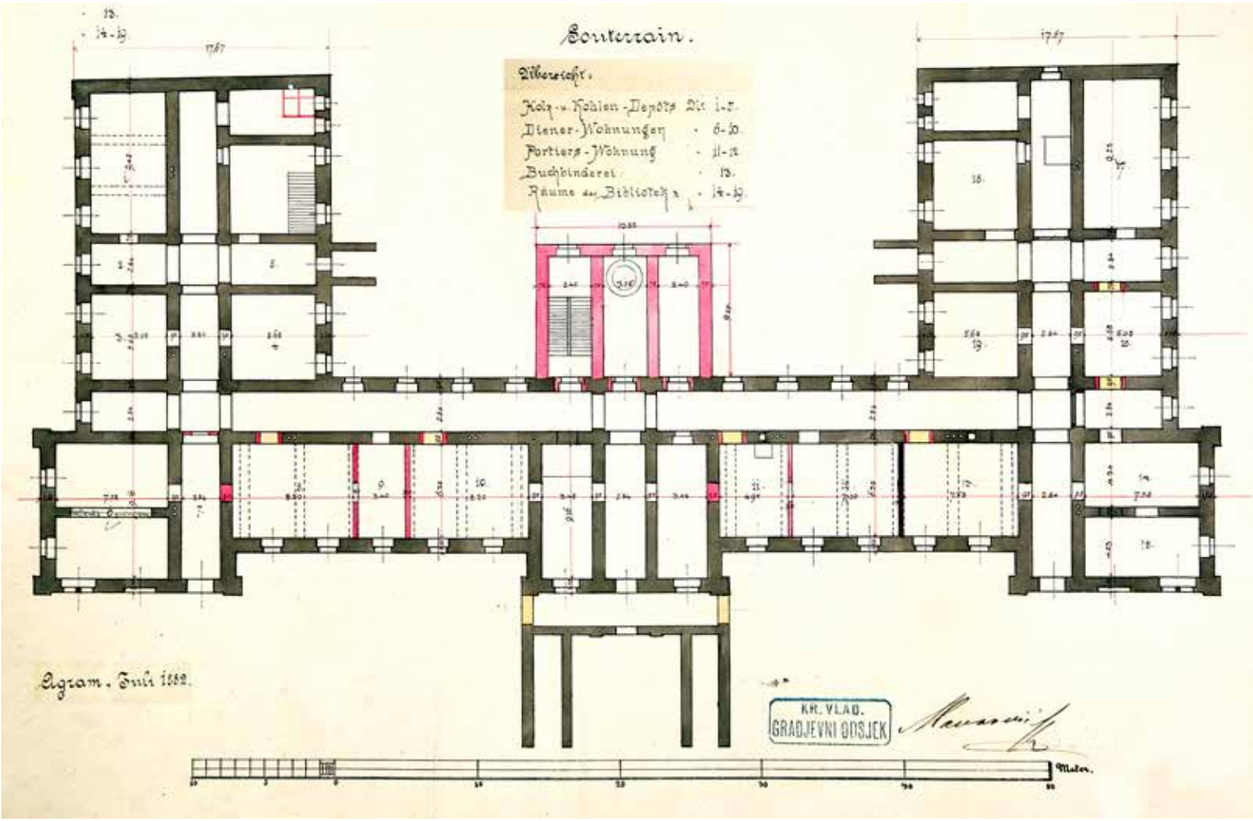

Projekt Građevnog odsjeka Zemaljske vlade, lipanj 1882., tlocrt suterena i drugog kata

ji usmjerava kretanje prema novom stubištu u stražnjem dijelu zgrade i katovima. U tu svrhu konstruktivno se ojačava hodnik, otvori prema stubama prate liniju otvora ulaznog hala, dok je volumen stubišnog tijela (osobito prije prigradnje sanitarnog trakta za zapadne strane) neznatno uži od širine predvorja. Središnji prolaz iz predvorja jednake je širine kao i lučno zaključen pristup stubišnom traku iz prizemlja na kat.

Već smo spomenuli da je primopredaju zgrade nakon iseljenja tvornice duhana vodio arhitekt Kuno Waidmann (1845.–1921.), koji je tih godina surađivao i sa sestrama milosrdnicama, koje su mu povjerile projekt nove bolničke zgrade u Ilici.[47] Iako za njegovo opsežnije sudjelovanje u toj fazi pregradnje zasad nemamo arhivskih dokaza, usporedba stubišta koje je 1893. godine izveo u obližnjoj Ženskoj stručnoj školi (poslije Tehničkom, a danas Prirodoslovno-matematičkom fakultetu) na Rooseveltovu trgu 6, ukazuje da je njegov opseg zadatka na dogradnji stubišta zgrade Rektorata možda bio i više od sama nadzora.[48] Usporedbom formalnih elemenata stubišta te dvije zgrade, naime, zapazit ćemo pojedine sličnosti, iako je veličina stubišta Rektorata i specifična reprezentativna namjena pridonijela opsežnijem dekorativnom inventaru nego što je to slučaj s obližnjim Prirodoslovno-matematičkim fakultetom.

U obama primjerima riječ je o začelnom stubištu tzv. »imperijalnog tipa«, za koje je karakteristično da jedan krak vodi do međupodesta, koji se zatim grana u dva kraka prema idućoj etaži. Križni svodovi podesta razdvojeni su plitkom ravnom profilacijom koja preko lučnih otvora i stiliziranih dorskih kapitela prelazi u profilaciju pilona, obuhvaćajući im tijelo s triju strana, dok je četvrta ravna. Osim toga, bočni zidovi između gazišta imaju u gornjem dijelu široke lučne otvore, a i u vanjskim su bočnim zidovima

47 ĐURĐICA CVITANOVIĆ, *Arhitekt Kuno Waidmann*, Zagreb, 1969.

48 KATARINA HORVAT-LEVAJ, *Sveučilište u Zagrebu. Prirodoslovno-matematički fakultet – Biološki odsjek. Rooseveltov trg 6*, Zagreb, 2021., 23, 26–27. Zahvaljujem autorici koja mi je ukazala na potencijalne poveznice između dvaju stubišta.

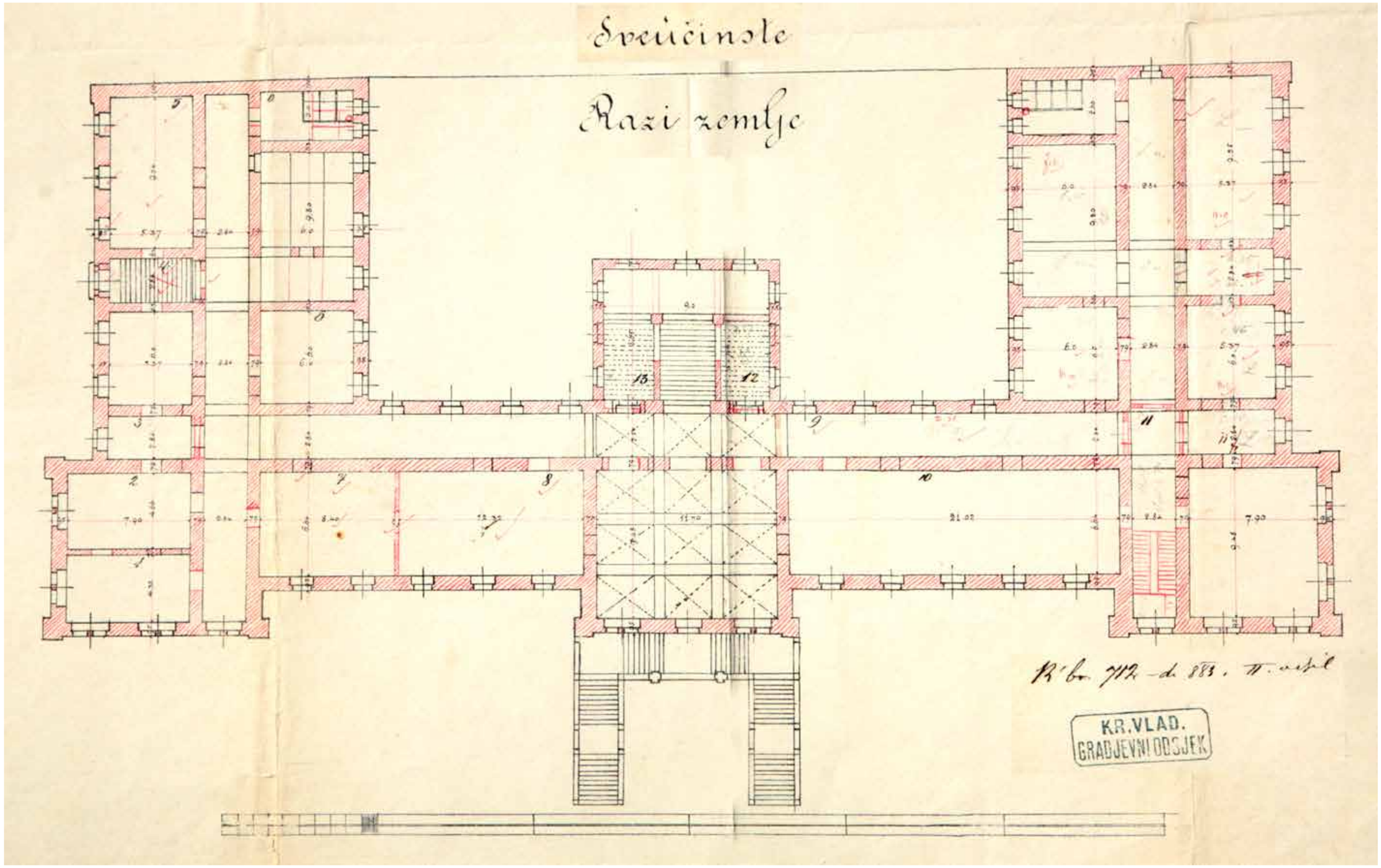

Izvedeno stanje, nacrti za primopredaju zgrade Sveučilišta, siječanj 1883., tlocrt prizemlja

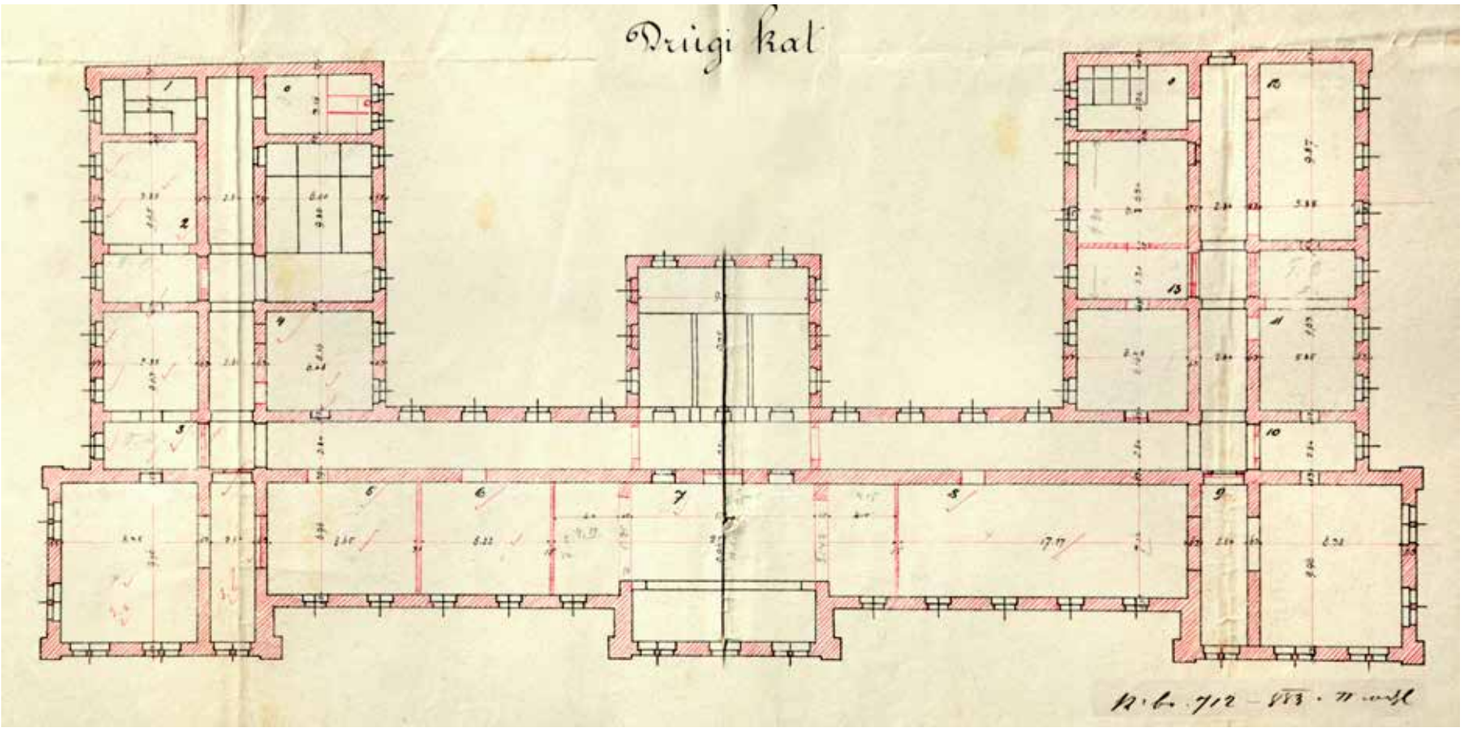

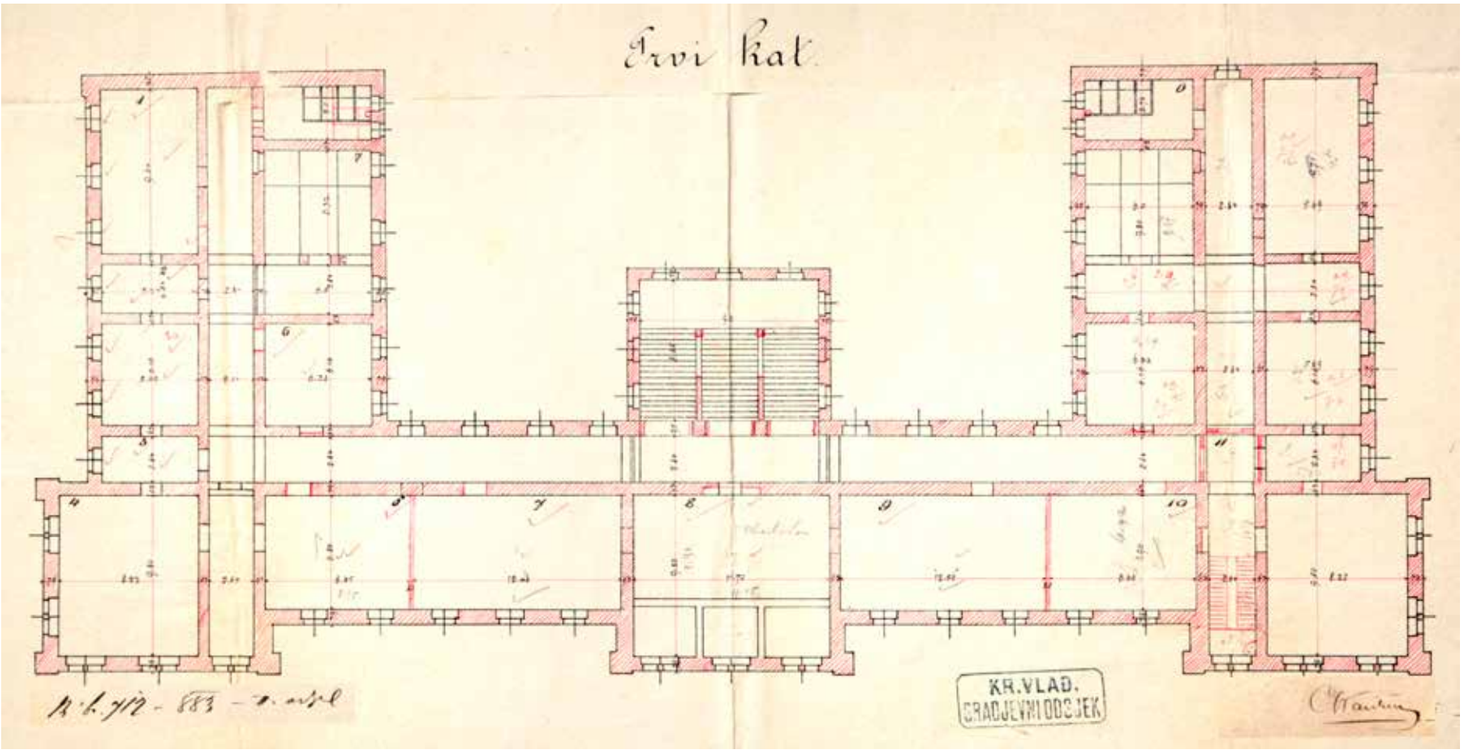

stubišta obiju zgrada lučni otvori, dok je začelna strana u obama primjerima raščlanjena sa po tri prozorske osi. Oba stubišta imaju dekorativno oblikovanu željeznu ogradu s karakterističnim biljnim viticama, koje se u središnjem dijelu spajaju u velike stilizirane cvjetove. Pritom je ograda u zgradi Rektorata bogatije modelirana, podijeljena u tri zone (gornja i donja kontinuirani su nizovi valovitih vitica kao svojevrsna izvedenica pasjeg skoka, između kojih je široko polje ukrašeno razgranatom biljnom dekoracijom). Formalne sličnosti zapažaju se i u oblikovanju stupaca na gornjem podestu u objema zgradama, masivnijih kvadara s jednostavno profiliranim bazama i plitkim kapama na vrhu kojih su kvadratne ploče.

Zidna raščlamba na Rooseveltovu trgu 6 skromnijeg je opsega, za razliku od Rektorata, gdje su zidovi podesta između prizemlja i kata obloženi kamenim pločama, dok su u najreprezentativnijem dijelu između prvog i drugog kata prekriveni stilizacijom klesanaca ravno zasječenih rubova u donjoj zoni, razdvojenih od gornje zone vijencem. Gornji dio artikuliran je trima lučno zaključenim prozorskim osima na sjevernom zidu i dvjema na bočnim zidovima, pri čemu zapadni zid ima dva »slijepa« lučna otvora, a istočni jedan slijepi i drugi prozorski. Razdvojeni su pilastrima kompozitnih kapitela, a profilirani vijenci lučnih otvora na vrhu imaju zaglavne konzole. U kutovima su tanki četvrtstupovi naglašenih višedijelnih baza, efektno riješen detalj koji pripomaže gradaciji ritma zidne raščlambe.

Unutrašnjost stubišta Rektorata na drugom katu zaključuju dva vijenca: uža ravna profilacija prvog oslonjena je na kapitele pilastara, iznad koje je masivniji vijenac. Njegova profilacija zaklanja ugaone dijelove stropa – konkavne prijelaze zida u ravnu stropnu plohu, tzv. *holkele* koji stvaraju vizualnu diobu prema stropnoj plohi. Središnja zona stropa bila je dekorativno oslikana, a odijeljena je od *holkela* tankom jednostrukom žbukanom trakom. Žbukana dekoraci-

Izvedeno stanje, nacrti za primopredaju zgrade Sveučilišta, siječanj 1883., tlocrt prvog i drugog kata

ja istaknuta je bijelom bojom u odnosu na danas žućkasti premaz zidova, a primjetna je i svjetlosna gradacija, s pomoću koje u prostranoj zoni drugog kata do punog izražaja dolazi plastična artikulacija zidova, skladno povezana s ostatkom dekoracije ispred središnje dvorane.

U prvom desetljeću 20. stoljeća sveučilišna aula s drugog kata premješta se u prizemlje, u zapadni dio glavnog krila, gdje je i danas u funkciji. U spoju stubišta i stražnjeg dijela zapadnog krila prigrađuje se sanitarni trakt, što se dovodi u vezu s pravom na upis studentica od 1901. godine na Filozofski fakultet, pa time i s drukčijim režimom uporabe sanitarnih prostorija. Postupnim iseljavanjem dotadašnjih korisnika, za potrebe kojih su izgrađene nove zgrade (nakon Knjižnice, gradi se Kemijski i farmakološki zavod prema projektu Vjekoslava Bastla 1913.–1914. i Fizikalni institut koji projektira Egon Steinmann 1926.), istočni trakt razizemlja na korištenje dobiva Filozofski fakultet.[49]

Prilikom požara koji je 1930. godine oštetio drveni grednik prizemlja aule taj je dio zamijenjen armiranobetonskom pločom. Deset godina nakon toga arhitekt Edo Schön komentira građevno stanje zgrade, smatrajući da je zapuštena te da raspored prostorija ne odgovara potrebama nastave i drugih sadržaja. Na temelju njegova mišljenja potkraj 1940-ih započelo je arhitektonsko snimanje postojećeg stanja svih etaža, pri čemu na nacrtu krovišta zapažamo potpis Slavka Jelineka, tada još kandidata za inženjera.[50] Ti su nacrti prethodili uređenju zgrade koje se prema projektu Alfreda Albinija i Jurja Denzlera izvodi od sredine 1950-ih godine nadalje.

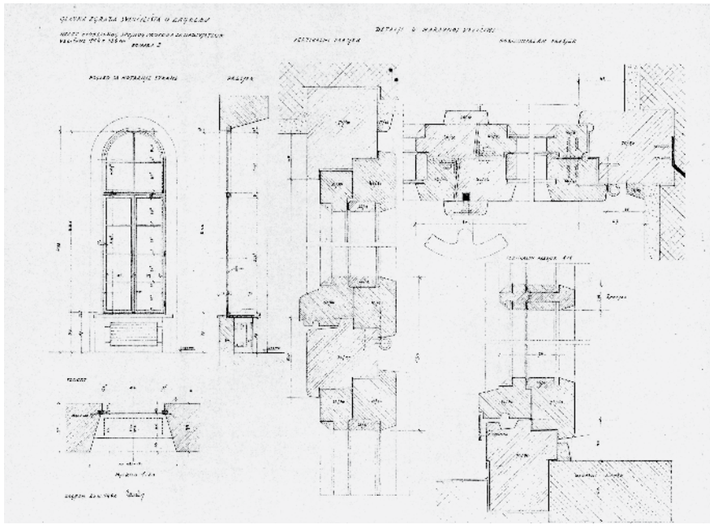

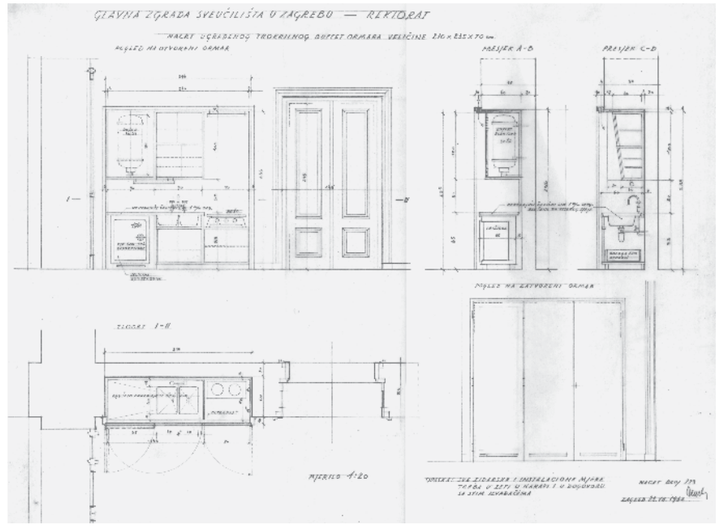

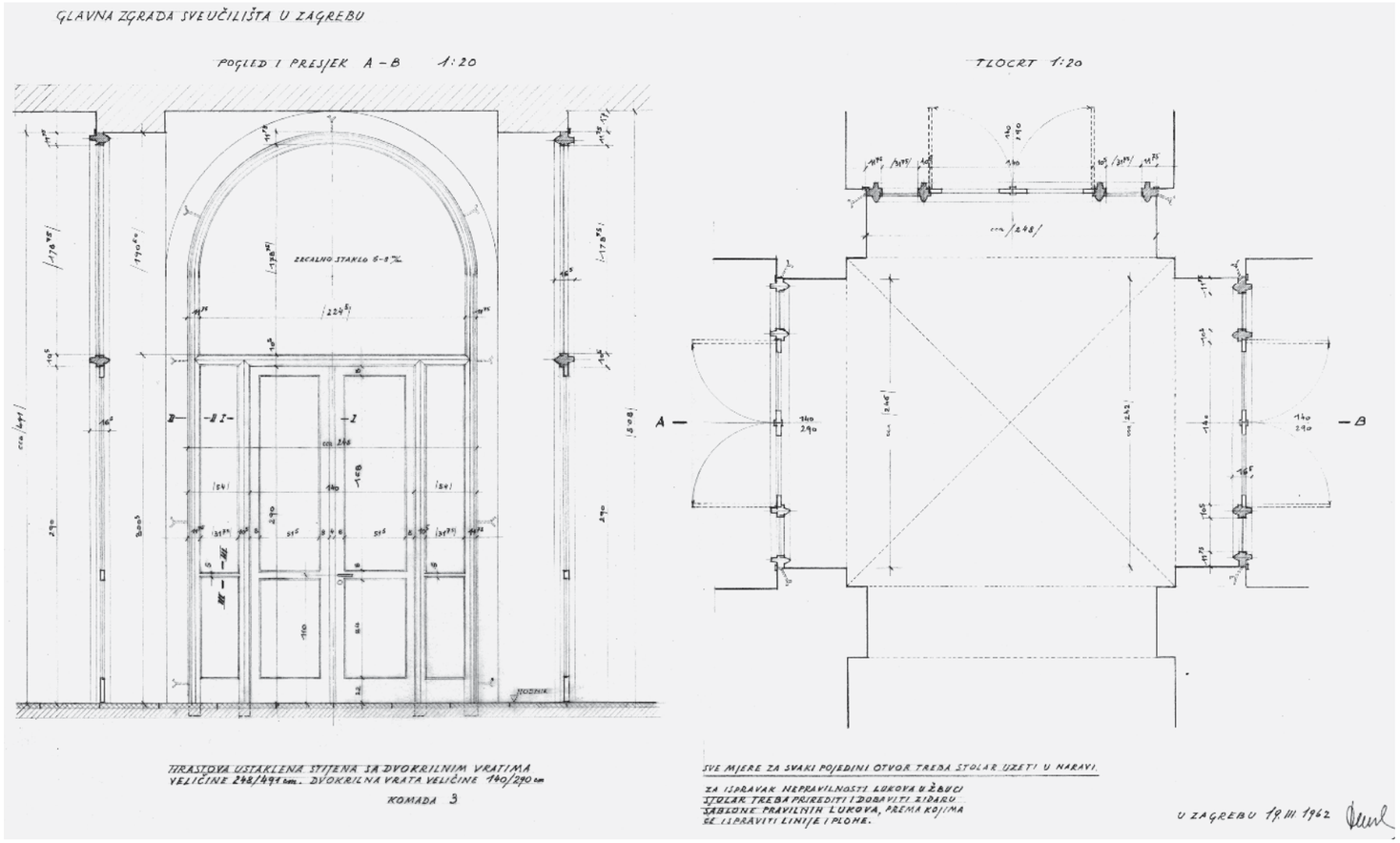

Juraj Denzler, nacrti za detalje interijera – produljenje prozora, ostakljena vrata križišta hodnika, ugradbeni namještaj

49 U sklopu Filozofskog fakulteta postojali su kabineti za matematiku, germanistiku, *cercle français*, geografiju i povijest. PERUŠIĆ (bilj. 18), 115.

50 Isto, 121.

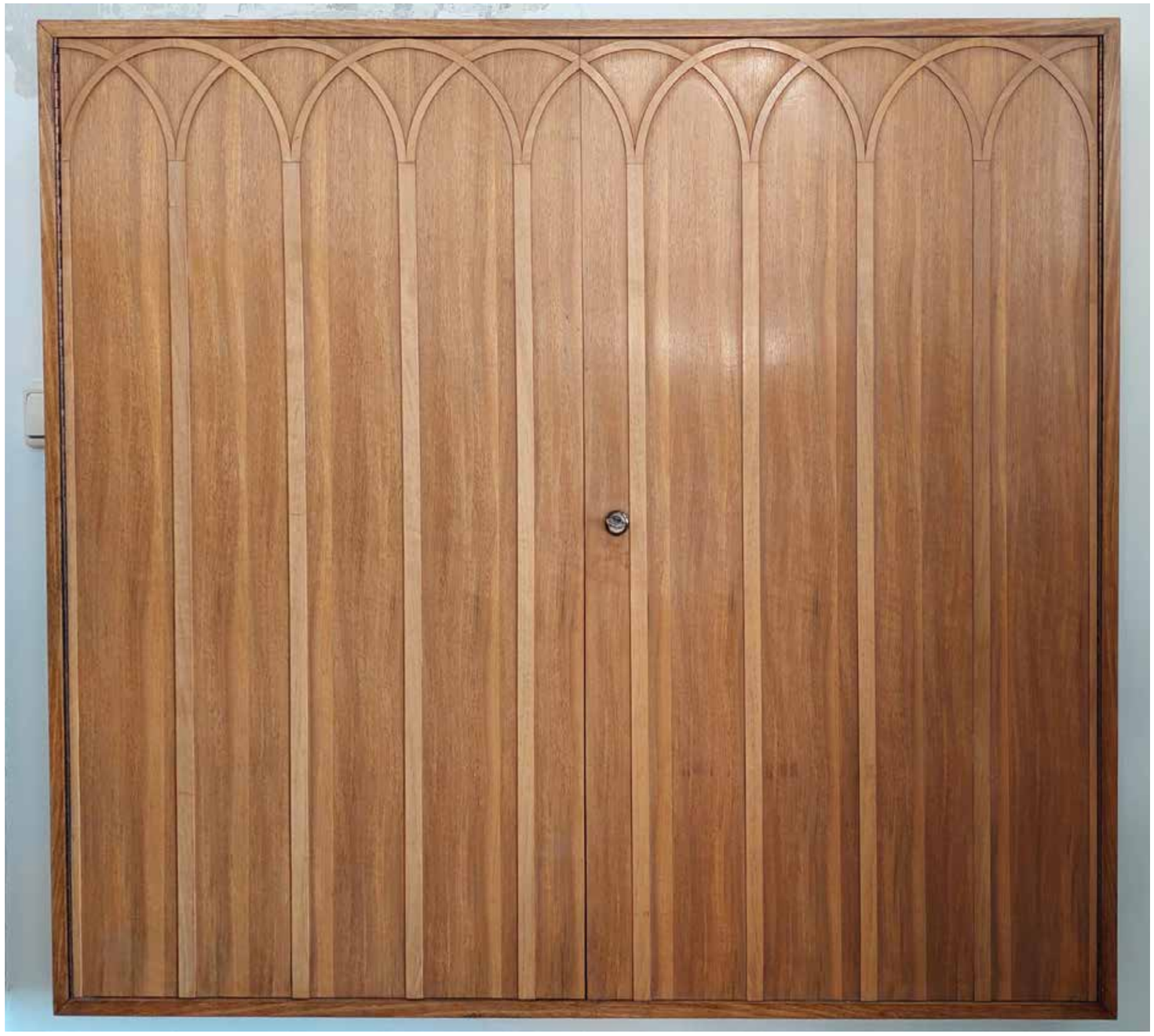

Juraj Denzler, bife u jugozapadnoj prostoriji prizemlja (prorektorova soba)

III. 5. Obnove i preuređenja nakon Drugoga svjetskog rata

Postupnim preseljenjem korisnika u novoizgrađene objekte zgrada je ponovno došla u središte interesa, zbog potrebe osuvremenjivanja interijera i obnove njezina južnog pročelja. S planovima započinje arhitekt Alfred Albini (1955.–1956.), u čijim nacrtima nalazimo podatke o promjenama koje je želio provesti. Razmišljao je o rušenju zgrade i izgradnji nove, zatim o nadogradnji trećeg kata i temeljitoj adaptaciji sukladno vremenu i potrebama korisnika. Albini je projektirao aulu, novu portirnicu, prozore, promijenio je poziciju drvenog podija u auli i poziciju jednokrilnih vrata uz južno pročelje. Uz ostalo, njegova projektna ostavština pokazuje brigu za infrastrukturno poboljšanje (rasvjeta, telefonski priključci i sl.).[51] Ishodio je dozvolu za adaptaciju sanitarnih prostorija uz glavno stubište, koja nije izvedena. Zahvaljujući činjenici da je sklopio ugovor sa Sveučilištem za izradu elaborata i krenuo u projektiranje pojedinih etapa adaptacije, možemo zaključiti o tadašnjim prioritetima. Projekti iz 1956. godine obuhvaćaju uređenje zapadnog dijela prizemlja, dijela zgrade koji je koristio Rektorat. Tom prilikom Albini predviđa adaptaciju rektorove sobe, smještajući je uz južno pročelje, uskladivši visinu parapeta s ostalima na zapadnom pročelju. Albini projektira i elemente opreme unutrašnjosti (stolac, radni stol, garniture za sjedenje, ugrađene ormare u parapetima prozora). Jednako kao i nešto kasniji Denzlerovi dizajnersko-projektni zadaci u vezi s opremom interijera, i Albinijevi su primjerci namještaja, rasvjete i drugih elemenata važna dionica u povijesti dizajna poslijeratnog modernizma, uz zadržavanje snažne poveznice s tradicijom i mogućnostima obrtničke proizvodnje.

Ipak, Albinija ponajprije pamtimo po prijedlozima dogradnje u sjevernom dvorištu i nadogradnje trećeg kata, čime

51 Nacrti iz Arhive Sveučilišta. NATAŠA JAKŠIĆ, Biljeg arhitekta Jurja Denzlera (1961.–1977.), u: Sveučilište u Zagrebu, (ur.) Snješka Knežević, Zagreb, 2010., 179.

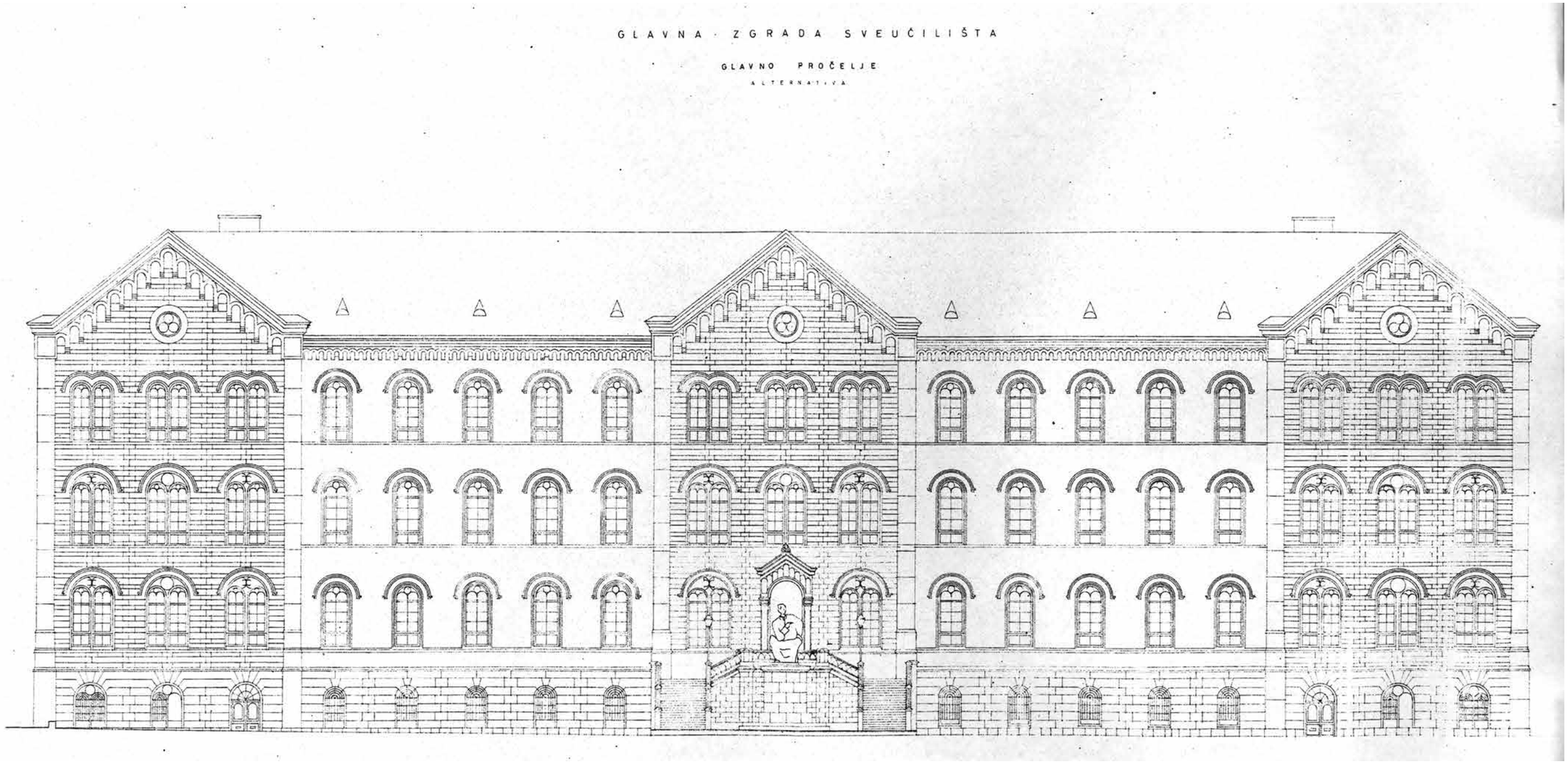

Juraj Denzler, projekt obnove južnog pročelja, 1964.

je jasno dao do znanja da postojeći prostorni kapaciteti već tada nisu dovoljni za smještaj dvaju velikih sustava – Rektorata Sveučilišta i Pravnog fakulteta. Njegovi planovi dogradnje dvorišnog objekta predvidjeli su »žrtvovanje« glavnog stubišta kako bi se novi prostorni volumen preko reprezentativnog predvorja povezao sa starom zgradom. Na prvom katu nove zgrade planirao je aulu, na drugom katu čitaonicu, a na trećem veliku predavaonicu.[52] Osim što je promijenio komunikacijski sustav, premjestivši ga uz sjeverno pročelje planirane dogradnje, Albini je planirao povezati Frankopansku ulicu s istočnim dijelom zgrade, u potpunosti mijenjajući prostorne komunikacije. Ipak, s pažnjom je planirao odnos prema glavnom pročelju, toj davno uspostavljenoj reprezentativnoj slici uspostavljenoj sredinom 19. stoljeća, tako da planirana dogradnja ne bi bila vidljiva izvan zadanoga parametra izvorne građevine. U skladu s Direktnom regulatornom osnovom Zagreba iz 1953. godine, kojom se povijesnom središtu određuje značaj poslovnog centra, Sveučilište je tražilo širenje prostor-

52 Isto, 142.

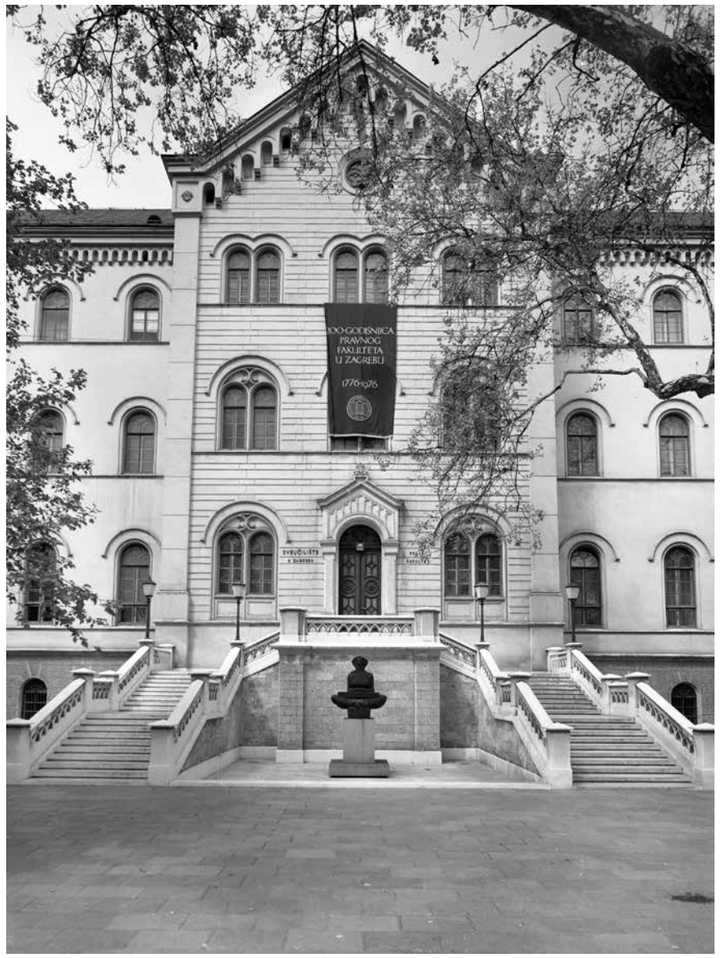

Južno pročelje nakon obnove 1970-tih, foto: Nenad Gattin

nog obuhvata zgrade, pa se 1958. godine raspisuje natječaj kojim se planira svojevrsni sveučilišni blok koji bi od Ilice povezivao prostore i objekte sve do Botaničkog vrta. Uz ostale prijedloge, Ivan Vitić predlaže rušenje postojeće zgrade i izgradnju nove, Božidar Rašica zgradu podiže na stupove, a Vladimir Turina odlučuje ju sačuvati.[53] Iako ništa od navedenog nije provedeno, planirani zahvati pružaju nam dragocjen uvid u specifičan način razmišljanja i djelovanja u reprezentativnom urbanom središtu, u kojem se racionalistički volumeni planiraju nerijetko na račun historicističke izgradnje. Dugogodišnja degradacija donjogradske jezgre, unatoč deklarativnim načelima zaštite spomenika kulture, bilo je stanje koje u pojedinim segmentima još zapažamo, a od planiranoga racionalističkog modernizma tek će bivša zgrada Željpoha, danas pregrađena u Muzičku akademiju, ukazati na smjer razmišljanja te generacije arhitekata i urbanista.

Nakon iseljenja Filozofskog fakulteta u novoizgrađenu zgradu (1961.) adaptacija Rektorata postala je nužda, a planirana je u dvije faze: prva je obuhvaćala uređenje prvog i drugog kata za potrebe Pravnog fakulteta te krovišta, dok je u drugoj fazi planirano uređenje suterena i prizemlja za potrebe Rektorata, te svih pročelja. Iako nije pronađena dokumentacija Jurja Denzlera, koji radi niz izmjena u razdoblju između 1962. i 1968. godine, pretpostavlja se da je iskoristio dio Albinijevih nacrta, koje je u pojedinim slučajevima i supotpisao.[54] Sačuvan je dio nacrta dizajna opreme, poput uređenja garderobe smještene u sjeveroistočnom kutu prizemlja, nacrta dvokrilnih vrata preda-

53 KNEŽEVIĆ (bilj. 10), 291–295.

54 JAKŠIĆ (bilj. 51), 142–143.

Vestibul prije obnove 2009., foto: Danilo Balaban, 2008.

Glavno stubište prije obnove 2009., foto: Danilo Balaban, 2008.

vaonica sa zvučnom izolacijom, tipografije korištene za označavanje sadržaja pojedinih prostorija, kao i nacrta za produženje prozora u prizemlju, čiji parapeti još nisu bili promijenjeni u dijelu zgrade.

Rekonstrukcija istočnog dijela prizemlja i suterena započinje 1962. godine, a od važnijih promjena navedeno je produljenje dvostrukih dvokrilnih prozora u prizemnoj zoni južnog pročelja ostakljivanjem, ugradnja ostakljene stijene u istočnom dijelu prizemlja, pri čemu su stakleni paneli bili uglavljeni u metalne okvire onako kako je to Albini projektirao za zapadni ulaz u hodnik prizemlja. Uz projektiranje nužne obnove instalacija i degažmana sanitarnog čvora u prizemlju, Denzler je mnogo pozornosti posvetio dizajnu namještaja, ugradbenih ormara i niza drugih funkcionalnih elemenata.

Paralelno s izvođenjem spomenutih preinaka rade se arhitektonski snimci vanjskog stubišta, ograde i portala, a Denzler ponovno razmatra otvaranje ulaza prema Frankopanskoj ulici, koje planira u sklopu preuređenja hodnika i sjeverozapadne ugaone prostorije bočnog krila. Taj novi ulaz, planiran u četvrtoj osi bočnog krila, bio je pravokutnog oblika, zaključen stiliziranom vodoravnim gredom potisnutom uvis prema vijencu rustike suterena. Vratnice je ukrasio četverolisnim uzorkom.

Glavnina njegove intervencije odnosi se na obnovu vanjskoga glavnog stubišta, čime će se Denzler baviti nekoliko godina u raznim varijantama (u nacrtima od 1963. godine nadalje). Već u početnim razmatranjima zatvara središnji ulaz u suterensku zonu, a između krakova stubišta gradi plato na koji je isprva trebala biti smještena skulptura Josipa

Bočno stubište prije obnove 2009., foto: Danilo Balaban, 2008.

Aula prije obnove 2009., foto: Danilo Balaban, 2008.

Jurja Strossmayera, rad Ivana Meštrovića, položena na monumentalno kockasto kameno postolje. Slično kao i Albini, i Denzler razmatra dogradnju u sjevernom dvorištu, gdje je namjeravao smjestiti novu aulu i predavaonicu, zadirući pritom u postojeću građevnu strukturu. Planirao je rušenje središnjeg stubišta, na mjestu kojeg je projektirao novo, kraće trokrako stubište. Novogradnju je povezao »mostovima« i s bočnim krilima. Dogradnja bi u cijelosti ispunila dvorišni prostor između bočnih krila, a cjelina djeluje kompaktno, s prijeko potrebnim prostornim proširenjem, koje je uključivalo predvorje i garderobu u prizemlju, svečanu aulu u mezaninu i predavaonice u zoni drugog kata. Tim projektom Denzler je nastojao riješiti visinske razlike između dogradnje i postojeće zgrade, no koncept nije do kraja razrađen, a u pojedinim segmentima komunikacija je složena i teško čitljiva.[55]

U narednim svojim planovima iz 1964. godine Juraj Denzler anticipira postupno formiranje »sveučilišnog bloka«. Uz već spomenut volumen između bočnih krila, planirao je rušenje južnog dijela susjednog samostana, zatim rušenje pomoćnih zgrada istočno od Rektorata, polaganje ulice koja okomito izlazi na Masarykovu povezujući je s Varšavskom, te sa sjeverne strane parcele, sada prema njegovim planovima »oslobođene«, izgradnju izduljenog kvadra koji prati širinu zgrade Rektorata. Taj je novi dio povezao s bočnim krilima s pomoću dvaju stubišta ostavljajući ostatak prostora slobodnim. Svoje je promišljanje tog gradskog bloka konačno »zaključio« rušenjem crkve sv. Vinka

55 Isto, 149–151.

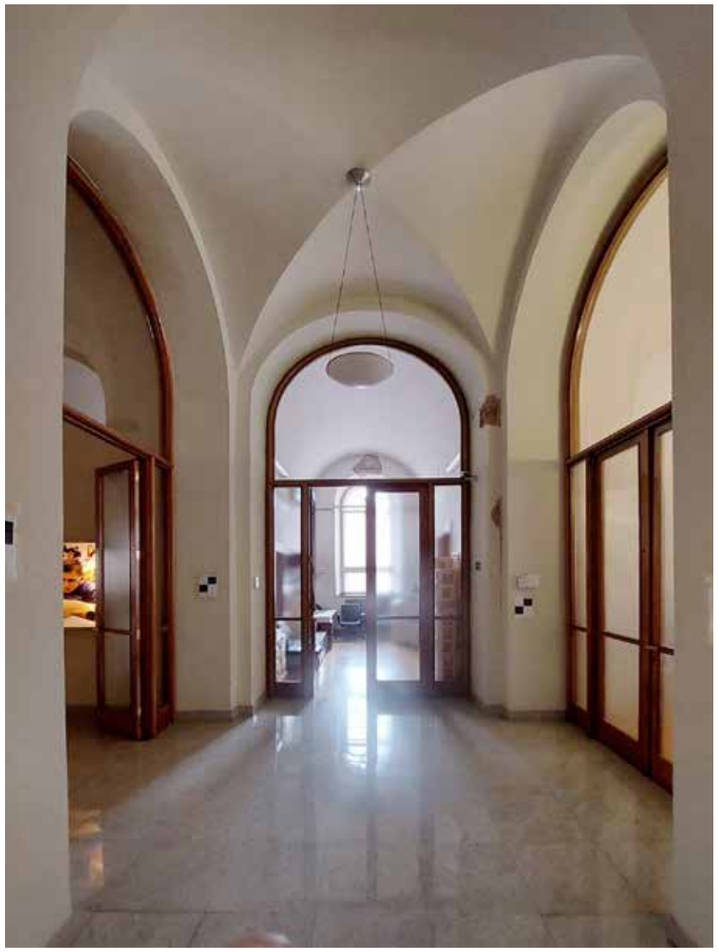

Detalji unutarnjeg uređenja izvedeni prema projektu Jurja Denzlera – vrata aule u vestibulu, ostakljena vrata na križištu hodnika južnog i istočnog krila, prozor u auli

i izgradnjom dva slobodna volumena u sjevernom dijelu, prema Varšavskoj ulici, pri čemu je taj dio od parcele Rektorata odvojio polaganjem nove, uže ulice, paralelne s Varšavskom, profil koje je zbog rušenja samostanskog sklopa proširen.[56] Preostali dio partera južno i istočno od zgrade Rektorata hortikulturno je uredio.

Što se tiče promjena u interijeru, Denzler se posvetio adaptaciji unutrašnjosti zone Rektorata, smještajući tajnicu, prorektora i rektora u istočni dio glavnog krila, dok je ugaona dvorana u rizalitu namijenjena senatu Sveučilišta. Taj je dio razradio u više varijanti, pri čemu je u spoju glavnog krila i ugaone dvorane zadržao izduljenu jednoosnu prostoriju u nastavku hodnika bočnog krila, u funkciji garderobe. Svih tih pet prostorija povezao je dvokrilnim vratima (vrata ugaone dvorane, danas u funkciji vijećnice, zazidana su, a ulaz je sa sjeverne strane, iz hodnika).

U istočnom kraku u suterenskoj zoni Denzler planira 1963. godine kolni prolaz, a sjeverno od njega stan domara, koji se i danas tamo nalazi. Ostatak krila te istočni dio suterena glavnog krila namijenjen je knjigovežnici i tiskari, koja i danas djeluje u tom prostoru. Na nacrtu glavnog pročelja iz 1964. godine Denzler ostakljuje parapete, a projektira i željezne ostakljene vratnice ulaza u suteren na oba bočna rizalita. Iz iste je godine projekt uređenja aule, koja ostaje u zapadnom dijelu glavnog krila, pozicionirana između ulaznog hala i uredskih prostorija zapadnog rizalita. S pročelne je strane peteroosna, dok su uz sjeverni zid planirana dvoja dvokrilna vrata prema hodniku. Najreprezentativniji dio prostora zapremao je dugačak drveni stol s trinaest naslonjača, dok je zid iza bio pokriven drvenim panelima koji su dosezali do stropa. Strop je bio prekriven prostranim

56 Isto, 155.

Vratnice ulaza u suteren izvedene prema projektu Jurja Denzlera

drvenim kazetama,[57] dok je u ostatku prostora Denzler rasporedio tri amfiteatralno raspoređene grupe sjedala.

U aulu se ulazilo i iz vestibula, dok su manja jednokrilna vrata u jugozapadnom kutu bila prvenstveno namijenjena članovima Rektorata (danas zazidana). Denzler pozicionira i vratarsku ložu u spoju zapadnog hodnika i stubišta, radi glavni projekt sanitarnih prostorija, a prema pojedinim sa-

57 Prema podacima koje donosi Beusan, autor stropnih kazeta bio je Miroslav Begović. MARIO BEUSAN, Obnova interijera, u: *Sveučilište u Zagrebu*, (ur.) Snješka Knežević, Zagreb, 2010., 219.

Plato ispred vanjskog stubišta s klupama izvedenim prema projektu Jurja Denzlera

Dekanat Pravnog fakulteta na prvom katu, foto: Danilo Balaban, 2008.

Hodnik južnog krila na prvom katu, foto: Danilo Balaban, 2008.

čuvanim nacrtima namještaja zaključuje se da je planirao uređenje aule. Planira uređenje malog parka, označavajući na planu iz 1966. godine položaj novih staza. Uz istočni rizalit planira natkrito parkiralište, položaj kojeg prepoznajemo i u današnjoj dispoziciji. Pred kraj profesionalne karijere, 1966. godine, projektira obnovu pročelja s prijedlogom postave spomenika u središnjoj osi, na temelju koje se izrađuje tehnička dokumentacija obnove koja će započeti godinu nakon toga.

III. 6. Druga Denzlerova faza – 1968.–1977.

Zahvaljujući dokumentaciji sačuvanoj u Rektoratu Sveučilišta, u prilici smo doznati važne pojedinosti o promjenama koje su dovele do konačnog izgleda zgrade. Juraj Denzler 1968. godine upozorio je na loše stanje kamenih dijelova pročelja, dotrajalih ponajprije zbog atmosferskih utjecaja, pri čemu je dio njih izgubio profilaciju. Predložio je zamjenu kamenih dijelova pročelja, ujednačavanje parapeta i poravnanje razdjelnih vijenaca svih pročelja. Ponovno se razmatralo otvaranje vrata na zapadnom, bočnom krilu, što je na kraju odbačeno. Tom prilikom Denzler ukazuje na važnost oblikovanja ograde koja »zatvara monument zgrade«,[58] što govori na koji način percipira zgradu i koji efekt želi postići tim izmjenama. Nekoliko je projektnih rješenja koja je tom prilikom razmatrao, rješavajući pojedine dijelove i usklađujući svoje ideje sa stavovima konzervatora i urbanista. Glavni je projekt izmjene glavnog kamenog stubišta iz 1968. godine, a rezultat je višestrukih Denzlerovih promišljanja izvan zadatosti faksimilske obnove. Ritam ka-

58 JAKŠIĆ (bilj. 51), 161.

Hodnik zapadnog krila u prizemlju, foto: Danilo Balaban, 2008.

Glavno stubište, foto: Danilo Balaban, 2008.

menih stubišta i podesta pomno je osmišljen kako bi se što prikladnije riješila distribucija kretanja, a čitav je ulazni dio osmišljen kao cjelina, sa središnjim popločenim dijelom u koji je naposljetku smještena skulptura Ivana Meštrovića *Povijest Hrvata*. Popločenje podesta skulpture, ritam uspinjanja, ritam modula kamene ograde kao svojevrsne stilizacije kamenih pregrada iz nacionalne sakralne baštine, zatvaranje središnjeg ulaza u zonu suterena i povezivanje svih elemenata s portalom pridonijelo je uravnoteženoj kompoziciji kojom se poštuje povijest zgrade i omogućuje ceremonijalni pristup u skladu s funkcijom. To je taj »monument zgrade« koji Denzler prepoznaje i čuva, davna slika grada koji je stotinjak godina prije završavao na rubu parcele, sada uklopljene u reprezentativni donjogradski okvir.

Uz glavno stubište Denzler godinu poslije (1969.) projektira uređenje vestibula, posebno pazeći da ne naruši ambijent u kojem su zidne plohe povezane plitko zasječenim horizontalnim utorima, dok vijenci i nadvoji lukova slijepih otvora podsjećaju na dekoraciju u gornjoj zoni stubišta. Ovom prilikom projektira dvokrilna vrata polukružnog nadvoja koja s glavnog pročelja vode u suterenske hodnike bočnih krila, karakteristično oblikovanih okomitih šipki koje u gornjoj zoni prate nadvoj. *Povijest Hrvata* pozicionirat će na izvedbenim nacrtima 1970. godine, postavivši je u osi glavnog pročelja i ulaznog stubišta, koje je njezin simbolički okvir. Izbor te skulpture bolji je uz ostalo i zbog njezine visine, koja ne prelazi visinu zida podesta i ograde. Tako je zid tretiran kao pozadina spomenika, dok poza ženskog lika i jednostavan tretman oplošja korespondiraju s ambijentom u kojem je najdinamičniji element postignut ritmom kamenih elemenata ograde.

Predavaonice na katovima, foto: Danilo Balaban, 2008.

Cjelina je dovršena 1971. godine, kad Denzler projektira pristupne staze u pretprostoru Sveučilišta. Pretprostor sa stubištem tvori T-zonu, s užim stazama položenima paralelno uz bočne strane pročelja i prilaznog stubišta te širokim ulaznim dijelom koji arboretum dijeli na dva dijela. Uz rubove popločenja postavljene su niske kamene klupe, dok je visinsku razliku u odnosu na ulicu riješio kamenom stubom, da bi pad terena prema suterenu riješio s pomoću dvije stube. Na taj je način donekle diferencirano kretanje i korištenje prostora, koji djeluje skladno kao pomalo zaklonjeno javno mjesto, dostupno građanima jednako kao i korisnicima zgrade.

Ulazni dio s dvama kamenim pilonima zaključenim plitkim piramidalnim kapama, kameni podest ograde koja zaključuje južni i zapadni dio parcele prema ulici, ulazni dio kovane ograde kojoj se vrhovi spajaju motivom preklapajućih lukova, što je Denzler primijenio na kamenoj ogradi stubišta, zaključni su radovi dovršeni 1973. godine. Preostali dio kovane ograde koja prati liniju parcele sa zapada, juga i istoka najvjerojatnije nije projektirao Denzler. Među posljednje njegove intervencije u unutrašnjosti ubraja se postav spomen-ploče u vestibulu, organizacija parkiranja u jugoistočnom dijelu parcele (1974.) te pregradnja dvije suterenske prostorije u zapadnom rizalitu, koje je povezao u jedinstven prostor rušenjem nosivog zida na čije mjesto postavlja segmentni luk. Taj je prostor poslije ponovno podijeljen, no s obzirom na to da ima jedinstven češki svod, ostaje pitanje razdoblja njegova nastanka. Na Zettlovim nacrtima u tom su dijelu bile ucrtane dvije prostorije.

Zadnje izmjene u interijeru 2008. godine projektirao je arhitekt Mario Beusan (1944.–2022.), koji obnavlja visoko prizemlje i reprezentativne prostorije Rektorata, u kojima, uz ostalo, uklanja kaljeve peći. Tijekom zahvata obnovljen je parket te su oblikovane maske za radijatore kako bi se postigla primjerenija povezanost prostorne cjeline i naglasili prozorski otvori. Nadovezujući se na uređenje vestibula, čija je dekoracija usklađena s onom reprezentativnoga trokrakog stubišta, osobito u zoni drugog kata, Beusan preuzima neorenesansne elemente u odabranim prostorijama Rektorata, a osobit ugođaj postiže zagasitom bojom zidova i izborom namještaja. Tim je postupcima želio ostvariti neorenesansnu reprezentativnu stilsku cjelinu, ukazujući na kulturnopovijesnu vrijednost neostila. U vestibulu u osi zapadnog zida otvara dvokrilni ulaz, skladno obrubljen postojećom neorenesansnom dekoracijom; uklanja ostakljena vrata lučnih prolaza i mijenja kameni pod povezujući ga s poliranim granitnim pločama hodnika, pri čemu je provedena nova infrastruktura. Tako je hodnik interpretirao kao vizualno integriranu cjelinu. Beusanova odmjerena inscenacija opreme interijera svjedoči o razumijevanju specifične funkcije prostora, kao i potrebe da pojedinim elementima naglasi određene povijesne etape.

Sandra Križić Roban

IV.

VALORIZACIJA PROSTORNO--ARHITEKTONSKIH OBILJEŽJA

Zgrada Rektorata Sveučilišta i Pravnog fakulteta, pogled s jugoistoka

Zgradu Rektorata Sveučilišta u Zagrebu obilježila je burna prošlost s brojnim mijenama namjene i vlasnika, kako je to elaborirano u prethodnom poglavlju, a svaka od navedenih faza ostavila je traga u građevnoj strukturi impozantnoga zdanja. Iako svi zahvati nisu bili jednake arhitektonske kvalitete – neki su nadopunili izvornu vrijednost, a poneki su narušili zatečena arhitektonska obilježja – zahvaljujući povijesnoj slojevitosti zgrada je iznimno vrijedno kulturno dobro. Posrijedi je vrhunski spomenik ranohistoricističke arhitekture u Zagrebu, vizionarski impostiran na urbanistički istaknutoj poziciji koja će pola stoljeća nakon gradnje bolnice u doba kasnoga historicizma postati zaključna fronta niza perivojno uređenih trgova – znamenite Zelene potkove. Usto, zgrada je materijalizirano svjedočanstvo brojnih važnih namjena, od moderno koncipirane bolnice, pa sve do sjedišta Sveučilišta u Zagrebu, odnosno njegova Rektorata i Pravnog fakulteta.

Osnovna arhitektonska obilježja neoromaničke dvokatne trokrilne zgrade, sagrađene kao Opća zemaljska bolnica, oblikovana su već u prvoj fazi gradnje (1856.–1859.), prema projektu bečkog arhitekta Ludwiga Zettela (1821.–1891.).[59] Angažiran u to doba i na gradnji bečkog Ringa, Zettel je primijenio standardni tip bolnice koji obilježava otvorena osovinska U-koncepcija s nizovima prostorija povezanih dugim hodnicima. Takvo rješenje na svojevrstan je način već bilo u Zagrebu najavljeno gradnjom Zakladne bolnice na Harmici potkraj 18. stoljeća, a suvremenost nove zagrebačke bolnice u pogledu dalje razrade prostorne organizacije potvrđuju brojni europski komparativni primjeri.[60]

Specifičnost namjene u okviru toga arhitektonskog tipa, utemeljena na renesansnoj i baroknoj tradiciji te primjerena širokom spektru javnih građevina, očitovala se u zagrebačkoj Općoj bolnici u usitnjenoj tlocrtnoj podjeli središnjih i ugaonih rizalitno istaknutih reprezentativnih prostora (uredi i pomoćne prostorije) te u oblikovanju prostranih dvorana (bolničke sobe) između njih. U takvoj dispoziciji

59 Projekt objavljen u: PERUŠIĆ (bilj. 18), 74–75.
60 Isto, 68–73.

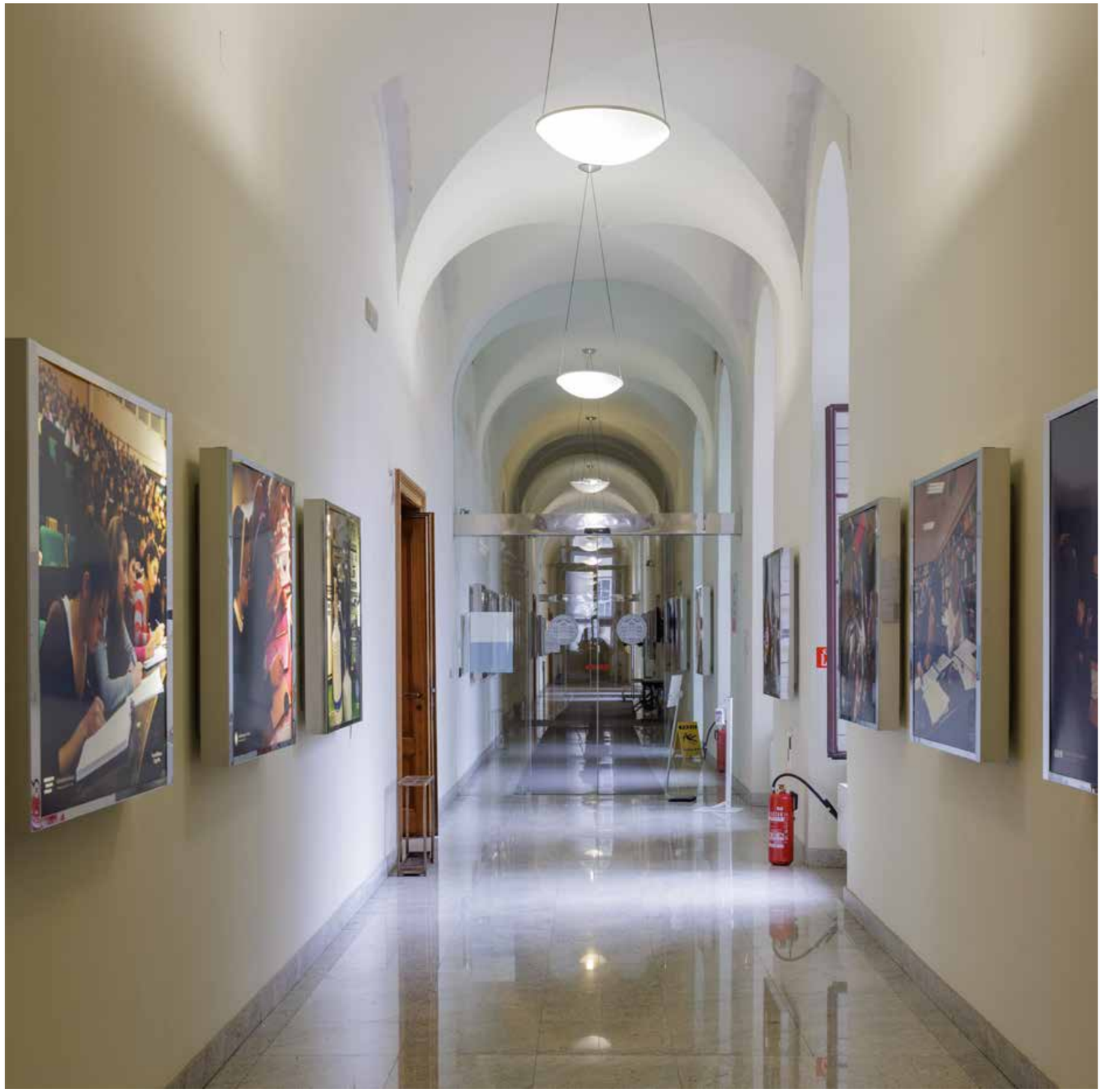

Hodnik južnog krila u prizemlju s transparentnim pomičnim vratima izvedenim prema projektu Marija Beusana 2009.

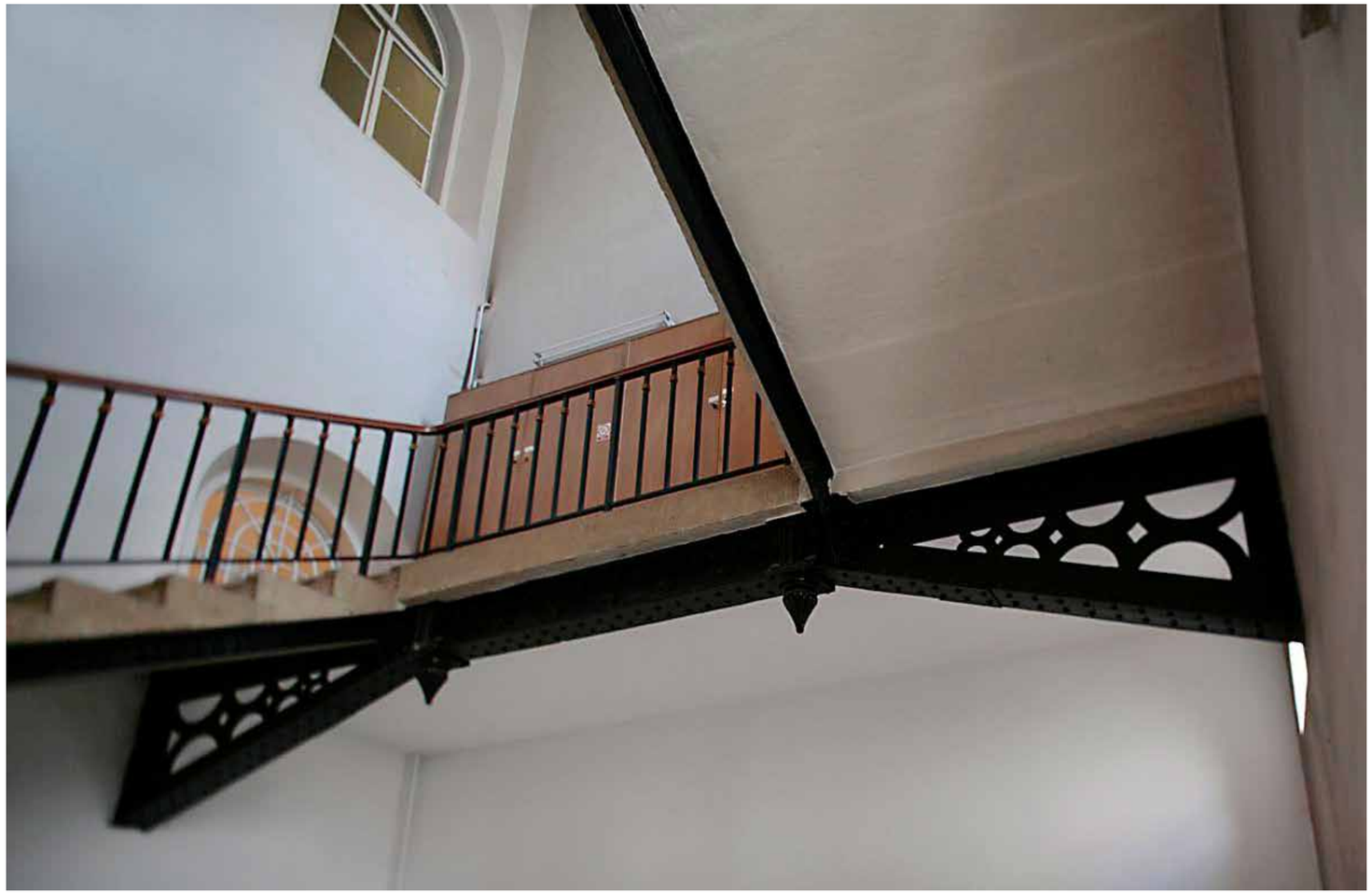

Bočno stubište, konstrukcija od lijevanog željeza ispod međupodesta i krakova stuba, foto: Mladen Perušić

ne samo da je izostala očekivana središnja glavna dvorana na katovima nego je i prostor središnjega vestibula u prizemlju bio podijeljen na uski hodnik i manje bočne prostorije. Ujedno, umjesto logične povezanosti svih prostorija u nizu s hodnicima, bolničke su sobe bile lišene izravne komunikacije s hodnicima. Zbog podjele bolnice na muški i ženski trakt, pak, umjesto očekivane osovinske pozicije glavnog stubišta, izvedena su dva simetrična stubišta u bočnim krilima. Ipak, središnja je volumno dominantna zona zgrade od početka bila naglašena vanjskim stubištem, sastavljenim od dva kraka koji su se paralelno uzdizali do podesta ispred glavnog ulaza u visoko prizemlje, uokvirujući ulaz u suteren. Naposljetku, kako zbog povezanosti sa susjednim samostanom, za razliku od većine bolnica tog vremena, nije bilo potrebno graditi bolničku kapelu, središnji je prostor iza vestibula ostalo slobodan, što će biti iskorišteno u kasnijoj fazi gradnje.

Tako osmišljen interijer odlikovao se i nekim posebnim arhitektonskim kvalitetama. To su ponajprije impresivni dugi hodnici, identično postavljeni na svim etažama. U glavnom krilu oni su položeni uz dvorišnu stranu u cijeloj njegovoj dužini (od jedne do druge bočne fasade), a u bočnim se krilima hodnici protežu po njihovoj sredini također cijelom dužinom (od pročelja do začelja) tako da se križaju s hodnikom pročelnog krila. Uz to po sredini bočnih krila formirani su također cijelom njihovom širinom kraći poprečni hodnici koji se spajaju s podestima stubišta. Prostornom efektu bačvasto svođenih hodnika pridonosilo je plastično akcentiranje njihovih križišta s križnim svodovima i pilastrima (otkrivenima restauratorskim sondiranjem),[61] te efektno osvjetljenje sa po jednim prozorom na kraju svakog hodnika. Sama bočna stubišta, od kojih je sačuvano jedino ono zapadno, trokrake su dispozicije s međusobno razmaknutim krakovima iznad kojih se dižu kameni stupci što nose svodove iznad podesta, pridonoseći tako reprezentativnosti prostora, i većoj nego što se očekuje u zgradi bolničke namjene. Osobitost tog stubišta vidljiva je konstrukcija od lijevanog željeza s dekorativnim konzolama. S obzirom pak na to da međupodesti presijecaju prozore, nije isključena mogućnost da rješenje stubišta, ili bar njegov dio na željeznoj konstrukciji, datira iz nešto kasnije faze gradnje, možda iz vremena preuređenja zgrade za potrebe gospodarske izložbe 1864. godine.[62] Kako su to pokazala restauratorska istraživanja,[63] unutrašnji su zidovi u toj prvoj »bolničkoj« fazi gradnje bili, primjereno namjeni, uglavnom bijeli.

Nasuprot tako, u pogledu historicističkog stila, neutralno koncipiranu funkcionalnom interijeru, vanjština bolnica dobila je izborom elemenata raščlambe i dekoracije snažan neoromanički pečat. Iako trokrilna dvokatnica s pročeljem naglašenim središnjim i bočnim zabatno zaključenim rizalitima te reprezentativnim vanjskim stubištem ispred središnjeg ulaza ne odgovara romaničkoj koncepciji javne građevine / palače, oblikovanje polukružnih bifora, monofora i slijepih arkada sasvim je u duhu toga stila. Štoviše, riječ je o specifičnoj srednjoeuropskoj varijanti neoromanike – *Rundbogenstil* – uvedene u južnonjemačkoj ranohistoricistič-

61 JERKOVIĆ – PERIĆ (bilj. 27), 61–69.

62 Stupci stubišta nisu ucrtani na projektu bolnice iz 1856. Javljaju se prvi put na neizvedenom projektu adaptacije zgrade za Jugoslavensku akademiju znanosti i umjetnosti 1868. godine.

63 Isto.

Neoromanička pročelja, pogled s jugozapada

Detalj glavnog portala i bifora

Samostan i neoromaničko pročelje crkve sv. Vinka Paulskog

koj arhitekturi,[64] te potom na visokoj razini prihvaćene u Beču, a zatim i na širem području Habsburške Monarhije. Odrazi te inačice stila javljaju se u hrvatskoj ranohistoricističkoj arhitekturi već tridesetih i četrdesetih godina 19. stoljeća, kako to svjedoče pojedine realizacije arhitekata Bartola Felbingera, Leonharda Pfeiffenbergera, Franje Kleina i dr.[65] Ali dok se na navedenim građevinama, poput kuće Pruckner u Ilici 44 (1844.), *Rundbogen*-elementi pojavljuju primarno u obliku polukružno zaključenih otvora, cjelovita realizacija stila na najreprezentativnijoj razini u okviru profane arhitekture ostvarena je upravo na zagrebačkoj Općoj bolnici. Paralele primjerice s vojarnom u Mariboru (Eduard van der Nüll, 1853.) ili Zdravstvenim učilištem u Hannoveru (1861.) potvrđuju navedenu valorizacijsku konstataciju.[66] Tome treba dodati komparativne primjere *Rundbogen-stila* u Mađarskoj, građene prema projektima nastalim u Beču, poput Vojnog internata u Kösegu (1853.–1856.), čije je pročelje vrlo slično pročelju zagrebačke bolnice, dok je sam Zettel upravo u to vrijeme, u projektu impozantnoga Nacionalnog azila (bolnice za duševne bolesti) u Budimu upotrijebio jednaku kombinaciju dvaju sustava prostorne organizacije – mreža (hodnika) i fokusiranja na središnja krila, kao što je to učinio i u projektu Opće bolnice u Zagrebu.[67] Monumentalnosti nekadašnjega bolničkog kompleksa pridonosi činjenica da je istodobno obnovljen i susjedni samostan, koji se dogradnjom kata visinski približio bolničkoj zgradi, a preoblikovanjem klasicističkog pročelja

64 Više o tome u: H. R. HITCHCOCK, *Modern Architecture: Romanticism and Reintegration*, Hacker Art Books, New York, 1970. [1920.]

65 Više o tome u: LELJA DOBRONIĆ, *Graditelji i izgradnja Zagreba u doba historijskih stilova*, Zagreb, 1983., 39 – 44; VIKI JAKAŠA BORIĆ, *Arhitektura klasicizma i ranog historicizma u Zagrebu*, Zagreb, 2018., 36–39; 165–167.

66 PERUŠIĆ (bilj. 18), 76.

67 JÓZSEF SISA (ur.), *Motherland and Progress. Hungarian Architecture and Design 1800 –1900,* Basel, 2016., 284–285. Zahvaljujem kolegi Borisu Dundoviću što me upozorio na taj podatak.

crkve sv. Vinka u *Rundbogen*-stilu (J. Strohmayer, 1862.)[68] ostvaruje i stilsko jedinstvo s pročeljima bolnice.

I, naposljetku, osobita vrijednost zgrade Opće bolnice njezina je urbanistička pozicija. Premda je smještaj uvjetovan pragmatičnim razlozima – neposrednom blizinom samostana sestara milosrdnica, orijentacija južnoga ulaznog pročelja prema tada još neizgrađenu prostoru pokazala se i više nego uspješnom. I gotovo pola stoljeća poslije, nakon dovršetka Zelene potkove, glavno pročelje nesuđene Opće bolnice postalo je dostojna pozadina i tako monumentalne građevine kao što je Hrvatsko narodno kazalište.[69]

Efemerne namjene koje su zamijenile nerealiziranu bolnicu nakon što je iz financijskih razloga zgrada ostala neiskorištena odrazile su se samo na manjim zahvatima u interijeru, poput probijanja vrata između nekadašnjih velikih bolničkih soba i hodnika prigodom adaptacije zgrade za izložbeni prostor 1864. godine, koji u kvalitativnom smislu niti povećavaju niti smanjuju izvornu arhitektonsku vrijednost. Veći kvalitativni pomak trebao se odigrati tek prigodom planiranog useljenja Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u zgradu, kako to pokazuju nacrti iz 1868. godine.[70] Prema zamisli predsjednika Akademije Franje Račkog te tajnika Đure Daničića, arhitekt i kraljevski nadinženjer Srećko Jacomini (1830.–1892.), verziran u projektima upravo monumentalnih javnih zdanja poput Sudbene palače na Trgu Nikole Šubića Zrinskog, izradio je projekt adaptacije.

Uz pojedine manje zahvate, ono što bi svakako pridonijelo reprezentativnosti prostora projekt je vestibula u kojem su zamišljena po tri para stupaca koji su trebali nositi središnji križni svod, a križna su nadsvođenja ucrtana i u uzdužnim hodnicima glavnoga krila u prizemlju i katovima. U prilog kvaliteti zahvata govori činjenica da su stupci u vestibulu izgledom ujednačeni sa stupcima zapadnog stubišta. Inte-

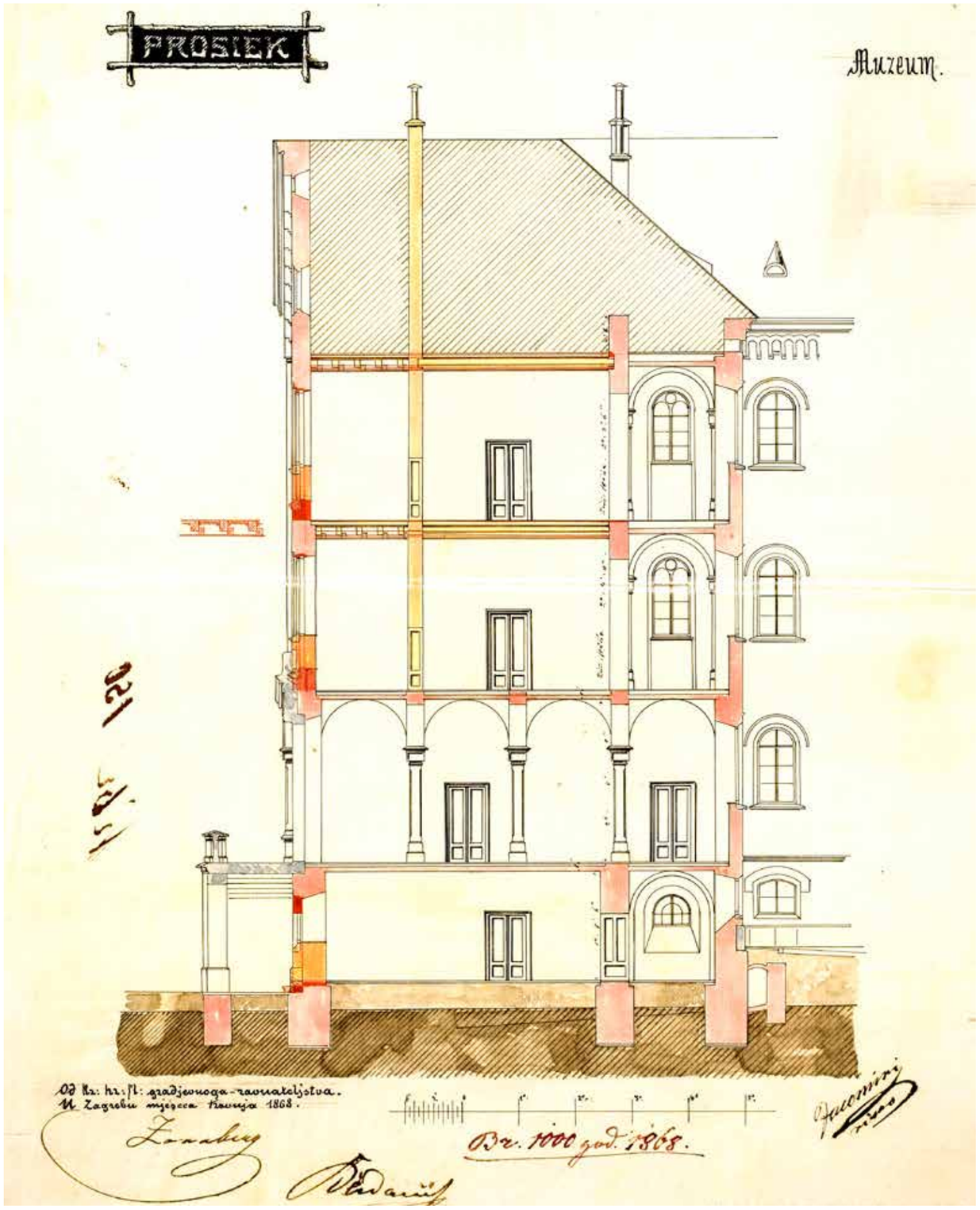

Projekt prenamjene zgrade Opće bolnice u sjedište JAZU, 1868., presjek kroz vestibul s projektiranim stupcima identičnima neoromaničkim stupcima u bočnom stubištu

68 DOBRONIĆ (bilj. 65), 43; JAKAŠA BORIĆ (bilj. 65), 199.

69 Više o tome u: SNJEŠKA KNEŽEVIĆ, *Zagrebački povijesni trgovi, parkovi i neke ulice*, Zagreb, 2020., 461–469.

70 Projekt objavljen u: PERUŠIĆ (bilj. 18), 92–94.

rijer je u skladu s namjenom trebao dobiti reprezentativniji karakter od onoga prikladna bolnici i oslikavanjem zidova u prostoriji zapadno uz vestibul (današnjoj auli). Iz praktičnih pak razloga zagrađeni su krajnji dijelovi hodnika u pročelnom krilu, čime se dobio prostor za manje prostorije, ali je i umanjena prostorna vrijednost komunikacijskih traktova. Efekt pročelja pak trebao je biti pojačan povećanjem prozora, odnosno snižavanjem parapeta. Tu nerealiziranu adaptaciju slijedilo je kratkotrajno korištenje zgrada kao tvornice duhana (1868.–1882.), prigodom čega unutrašnjost i vanjština uglavnom ostaju nepromijenjeni, osim rušenja pregradnih zidova i formiranja velike dvorane duž gotovo cijeloga pročelnog krila na drugom katu. U okviru te faze zgradu je valjalo sanirati i od posljedica potresa 1880., u kojem je bio srušen zabat središnjeg rizalita, kako to svjedoči fotografija Hermanna Fickerta iz 1882. godine.[71]

Znatni stilsko-tipološki i kvalitativni pomak odigrat će tek nakon prenamjene zgrade u sjedište sveučilišta 1882. godine. U dostupnoj dokumentaciji nije ostao zabilježen projektant te adaptacije koju je izradio Građevni odsjek, no s obzirom na to da je, kao Vladin predstavnik, radove nadzirao i primopredaju obavio Kuno Waidmann (1845.–1821.),[72] nije isključena mogućnost da je taj njemački arhitekt, sa znatnim opusom u Zagrebu, imao udjela i u projektiranju toga visokokvalitetnog zahvata. Ne ulazeći u detalje pojedinih manjih pregradnji, što možemo čitati iz setova nacrta,[73] važno je naglasiti da je u skladu s radikalnom promjenom korištenja prostora došlo do logične promjene težišta njegove reprezentativnosti. Naime, za razliku od izvorne bolničke koncepcije s usitnjenim prostorijama u rizalitno istaknutim zonama, a velikim dvoranama između njih, sada se reprezentativni naglasak premješta upravo na te rizalitne zone. Navedena transformacija izvedena je ponajprije drukčijim formatiranjem prostorija. Prostori u rizalitima povećavaju se rušenjem pregradnih zidova – središnji u svim etažama

71 Fotografije je objavljena u: PERUŠIĆ (bilj. 18), 97.
72 Isto, 99. Više o Waidmannu u: CVITANOVIĆ (bilj. 47).
73 Nacrti su objavljeni u: PERUŠIĆ (bilj. 18), 104–107.

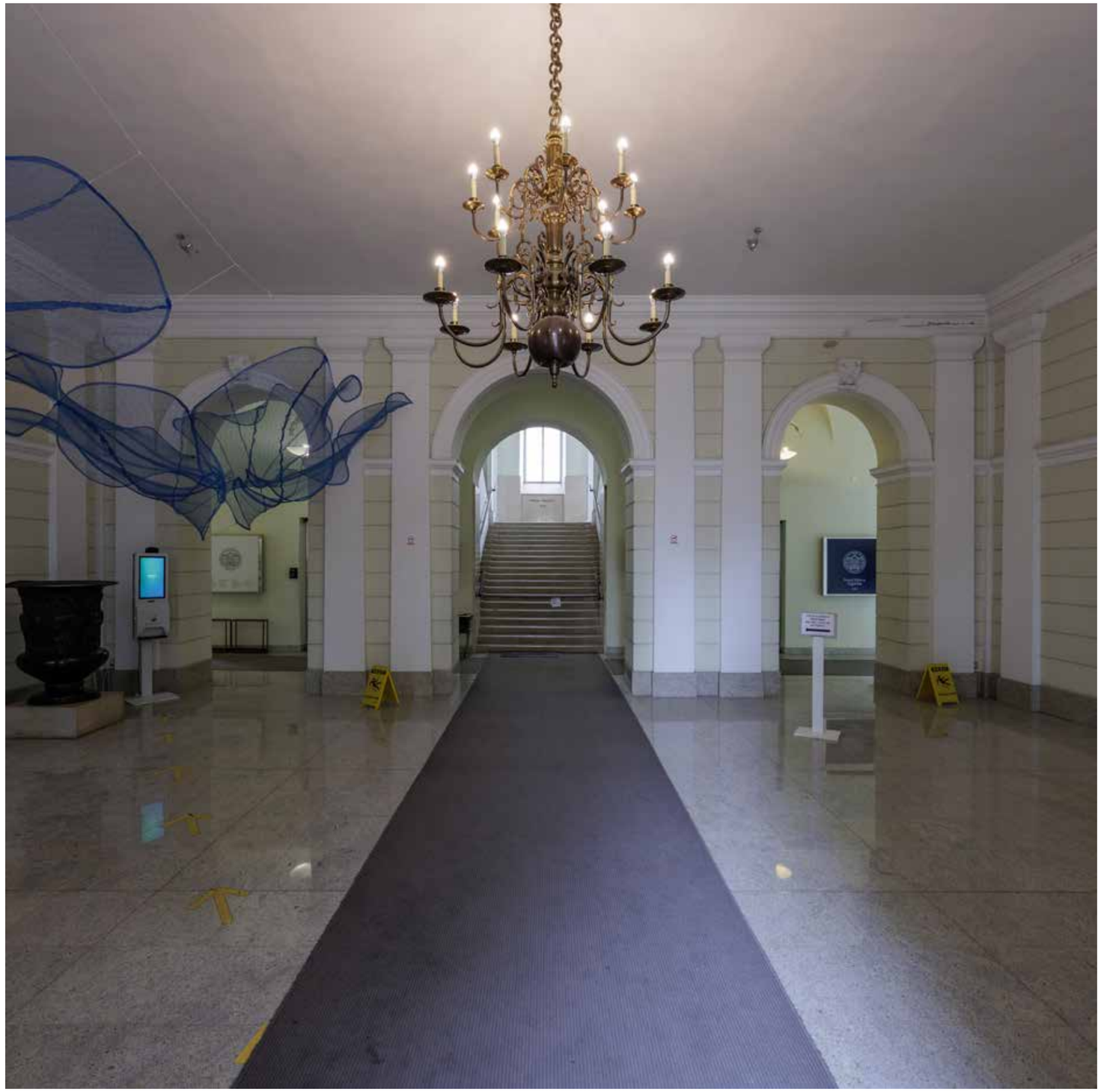

Vestibul s neorenesansnim elementima arhitektonske raščlambe

Glavno stubište neobarokne koncepcije s neorenesansnim elementima raščlambe i dekoracije

postaju jednoprostorni, a bočni su svedeni na po jednu veću prostoriju i hodnik. Nasuprot tomu nekadašnje lateralne bolničke dvorane pregrađuju se u manje cjeline, što je praćeno probijanjem izravnih komunikacija s hodnikom.
Tako povećana reprezentativnost osobito dolazi do izražaja u pročelnom ulaznom prostoru prizemlja. Kako je to već bilo planirano u nerealiziranom projektu preinake bolnice u sjedište Akademije, unutar središnje rizalitno istaknute zone prizemlja projektiran je trobrodni križno nadsvođen vestibul, rastvoren lučnim otvorima prema hodniku koji se također u širini vestibula svodi trima križnim svodovima. Takav zahvat dobiva logični nastavak gradnjom trokrakog stubišta imperijalnog tipa, formirana u širini vestibula i postavljena u kvadratični aneks na začelnoj strani u dvorištu (prije spomenuto uobičajeno mjesto za bolničku kapelu). Efekt te scenične impostacije, izvedene sasvim u duhu tada dominantna kasnog historicizma, odnosno neobaroka, pojačava ujednačena neorenesansna raščlamba vestibula i stubišta pilastrima, gređem i stiliziranom rustikom, koja je bila i koloristički obrađena (oker kvadri s crvenim ili sivim fugama).[74] Ljepoti prostora stubišta pridonosi dekorativna ograda od kovanog željeza sa simbolima različitih fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. S obzirom na već spomenut Waidmannov angažman, ne čudi da je taj znameniti arhitekt desetak godina poslije u obližnjoj Ženskoj stručnoj školi

74 JERKOVIĆ – PERIĆ (bilj. 27).

Glavno stubište u zgradi Sveučilišta izvedeno 1883.

Glavno stubište u Ženskoj stručnoj školi (Rooseveltov trg 6) izvedeno prema projektu Kune Waidmanna 1893.

(Rooseveltov trg 6) projektirao slično stubište, nadahnuto zasigurno stubištem sveučilišta.

U skladu s afinitetima kasnog historicizma pojedine su prostorije, a osobito one unutar rizalitno istaknutih zona na katovima, oslikane šablonama plavih i maslinastozelenih tonova.[75] No prebacivanje težišta s lateralnih na centralni dio zgrade, odnosno gradnja monumentalnoga središnjeg stubišta, imali su za posljedicu zanemarivanje starijih također odlično oblikovanih stubišta u bočnim krilima, jer sveučilištu nisu bila potrebna tri prostrana stubišta. U konačnici to je rezultiralo zadržavanjem zapadnog, a rušenjem istočnog stubišta. Kada tomu dodamo i dalje skraćivanje pojedinih hodnika pregradnjama njihovih završnih dijelova, čime je smanjeno i osvjetljenje komunikacijskih prostora, moramo zaključiti da je preuređenje zgrade u sjedište sveučilišta imalo i neke negativne posljedice. Ali unatoč tome u toj je adaptaciji interijer zgrade u cjelini znatno dobio na arhitektonskoj kvaliteti.

Povećanje kvalitete odnosi se i na vanjštinu, odnosno na pročelja, gdje je nastavljen proces snižavanja parapeta prozora. U tom je smislu posebno važno hortikulturno uređenje prostora neposredno ispred zgrade, koji se oslobađa visokoga ogradnog zida, koji je zamijenjen transparentnom žičanom ogradom. Angažman Milana Lenucija na tom pro-

75 Isto.

Vanjsko stubište obnovljeno prema projektu Jurja Denzlera i kip *Povijest Hrvata* Ivana Meštrovića

Ostakljene vratnice na križištu južnog i istočnog hodnika u prizemlju izvedene prema projektu Jurja Denzlera

Aula prije obnove 2009., foto: Danilo Balaban, 2008.

jektu, koji postaje sastavnim dijelom Zelene (Lenucijeve) potkove, daje dodatnu kulturološku važnost i urbanističku kvalitetu uspjeloj preinaci.

Zaključno, adaptaciju Opće bolnice u sjedište Sveučilišta u Zagrebu 1882. godine valoriziramo kao najkvalitetniju fazu u povijesti gradnje. U toj preinaci, ranohistoricistička neoromanička palača, eklatantan primjer *Rundbogenstila* u Hrvatskoj, zadobila je kasnohistoricistički pečat neobaroknoga stilskog izražaja, ostvaren ponajprije u njezinu interijeru. U tom smislu posebno treba naglasiti da je oblikovanjem ulaznog prostora i stubišta zgrada Sveučilišta zadobila epitete jednog od najreprezentativnijih kasnohistoricističkih prostora zagrebačke javne profane arhitekture uopće. Zahvatima pak na vanjštini, a napose u uređenju perivoja ispred pročelja, zgrada Sveučilišta aktivno se uključila u urbanistički najvredniji prostor Zagreba – Zelenu potkovu, čineći njezinu završnu kulisu.

Zahvati koji su uslijedili uoči Drugoga svjetskog rata te u nekoliko obnova sveučilišne zgrade u drugoj polovini 20. stoljeća različita su karaktera u pogledu vrednovanja izvornih obilježja i unošenja novih kvaliteta. Ipak, najradikalniji projekti, od ideje o nadogradnji kata i zamjene začelnoga neobaroknog stubišta prigradnjom do rušenja cijele zgrade, kao i obližnje crkve sv. Vinka, srećom nisu realizirani. Krenimo stoga s analizom arhitektonske kvalitete novijih zahvata redom.

Modernizacija zgrade Sveučilišta najavljena je na svojevrstan način početkom 20. stoljeća prigradnjom još jednog sanitarnog trakta uz stubište u dvorištu. Iako je taj zahvat bio potreban iz funkcionalnih razloga, ne možemo ga sma-

Aula, stanje nakon obnove prema projektu Marija Beusana 2009.

trati oblikovno uspjelim jer je dogradnja narušila čistoću volumena s dvorišne strane te zaklonila prozore reprezentativnoga neobaroknog stubišta. U međuratnom razdoblju uslijedilo je premještanje aule s drugog kata u zapadni dio prizemlja, čiji će drveni grednik nakon požara 1930. godine biti zamijenjen armiranobetonskim stropom.

Dok te intervencije nisu znatnije poremetile arhitektonsku kvalitetu zgrade, to ne bi bio slučaj da su realizirani spomenuti radikalni planovi njezine modernizacije koji su uslijedili neposredno nakon Drugoga svjetskog rata. Nakon niza nerealiziranih projekata iz pedesetih i ranih šezdesetih godina, koje potpisuju Albini, Denzler, Turina, Vitić, Rašica... zahtjevnu zadaću prilagodbe zgrade novim potrebama Sveučilišta i Pravnog fakulteta, koji je jedini ostao u zgradi nakon što se Filozofski fakultet preselio na novu lokaciju, preuzima 1968. godine Juraj Denzler (1896.–1981.). Iako je i Denzler u svojim projektima predviđao, kao i njegovi prethodnici, rušenje središnjega začelnog stubišta i gradnju interpolacije na njegovu mjestu u dvorištu, što bi nedvojbeno uništilo jednu od ključnih povijesnih arhitektonskih kvaliteta zgrade, izvedeni zahvati tog velikana hrvatske moderne arhitekture odlikuju se maksimalnim poštivanjem zatečenih obilježja uz decentno unošenje novih vrijednosti.

Jedna od najvažnijih Denzlerovih intervencija svakako je rekonstrukcija vanjskoga pročelnog stubišta i uređenje parka ispred pročelja. Zatekavši izvorno vanjsko stubište u ruševnom stanju, arhitekt se odlučio za faksimilsku rekonstrukciju, uz manja poboljšanja – povećanje podesta pred glavnim ulazom te smještaj Meštrovićeve skulpture u os pročelja između stubišnih krakova (odustavši od predimenzioniranog kipa biskupa Strossmayera izbor je pao na primjereniji kip *Povijest Hrvata*). To funkcionalno i estetsko poboljšanje bilo je praćeno premještanjem ulaza u suteren iz središnje osi ispod podesta stubišta na njegove bočne strane, a u oblikovanju lučnih vratnica navedenih ulaza Denzler je pokazao veliko umijeće dizajna. Sastavni dio visokokvalitetne intervencije jest i oblikovanje prostranog platoa ispred stubišta obrubljena kamenim klupama, kao

i hortikulturno uređenje cijeloga prostora ispred zagrade sveučilišta. Ljepoti zahvata pridonosi oblikovanje transparentne ograde te konačno snižavanje parapeta na većini prozora pročelja.

Na uređenje vanjskog stubišta logično se nadovezalo preuređenje vestibula. Zadržavanje zidne raščlambe pilastrima i vijencima te formiranje vjetrobranog prostora s vješto dizajniranim ostakljenim lučnim vratima dobro se uklopilo u skladan historicistički prostor, koji dobiva i svjetiljku koju je dizajnirao Denzler.

I na kraju u sklopu dizajniranja unutarnje opreme poput ugrađenih ormara, radnih stolova i stolaca, od čega mnogo toga više nije sačuvano, ističe se unutarnje uređenje aule u prizemlju s kasetiranim drvenim stropom te izduženim stolom i stolcima. Uklanjanje namještaja aule u jednoj od kasnijih obnova velik je gubitak za kvalitetu interijera zgrade Sveučilišta.

Posljednja obnova, kada projekt potpisuje arhitekt Mario Beusan (1944.–1922.), koncentrirana je na preuređenja pojedinih reprezentativnih prostorija Rektorata, u koje arhitekt uvodi neorenesansne elemente izborom namještaja, dok zidovima daje zagasite boje naliča. Beusan je projektirao i nova popločenja vestibula i hodnika u prizemlju uskladivši izbor granita s materijalom vanjskih stuba – riječ je o istoj vrsti kamena, s time da je na stubama granit brušen, a u interijeru poliran. Tu fazu također držimo kvalitetnom, uz napomenu da su pojedini zahvati, poput uklanjanja historicističkih kaljevih peći u prizemlju, dijelom osiromašili interijer.

Katarina Horvat-Levaj

Rektorova soba uređena prema projektu Marija Beusana 2009.

V.

PRIJEDLOG KONZERVATORSKIH SMJERNICA ZA UREĐENJE I OBNOVU

Zgrada Rektorata i Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu teško je oštećena u potresima 2020. godine. Intenzitet oštećenja, osobito razornih u najkvalitetnijem dijelu interijera – središnjem neobaroknom stubištu, bio je takav da su prostori Pravnog fakulteta na katovima morali biti u cijelosti stavljeni izvan funkcije, dok je prizemlje sa sjedištem Rektorata moglo djelomično ostati u uporabi. Uz nužnu konstrukcijsku sanaciju, kvaliteta zgrade nalaže provedbu cjelovite obnove koja uključuje sve aspekte restauracije interijera i eksterijera. Pritom valja naglasiti da karakter konstrukcijske sanacije, uz postizanje stupnja otpornosti na potres u skladu s namjenom, mora biti primjeren kulturnom dobru, te ne smije dovesti u pitanje poništenje građevne strukture većih razmjera. Ako će se pojedini zidovi od opeke morati mijenjati armiranobetonskim zidovima, njihova debljina mora ostati jednaka izvornoj debljini, kako bi se mogla ugraditi zatečena kvalitetna stolarija. Osim armiranog betona preporučuje se uporaba manje invazivnih materijala poput spregnutih konstrukcija, karbonskih vlakana i sl., a nužna statička ojačanja konstrukcije potrebno je izvoditi unutar gabarita postojećih zidova, bez narušavanja geometrije prostora. Cjelovita pak obnova valja uzeti u obzir povijesnu slojevitost zgrade, odnosno vrednovanje najkvalitetnijih faza, uz prilagodbu interijera potrebama suvremenog sveučilišta.

Prijedlog konzervatorskih smjernica temelji se na visokoj valorizaciji izvornih ranohistoricističkih (neoromaničkih) arhitektonskih obilježja Opće bolnice (1856.) i na jednako visoku valoriziranju njezine kasnohistoricističke (neorenesansne / neobarokne) transformacije u reprezentativno sjedište Sveučilišta u Zagrebu (1882.), kao i prihvaćanju i zadržavanju pojedinih recentnih preinaka, a napose onih arhitekta Jurja Denzlera (1960-e i 1970-e). Preciznije, u obnovi bi trebalo zadržati osnovna izvorna neoromanička obilježja vanjštine s *Rundbogen*-elementima raščlambe i dekoracije te dispoziciju unutarnjeg prostora s rasterom nadsvođenih hodnika i reprezentativnim bočnim stubištem. Zadržava se i restaurira također adaptacija zgrade u Sveučilište s najreprezentativnijim prostorima pročelnog vestibula i začelnoga neobaroknog stubišta, za koji se predlaže i restauracija oslika. Preporučuje se također zadržati tada uvedenu koncepciju s reprezentativnim prostorijama u rizalitima, za koje se također otvara mogućnost djelomične restauracije kasnohistoricističkog šablonskog oslika. Onaj pak oblik te obnove koji je narušio vrijednost interijera – pregradnju završnih dijelova hodnika – trebalo bi anulirati vraćanjem izvornog stanja. I na kraju, od zahvata druge polovine 20. stoljeća nužno je očuvati Denzlerovu rekonstrukciju pročelnoga vanjskog stubišta te njegovo preuređenje vestibula. Iz sve tri valorizirane faze gradnje valja također sačuvati pripadnu stolariju, unutarnju opremu i vrijedne dijelove namještaja, što će u sljedećim poglavljima biti detaljnije elaborirano. Pojedine zahvate koji su tijekom vremena narušili kvalitetu građevine potrebno je korigirati. I na kraju, uz obvezno čuvanje vestibula, hodnika, aule i dvaju reprezentativnih stubišta, te reprezentativnih prostorija u rizalitima, u ostalim prostorijama moguće su manje preinake radi bolje funkcionalnosti Rektorata Sveučilišta i Pravnog fakulteta.

Pukotina nastala u potresima 2020. na spoju zgrade s prigrađenim glavnim stubištem, stanje na drugom katu

V.1. Unutrašnjost

Načelo temeljenja prijedloga konzervatorskih smjernica na visokom valoriziranju triju dominantnih faza gradnje – prve ranohistoricističke, druge kasnohistoricističke i treće »Denzlerove« – očituje se u obnovi interijera na sljedeći način. Na sve četiri etaže – suteren, visoko prizemlje te prvi i drugi kat – čuva se osnovna prostorna organizacija s nadsvođenim hodnicima definiranima u prvoj fazi gradnje te nizovima prostorija, definiranima u prvoj fazi i pregrađivanima u drugoj i trećoj fazi. Hodnici se oslobađaju naknadnih pregrada, a kod sporednih prostorija moguće su manje promjene rasporeda.

Najreprezentativniji prostori – zapadno stubište (oblikovano u prvoj fazi), središnje stubište (oblikovano u drugoj fazi) te vestibul (oblikovan u drugoj i preoblikovan u trećoj fazi) čuvaju se u cijelosti uz pomnu restauraciju detalja arhitektonske plastike i dekoracije te restauraciju izvorne obrade zidova u središnjem stubištu.

V.1.1. Suteren

Nadsvođena suterenska etaža u pogledu tlocrtnog rasporeda uglavnom je zadržala izvorna obilježja, što je djelomično rezultat i obnove prema Denzlerovu projektu šezdesetih i sedamdesetih godina 20. stoljeća, kada su uklonjene brojne naknadne pregradnje. Takvo stanje i u predstojećoj obnovi trebalo bi ostati sačuvano. To se posebno odnosi na raster hodnika, u kojima je nužno sačuvati svodove, kao i na velike pročelne prostorije sa svake strane ulaznog prostora, u kojima također valja sačuvati izvorna nadsvođenja. Ovisno o potrebama, moguće su manje promjene tlocrtnog rasporeda preostalih prostorija, a za neke izrazito nespretne pregradnje predlažu se korekcije, poput onih prostora ispod vestibula i u dvorani zapadno do njega, te posebno u istočnoj ugaonoj prostoriji. U oba ugaona rizalita treba otvoriti dvije napola zazidane bifore. Kako to ukazuju arhivski nacrti i restauratorska sonda, bifore su najprije bile otvorene (1856.), zatim su bile potpuno zazidane (1882.), te potom odzidane samo u po jednom svijetlom otvoru.

Predlaže se također ponovno uspostaviti vezu središnjim stubištem s visokim prizemljem, kako je to bilo izvedeno u drugoj fazi gradnje, odnosno prilikom gradnje reprezentativnog stubišta 1882. godine za potrebe Sveučilišta. Pritom krakove stubišta treba organizirati prema izvornom projektu.

Kada je riječ o opremi, zamjetne su razlike između istočnog i zapadnog dijela suterena: dok je u istočnom dijelu sačuvana stolarija, teraco na podu i kaljeva peć iz 19./20. stoljeća, zapadni je dio obnavljan prema Denzlerovu projektu šezdesetih i sedamdesetih godina 20. stoljeća te po-

novno u novije doba, kada su hodnici popločeni keramičkim pločicama te kada je djelomično zamijenjena stolarija. Izvornu stolariju, kao i onu iz Denzlerove faze, preporučuje se očuvati, dok je način popločenja slobodan. U pogledu Denzlerovih zahvata, nužno je također očuvati i metalne konstrukcije vanjskih vratnica i prozora suterena.

V.1.2. Visoko prizemlje

Prostornu organizaciju i uređenje reprezentativnog prizemlja s prostorijama Rektorata i aulom obilježile su u visokokvalitetnom obliku sve tri dominantne faze. Naime, kao što je već spomenuto, uz izvorni tlocrtni raspored bolnice, ta je etaža dobila snažan pečat preoblikovanjem vestibula i gradnjom novog stubišta prilikom prenamjene u sveučilište. Ujedno, obnova zgrade prema projektu Jurja Denzlera u najvećoj je mjeri ostvarena upravo u toj etaži. Navedene faze moraju ostati prezentne i nakon konstrukcijske sanacije i cjelovite obnove. Prepoznatljiv pečat, u obnovi 2009. godine, prizemlju je dao i arhitekt Mario Beusan, što također valja uzeti u obzir prilikom donošenja prijedloga konzervatorskih smjernica.

Vestibul treba obnoviti uz zadržavanje postojećeg stanja, a to znači raščlambe zidova – toskanskih pilastara, gređa i stilizirane rustike, kao i lučnih profiliranih okvira otvora iz druge kasnohistoricističke faze, ali bez stupova i svodova koji su naknadno uklonjeni ili uopće nisu bili izvedeni. Naime, iako bi prostor nedvojbeno bio kvalitetniji s navedenim križnim nadsvođenjem (zabilježenim na projektu iz 1882.), nema dovoljno elemenata za faksimilsku rekonstrukciju svodova i njihovih nosača. Štoviše, s obzirom na visinu historicističkih pilastara koji na zidovima vestibula sežu sve do vijenca ispod stropa, postavlja se pitanje jesu li stupovi i svodovi vestibula uopće bili izvedeni, što bi trebalo provjeriti restauratorskim sondiranjem. Što se tiče stolarije u vestibulu, treba sačuvati dvokrilna vrata na zapadnom zidu prema auli, koja je dizajnirao Denzler. Vjetrobrana vrata iz iste faze, koja je Denzler dao postaviti u tri lučna otvora između vestibula i hodnika, uklonjena su prema Beusanovu projektu 2009. godine. Predlažemo zadržavanje takva stanja, zato što omogućuje bolju vizualnu povezanost između najreprezentativnijih dijelova interijera – vestibula, hodnika i stubišta. Nužno je, dakako, zadržati i obnoviti postojeće visokokvalitetne dekorativne drvene vratnice lučnoga pročelnog portala kao i prozore koji ga flankiraju.

Kada je riječ o boji naliča zidova u vestibulu, restauratorska sondiranja nisu pokazala tragove oslika, već samo tri sloja naliča, od kojih je najstariji bijeli (sonde 1–5).[76] Stoga je boja zidova slobodan izbor projektanta i naručitelja. To se odnosi i na granitno popločenje poda, koje datira iz posljednje Beusanove faze obnove 2009. godine i uspješno je usklađeno s vanjskim stubama. Bez obzira hoće li se zadržati postojeće popločenje ili će ono biti zamijenjeno nekim drugim, pod vestibula mora ostati ujednačen s podom hodnika.

Hodnici u prizemlju, kako je već spomenuto, trebaju ostati sačuvani u svom formatu, uključivo i svodove, te se moraju osloboditi recentnih pregradnji, odnosno valja ih vratiti u oblik kakav su imali u prvoj fazi gradnje. Takva valorizacija isključuje mogućnost gradnje novoga pomoćnog stubišta u bilo kojem dijelu hodnika. No zbog različitih naknadnih intervencija oslobađanje hodnika nije moguće provesti u cijelom prizemlju ravnomjerno. Najizrazitije narušavanje izvornog stanja izvedeno je u hodniku zapadnoga krila, tako da se ovdje, na dva križišta (uz glavno krilo i uz bočno stubište) predlaže uklanjanje pregrada i restauriranje pilastara s profiliranim kamenim bazama, pronađenih restauratorskim sondiranjem na drugom katu (sonde 30–34).[77] Dodatnim sondiranjem treba u prizemlju provjeriti naliče i eventualne oslike na pilastrima i lukovima svodova križišta. Iznimka od spomenutog uklanjanja pregrada s vratima uz križišta hodnika ostakljene su vratnice s nadsvjetlom na ulazu u bočno stubište koje datiraju iz 19./20. stoljeća. Otvaranje naknadno pregrađenih hodnika omogućuje ponovno otvaranje pojedinih zazidanih vrata koja su iz odvojenih dijelova hodnika vodila u prostorije zapadnog krila (zabilježenih na izvornim projektima).

Kada je pak riječ o križištima hodnika u istočnom krilu, tu je situacija drukčija jer je južno križište Denzler zatvorio pomno dizajniranim ostakljenim vratima s nadsvjetlima koja prate lučne obrise bačvastih svodova. Budući da vrata ostavljaju vidljivim pregrađene dijelove hodnika i usklađena su s pratećom opremom, a osobito Denzlerovom garderobom (u pregrađenom dijelu južnog hodnika), te vratnice treba zadržati. Na drugom (sjevernom) križištu u istočnom krilu također nije moguće u cijelosti vratiti izvornu situaciju jer je zapadni krak hodnika koji je vodio u istočno bočno stubište poništen, a na mjestu stubišta oblikovana je dvorana. Predlaže se iz funkcionalnih razloga zadržati dvoranu te samo prezentirati lučni otvor nekadašnjeg križišta i zatvoriti ga ostakljenim vratima, a na jednak način može biti riješen i ulaz u nasuprotni (istočni) krak poprečnog hodnika. Recentnu pregradnju hodnika glavnog krila potpuno transparentnim vratima sa senzorom za otvaranje, izvedenima prema projektu Marija Beusana, držimo primjerenim načinom podjele hodnika, ako to funkcionalni razlozi budu nalagali.

Na dvorišnoj strani hodnika u pročelnom južnom krilu sačuvani su izvorni prozori, koji su u po svemu sudeći u Denzlerovoj fazi obnove zadobili kamene klupčice. Takvo stanje valorizira se kao vrijedno čuvanja. Podovi svih hodnika popločeni su u obnovi 2009. godine granitom. Navedeno popločenje može se zadržati ili zamijeniti novim, no u obama slučajevima predlaže se jednako popločenje provesti i u pregrađenim dijelovima hodnika (gdje je danas parket), kako bi se ostvario željeni dojam cjeline kontinuiranih hodnika.

Od reprezentativnih prostorija u pročelnom dijelu prizemlja s posebnom pažnjom valja obnoviti **aulu**. Iako je aula tijekom preinaka 2009. godine dijelom izgubila visokokvalitetni Denzlerov namještaj (sačuvan je samo ne-

76 JERKOVIĆ – PERIĆ (bilj. 27), 25–29.

77 Sondiranje pilastara izvršeno je na drugom katu, no u prizemlju baze pilastara križišta vidljive su sa stubišta.

orenesansni pult), predlaže se zadržati kasetirani drveni strop i vratnice na dvama vratima prema hodniku i jednim prema vestibulu iz iste faze uređenja. Na podu je primjereno zadržati parket, zadržava se također stolarija prozora, uključivo i Denzlerove kamene klupčice i okna od mutnog stakla u olovnim nosačima (»katedralno staklo«). Za zidove bi trebalo odabrati boju primjereniju od sadašnje tamnoljubičaste, nakon što se prijašnja stanja naliča provjere sondiranjem. Ako ne bude rezultata (budući da je veći dio izvorne žbuke ovdje otučen) boju naliča valja uskladiti s ostalim reprezentativnim prostorima Rektorata.

U ostalim **prostorijama pročelnog krila –** rektorovim sobama i vijećnici senata (istočno) te prorektorovoj sobi (zapadno) u prizemlju trebalo bi zadržati zatečenu podjelu jer datira iz posljednje kvalitetne Denzlerove faze, uključivo i stolariju – izvorna prozorska okna te Denzlerove kamene klupčice i drvene vratnice. Parketi na podovima primjereni su karakteru prostora.

U **bočnim krilima** prizemlja moguće su manje izmjene pregradnih zidova između prostorija, ako se za tim pokaže potreba, uz uvjet čuvanja postojećih vratnica iz Denzlerova faze, kao i vratnica iz 19./20. stoljeća te izvornih prozora koji tamo imaju i stare drvene klupčice. U tim bočnim dijelovima zgrade, unutar neke od pomoćnih prostorija (a ne u hodniku) preporučuje se izvedba i pomoćnog stubišta, čiju potrebu nalažu propisi zaštite od požara.

Malobrojne kaljeve peći iz 19. i 20. stoljeća zadržane u pojedinim prostorijama prizemlja, kao vrijedni detalji povijesne opreme trebaju ostati sačuvani.

V.1.3. Stubišta

Bočno zapadno stubište, kao najvredniji dio interijera iz razdoblja prije adaptacije zgrade za sjedište Sveučilišta, treba prilikom konstrukcijske sanacije sačuvati u postojećem obliku. S posebnom pažnjom valja obnoviti kamene stupce i svodove, uključivo i stupce koji čine okvire lučnih otvora podesta prema hodnicima, danas prekrivene žbukom. Čuvaju se i same kamene stube. Podesti su dobili popločenja teracom tijekom obnove prema projektu Jurja Denzlera, a iz tog razdoblja datira i elegantna ograda, koja se također mora sačuvati. Budući da je riječ o jedinstvenoj vidljivoj konstrukciji od lijevanog željeza s dekorativnim konzolama, navedene elemente trebalo bi sondirati kako bi se odredila boja, dok se za zidove i svodove predlaže bijeli nalič, odgovarajući prvoj fazi gradnje (sonde 14–16).[78] S obzirom na to da su podesti stubišta presjekli prozor prema hodniku u prizemlju te prozore na istočnom dvorišnom pročelju, trebalo bi građevinskim sondama provjeriti izvornost takve organizacije, odnosno odgovoriti na pitanje datira li stubište u postojećem obliku iz prve faze gradnje i je li cijelo stubište nastalo u istoj fazi. No bez obzira na rezultat, njegova je arhitektonska kvaliteta visoka te promjene njegove organizacije i oblikovanja nisu moguće.

Središnje glavno stubište, kao najvredniji dio interijera iz druge faze gradnje, odnosno preuređenja zgrade u sjedište sveučilišta, nužno je sačuvati u izvornom obliku uz pomnu restauraciju svih elemenata raščlambe i dekoracije, a ponajprije stilizirane rustike, pilastara, gređa te profiliranih okvira lučnih otvora i prozora. Predlaže se također restauracija izvornog naliča zidova. Restauratorska su sondiranja pokazala da je stilizirana rustika na sjevernom zidu bila oker boje sa sivim fugama, dok su glatki dijelovi zidova bili raščlanjeni naslikanim oker kvadrima s crvenim fugama, a tijela pilastara bila su oker boje (sonde 6–13).[79] Sondiranja treba proširiti na pilastre, gređe, okvire otvora i strop, kako bi se i ti dijelovi mogli restaurirati u skladu s nalazima.

Vrijedan je dio stubišta i dekorativna ograda od kovanog željeza. Prije restauracije potrebno je i njezin izvorni izgled provjeriti restauratorskim sondiranjem. Kamene stube također treba obnoviti i sačuvati, a neprimjereno recentno popločenje podesta zamijeniti kamenim popločenjem usklađenim sa stubama ili s popločenjem hodnika.

Kako je prije spomenuto, potrebno je vratiti naknadno srušeni dio stubišta između prizemlja i suterena, a lučni ulaz iz hodnika u prizemlju u taj dio prezentirati i otvoriti u prvotnom obliku, jednako kao i nasuprotni lučni otvor koji danas vodi u malu prostoriju uz stubište. Stubište treba biti kameno te oblikovanjem stuba usklađeno s gornjim dijelovima stubišta.

V.1.4. Prvi kat

Prostor prvog kata u funkciji Pravnog fakulteta, ostao je uglavnom sačuvan u obliku koji je zadobio u drugoj fazi gradnje, a obnove iz druge polovine 20. stoljeća svele su se na promjenu popločenja podova u hodnicima koji su dobili teraco te na opremu prostorija ugrađenim namještajem (knjižnica).

Kao u prizemlju, i na prvom je katu potrebno **hodnike** osloboditi naknadnih pregradnji te sačuvati njihova nadsvođenja i restaurirati križišta. Za restauraciju križišta hodnika s pilastrima, naknadno prekrivenima podebljanjima zidova, potrebno je provesti dodatna sondiranja. U istočnom hodniku treba prezentirati nišu nekadašnjeg bočnog stubišta. Popločenje podova hodnika, koje također treba jednoliko izvesti cijelom njihovom dužinom, treba ujednačiti s popločenjem hodnika u prizemlju. Krajnji, naknadno pregrađeni dijelovi hodnika mogu se odvojiti transparentnim ostakljenim vratima s nadsvjetlima. Ostakljene historicističke vratnice s nadsvjetlom na ulazu u bočno stubište treba sačuvati i urediti.

Tlocrtni raspored **pročelnog krila** s reprezentativnim prostorijama u rizalitima i velikim dvoranama predavaonicama između njih potrebno je zadržati nepromijenjenima, odnosno u obliku kakav su zadobili u drugoj fazi gradnje. Takav stav dodatno opravdava nalaz kasnohistoricističkih šablonskih oslika u dvjema prostorijama unutar ugaonih rizalita. Oslici plavičastih tonova bili su osobito bogati u zapadnoj ugaonoj prostoriji – danas dekanatu Pravnog fakulteta (son-

78 Isto, 42–44.
79 Isto, 30–40.

de 19–23).[80] Stoga se predlaže njihovo cjelovitije istraživanje i ovisno o rezultatima, moguće ih je restaurirati ili samo fragmentarno prezentirati. Da bi oslici došli do izražaja, potrebno je ukloniti naknadni pregradni zid u toj prostoriji. Slični plavičasti oslici otkriveni su i u hodniku sjeverno uz tu prostoriju (sonda 18). Njihova restauracija bila bi pak u proturječnosti s vraćanjem poteza hodnika u cijeloj dužini jer su oslici očito izvedeni nakon što je hodnik pregrađen. U istočnoj ugaonoj prostoriji pročelnog krila, uređenoj kao knjižnica, oslik je smeđih tonova (sonda 27). Ne predlaže se njegova restauracija, jer se valorizira oprema knjižnice.

U **bočnim krilima** oslici nisu istraživani, a s obzirom na skromniji karakter tih prostorija, ovdje se dopuštaju manje pregradnje, uz čuvanje zatečenih vrata prema hodnicima.

U cijelom prvom katu treba sačuvati zatečenu stolariju, ponajprije prozorska okna te vratnice u hodniku koje tu, za razliku od prizemlja, datiraju iz starijeg razdoblja (19./20. stoljeće). Potrebno je sačuvati i kaljeve peći iz 19./20. stoljeća.

V.1.5. Drugi kat

Drugi je kat gotovo identičan prvome. Naime, i njemu dominantno obilježje daje druga faza gradnje, a zahvaljujući većem broju restauratorskih sondi nego na nižim etažama, otkriveno je i više podataka o izvornim naličima.

Tako su u nadsvođenim **hodnicima**, kojima kao i u nižim etažama treba vratiti izvorni format, otkriveni i izvorni detalji obrade križišta (sonde 30–35)[81] s pilastrima na kamenim bazama i pojasnicama križnih svodova. Navedene elemente treba restaurirati, a to se preporučuje i za bordure svodova u hodniku (sonda 37), no za dobivanje cjelovitijeg uvida u izgled i kvalitetu oslika nužno je proširiti sondiranja. Podove hodnika umjesto teracom treba popločiti kamenom jednakim popločenjima hodnika u nižim katovima. U hodnicima se također čuvaju i restauriraju prozori i vratnice iz 19./20. stoljeća.

Restauratorski nalazi dali su i podatke o kasnohistoricističkim oslicima iz druge faze u sve tri **pročelne prostorije** u rizalitima, s time da su u zapadnoj (sonde 43–45) i istočnoj prostoriji (sonda 55) šablonski oslici plavi, dok su u središnjoj prostoriji (sonde 46–49) maslinastozelenih i smeđih tonova.[82] Preporučuje se mogućnost restauracije oslika, no s obzirom na to da je ipak riječ o šablonskoj dekoraciji, to nije nužno. Ugaone prostorije trebaju zadržati svoj format, dok je za središnju prostoriju moguće i proširenje na bočnim stranama, adekvatno stanju iz druge faze gradnje. Pregradne zidove između ostalih prostorija moguće je ovisno o potrebama mijenjati, ali pozicije vrata prema hodnicima, definirane u drugoj fazi gradnje, treba u osnovi sačuvati.

Čuva se i restaurira sva stolarija koja na drugom katu datira gotovo u cijelosti iz 19. odnosno 19./20. stoljeća.

V.1.6. Stolarija

U zgradi je sačuvana stolarija – prozori, vratnice i ostakljene pregrade s nadsvjetlima u hodnicima – iz sve tri faze gradnje, te ju je kao takvu potrebno sačuvati i obnoviti ili zamijeniti replikama u onim slučajevima gdje restauracija nije moguća. Prilikom obnove stolarije osobito je važno sačuvati i obnoviti izvornu bravariju.

Najstarijim dijelovima stolarije pripadaju **prozorska okna**. Velik broj prozora možemo datirati u prvu fazu gradnje, a oni njihovi dijelovi koji su oblikovani naknadno (snižavanje parapeta u nekoliko navrata) pokazuju veliku ujednačenost oblikovanja sa zatečenim gornjim oknima. Većina je prozora dvostruka, a tamo gdje su prozori jednostruki, predlaže se dodavanje unutarnjih krila.

Dvokrilne **vratnice** iz 19. i prve polovine 20. stoljeća raščlanjene su ukladama, a štokovi su im profilirani. Također se odlikuju kvalitetnom bravarijom koju treba restaurirati.

Premda su sondiranja pokazala da su historicističke vratnice i prozori bili smeđi (sonde 1S–3S),[83] u skladu s planiranim uređenjem interijera katova, koji će dobiti i pečat suvremenosti, dopušta se zadržavanje postojeće bijele boje.

Zasebna su grupacija stolarije **ostakljene vratnice** s lučnim nadsvjetlima, postavljene u hodnicima, koje datiraju iz raznih faza gradnje. Starije i kvalitetnije nalaze se u prizemlju i katovima na ulazu u bočno stubište. Njihova je obnova također sastavni dio smjernica.

Stolarija izvedena prema projektu Jurja Denzlera, naposljetku, obuhvaća dvokrilna vrata, kao i ostakljena vrata s nadsvjetlima u hodnicima. Svojim materijalom, oblikovanjem i crvenkastom smeđom bojom čini cjelinu s namještajem koji je projektirao Denzler te je također element koji u predstojećoj obnovi mora biti maksimalno poštivan. Čuvaju se također Denzlerovi prozori s olovnim rasterom i mutnim staklima (»katedralni prozori«) u auli i hodniku pročelnog krila prizemlja. U okviru obnove novije stolarije s mutnim staklom treba na pojedinim vratnicama ujednačiti stakla, budući da su neki dijelovi naknadno mijenjani drukčije obrađenim staklom.

V.1.7. Namještaj i umjetnička djela

Detaljna analiza pokretnog inventara zgrade Rektorata i Pravnog fakulteta nije tema ovog konzervatorskog elaborata. Ipak ističemo da je svu vrijednu unutrašnju opremu – namještaj i umjetnička djela[84] – nužno sačuvati. Riječ je o nekoliko skulptura, portretima rektora i drugim slikama te satovima, lusterima i komadima pokućstva. Pojedini predmeti namještaja sačuvani su iz 19. stoljeća, te vjero-

80 Isto, 50–54.
81 Isto, 62–69.
82 Isto, 74–82, 90–91.
83 Isto, 95–97.
84 Više o tome u: BREGOVAC PISK (bilj. 24), 254–260; NATAŠA JAKŠIĆ, O projektima opreme Alfreda Albinija i Jurja Denzlera, u: *Zgrada Sveučilišta u Zagrebu. Postojanost i mijene*, (ur.) Snješka Knežević, Zagreb, 2010., 261–269; VESNA LOVRIĆ PLANTIĆ, Satovi u zgradi Rektorata Sveučilišta i Pravnog fakulteta, u: *Zgrada Sveučilišta u Zagrebu. Postojanost i mijene*, (ur.) Snješka Knežević, Zagreb, 2010., 270–271.

jatno potječu iz vremena adaptacije zgrade za Sveučilište, a glavnina datira iz obnove nakon Drugoga svjetskog rata i vrijedno je svjedočanstvo posvećenosti dizajnu velikana hrvatske moderne arhitekture – Alfreda Albinija i Jurja Denzlera. U tom pogledu u gotovo je intaktnu obliku sačuvana garderoba u istočnom krilu prizemlja (u hodniku ispred vijećnice) te dvije sobe u zapadnom krilu prizemlja, od kojih je u jednoj bife izveden prema Denzlerovom projektu (prorektorova soba), a u drugoj Albinijev namještaj. Vrijednim cjelinama interijera iz tog vremena valja priključiti knjižnicu u jugoistočnom i istočnom dijelu prvog kata.

Razmjerno uspio razmještaj namještaja i umjetnina izveden je 2009. godine prema projektu Marija Beusana.[85] Tako je najreprezentativniji neorenesansni namještaj grupiran u rektorovoj sobi, a stilski namještaj krasi i prorektorovu sobu. U vestibulu su prema Beusanovu projektu postavljene Meštrovićeve skulpture – *Krateri* i kip žene nazvan *Olga čita* – dok reljef *Justicije* Roberta Frangeša, ugrađen u hodniku nasuprot stubištu na drugom katu datira iz ranijeg vremena. U projektu Beusan je posvetio pozornost i razmještaju lustera (vestibul, rektorova soba). Navedeni projekt uređenja preporučujemo u što većoj mjeri zadržati. Nešto je manje uspio zahvat preuređenja aule iz istog vremena, u kojem je od Denzlerova namještaja ostao premješteni pult, tako da se preporučuje projekt uređenja aule izvesti iznova.

V.2. Vanjština

Vanjština zgrade treba ostati sačuvana u postojećem obliku, uz tek moguće manje korekcije iz oblikovnih ili funkcionalnih razloga. Sva arhitektonska plastika reprezentativnih uličnih pročelja mora biti pomno restaurirana, dok se na jednostavnim dvorišnim začeljima čuva jedino osnovni raster i format otvora. Nagib krovišta također nije dopušteno mijenjati. Pročelja trebaju biti ožbukana vapnenom žbukom, a boju naliča valja odrediti prema rezultatima restauratorskog istraživanja.

V.2.1. Glavno južno pročelje

Ulazno pročelje zgrade, raščlanjeno s tri rizalita te naglašeno monumentalnim kamenim vanjskim stubištem ispred glavnog ulaza u visoko prizemlje najreprezentativniji je dio vanjštine zgrade. Prilikom obnove treba restaurirati svu arhitektonsku plastiku te vratiti primjerenu boju naliča. Restauratorska su sondiranja (sonde 1E–10 E),[86] izvedena u dostupnim donjim zonama pročelja, otkrila tamnu oker boju naliča kao najstariju, nakon čega su slijedili naliči svjetlije oker boje te potom sive. Sondiranja nisu pokazala razliku između nijansi boje zidnih ploha i profiliranih elemenata arhitektonske plastike od žbuke. S obzirom na navedene nalaze te na potrebu usklađivanja s obližnjim Hrvatskim narodnim kazalištem, prilikom obnove zgrade Sveučilišta trebalo bi primijeniti oker boju naliča.

Određene mogućnosti, odnosno različiti pristup, javlja se u pogledu formata pročelnih prozora. Naime, kako je spomenuto, izvorno manji format prozora postupno je povećavan snižavanjem parapeta, da bi u konačnici projektom Jurja Denzlera bilo predviđeno povećanje formata svih prozora. To ipak nije ostvareno. Manji format prozora zadržan je na cijelom prvom katu južnog pročelja te na središnjem rizalitu i bočnim zonama drugog kata, dok su na bočnim rizalitima drugoga kata, kao i u cijelom prizemlju, te objema bočnim fasadama (istočnoj i zapadnoj) prozori povećanog formata. S obzirom na to da je postojeće stanje simetrično i skladno, nema potrebe tražiti snižavanje parapeta svih preostalih prozora tijekom cjelovite obnove pročelja, ali ako naručitelj to želi, prozore je moguće povećati, pod uvjetom da se ovaj put povećanja provedu cjelovito. U svakom slučaju, kako je već spomenuto, treba ponovno otvoriti djelomično zazidane bifore na bočnim rizalima u suterenu te ih opremiti stolarijom adekvatnom onoj na svim ostalim prozorima.

Vanjsko stubište, iznova podignuto prema Denzlerovu projektu, po uzoru na izvorno stubište, mora ostati sačuvano i sanirano u postojećem stanju.

S posebnom pomnjom valja restaurirati drvene dekorirane i ostakljene vratnice glavnoga portala, a uz čuvanje stolarije prozora važno je sačuvati i željezne vratnice bočnih ulaza na rizalitima i ispod stubišta u suteren te rešetke prozora u suterenu, izvedene prema Denzlerovu projektu. Treba također sačuvati i stolariju rozeta u zabatnim zonama rizalita pročelja.

V.2.2. Bočna pročelja (istočno i zapadno)

U pogledu arhitektonske plastike i dekoracije kao i stolarije te željeznih rešetaka otvora u suterenu za bočna je pročelja nužan jednaki tretman kao za glavno pročelje.

Na istočnom bočnom pročelju, okrenutu parku i parkiralištu, dopušta se proširenje lučnog ulaza u suterenu, kako bi se omogućio kolni pristup dvorištu. Takav zahvat nužan je iz sigurnosnih (vatrogasnih) i funkcionalnih razloga, a neće narušiti rješenje pročelja. Riječ je, naime, o relativno skromnu proširenju kojim bi se ulaz izjednačio s formatom bačvasto svođena hodnika.

Otvaranje bočnog ulaza u visoko prizemlje bilo je planirano za zapadno pročelje u Frankopanskoj ulici. Premda Denzlerov projekt za navedeni portal s vanjskim stubištem posjeduje arhitektonsku kvalitetu, ne preporučuje se njegova realizacija, koju ni u aktualno vrijeme nisu odobrile mjerodavne službe.

V.2.3. Dvorišno začelje

Jednostavno riješene dvorišne fasade raščlanjene su samo lučno oblikovanim otvorima. Takvo stanje treba u obnovi ostati očuvano, uz manje korekcije. To se ponajprije odnosi na krajnji sjeverni prozor u visokom prizemlju istočnog krila, gdje je

85 BEUSAN (bilj. 57), 218–235.

86 JERKOVIĆ – PERIĆ (bilj. 24), 98–109.

umjesto dvije uske monofore recentno izveden trokrilni prozor. Potrebno je uspostaviti izvorno stanje tih otvora.

Osim dispozicije otvora i njihove stolarije, treba sačuvati i željezne rešetke otvora suterena, oblikovane prema Denzlerovu projektu.

Skladni odnos dvorišnih fasada narušila je prigradnja sa sanitarnim čvorom iz ranog 20. stoljeća uza zapadnu stranu aneksa sa stubištem, zbog čega su i pojedini prozori stubišta morali biti zazidani. Iz funkcionalnog razloga takvo stanje može ostati, jednako kao i vanjski lift prigrađen s druge strane stubišta.

V.2.4. Krovište

U obnovi nagib krovišta ne smije se mijenjati. Postojeće male krovne prozore na južnoj, istočnoj i zapadnoj strani treba zadržati. Iako nisu vidljivi na projektu zgrade iz 1856. godine, zamjetni su već na fotografijama i nacrtima iz kasnog 19. stoljeća (1864., 1882.).[87] Ni u kojem se slučaju ne može narušiti izgled krovišta otvaranjem krovnih prozora na jednoj od najistaknutijih vizura u gradu, pogledu prema zgradi Rektorata i Pravnog fakulteta sa Zelene potkove, odnosno trga s Hrvatskim narodnim kazalištem. Eventualni krovni prozori na bočnim stranama krovišta trebaju biti manjeg formata i ostati u razini plohe krova, dok se jače krovno osvjetljenje potkrovlja može predvidjeti samo na dvorišnoj strani.

Budući da je izvorni pokrov krovišta bio škriljevac / sivi eternit, zamijenjen u Denzlerovoj obnovi crvenim eternitom, a tek u recentno vrijeme crijepom, treba vratiti pokrov krovišta sivim eternitom, odnosno ekvivalentom u suvremenom materijalu.

V.3. Vanjski prostor

Sastavni dio kompleksa zgrade Rektorata i Pravnog fakulteta okolni je perivojno uređen ograđeni prostor ispred južnog pročelja i istočne bočne fasade te sjeverno dvorište formirano na začelnoj strani između bočnih krila zgrade.

Pročelni perivoj bio je više puta hortikulturno uređivan, a zadnji je projekt uređenja tog prostora Jurja Denzlera. U pogledu popločenog platoa omeđena klupama i u pogledu zelenila prihvatljivo je rješenje. Osim popločenja i klupa, sačuvati i urediti treba i ogradu perivoja, koja također dijelom datira iz Denzlerove faze obnove.

Dvorište bi također trebalo urediti u sklopu novog projekta, a kako je spomenuto, ono će dobiti novu dimenziju otvaranjem kolnog pristupa. Predlaže se novo popločenje te mjestimično oplemenjivanje zelenilom.

V.3. Zaključci i smjernice za buduće radove

Zgradu Rektorata Sveučilišta i Pravnog fakulteta, kao osobito vrijednu građevinu na jednoj od najistaknutijih urbanističkih pozicija u povijesnoj jezgri Zagreba, treba sačuvati i obnoviti u njezinoj povijesnoj slojevitosti, tako da ostanu prezentne tri dominantne faze gradnje – izvorna faza kada je zgrada sagrađena kao bolnica (1856.), druga faza kada je zgrada adaptirana za smještaj sveučilišta uz kvalitativnu preobrazbu interijera i perivojnog prostora ispred pročelja (1882.) te treću fazu kada se interijer adaptira prema projektu Jurja Denzlera (1960-e i 1970-e). Preduvjet za navedenu cjelovitu obnovu i restauraciju pojedinih s vremenom poništenih elemenata prostorne organizacije, raščlambe i dekoracije jest konstrukcijska sanacija, koja mora biti primjerena pojedinačno zaštićenu kulturnom dobru. Preciznije, u konstrukcijskoj je sanaciji nužno sačuvati prostornu organizaciju, geometriju prostora te poziciju svih otvora, kako je navedeno u prijedlogu konzervatorskih smjernica.

Prije početka sanacijskih radova i u tijeku njih treba izvesti dalja konzervatorsko-restauratorska istraživanja kako bi se dobili cjeloviti podaci o izgledu interijera i eksterijera u pojedinim fazama svojega građevnog razdoblja. Predlažu se ovi zahvati:

Pročelja

– sondirati gornje zone pročelja radi istraživanja žbuke i naliča

Prizemlje

– građevinskim sondiranjem u vestibulu provjeriti tragove nekadašnjih stupaca i svodova; također provjeriti izvornu visinu pilastara (ako su postojali svodovi, pilastri su morali biti niži)
– slikarskim sondiranjem detaljnije istražiti križišta hodnika
– slikarskim sondiranjem istražiti reprezentativne prostorije prizemlja (aula, vijećnica, rektorova i prorektorova soba)

Bočno zapadno stubište

– građevinskim sondiranjem u stubištu provjeriti izvornost današnje pozicije međupodesta koji prekrivaju prozore
– provjeriti je li željezna konstrukcija stubišta istodobna s podestima i kamenim stupcima
– sondiranjem istražiti elemente od lijevanog željeza
– sondiranjem istražiti stupce na spoju podesta stubišta i hodnika u zapadnom krilu

Glavno stubište

– slikarskim sondiranjem do kraja istražiti oslike u stubištu (gornje zone, kapiteli, gređe, strop)
– sondiranjem istražiti ogradu od kovanog željeza u stubištu

Prvi kat i drugi kat

– slikarskim sondiranjem detaljnije istražiti križišta hodnika
– slikarskim sondiranjem dokraja istražiti oslike u reprezentativnim prostorijama

87 PERUŠIĆ (bilj. 18), 86, 87, 89, 97.

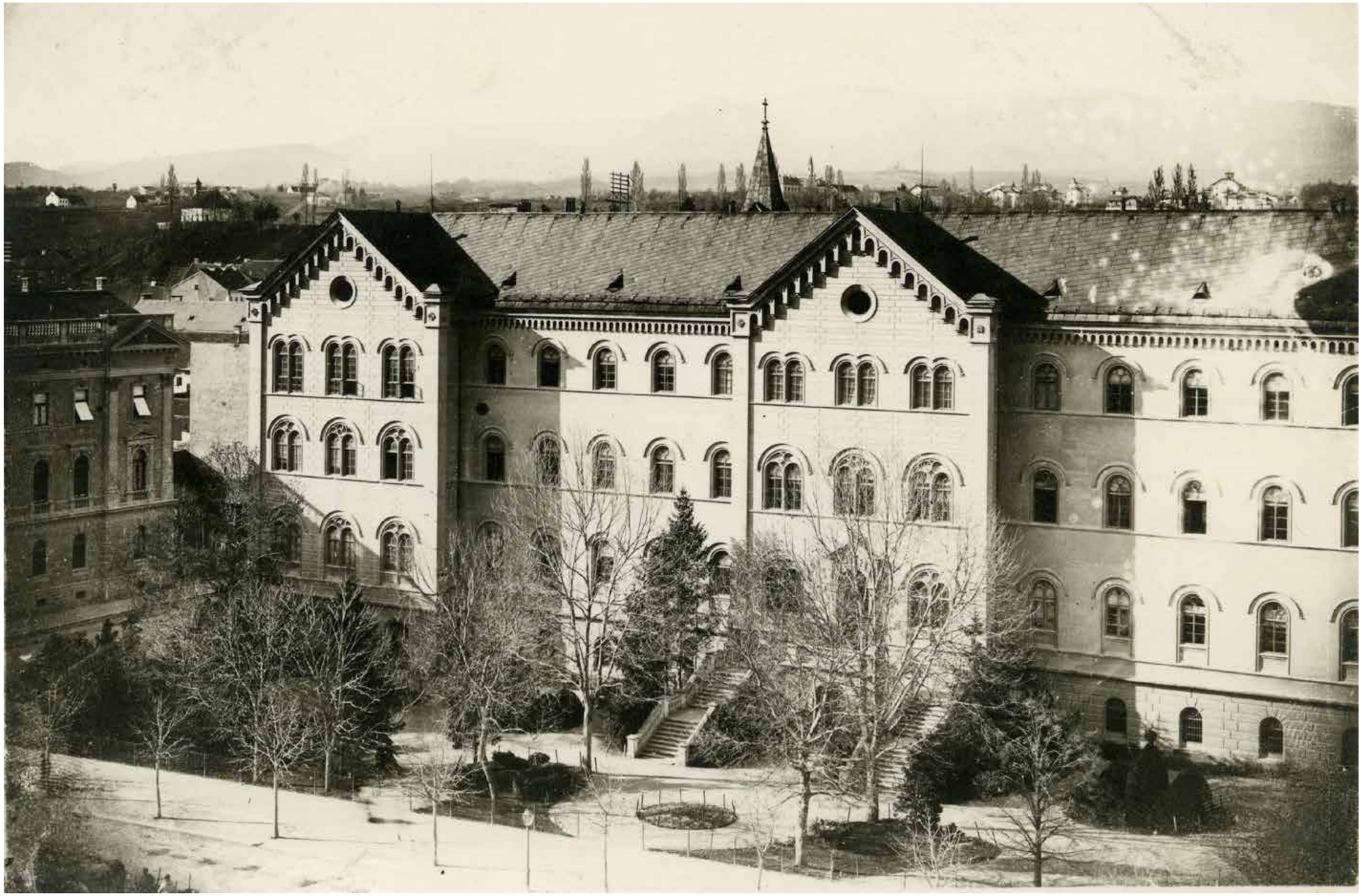

Zgrada Sveučilišta 1895. s vidljivim krovištem prekrivenim eternit pločama koje se predlaže obnoviti

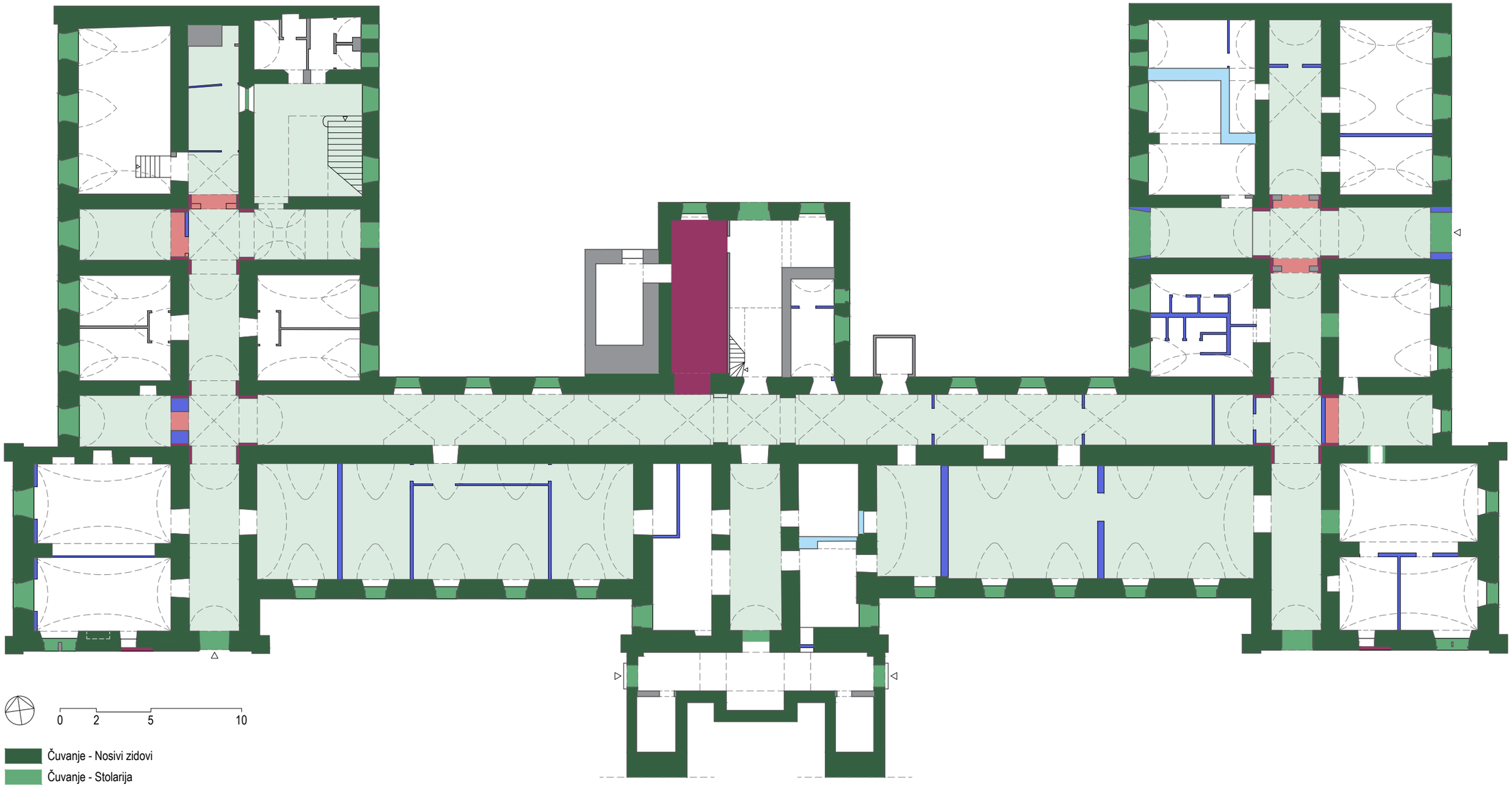

0 2 5 10

- Čuvanje - Nosivi zidovi
- Čuvanje - Stolarija
- Čuvanje - Hodnici, stubišta i prostorije
- Oblikovanje prema smjernicama
- Rekonstrukcija izvornog stanja
- Uklanjanje
- Slobodno oblikovanje

Tlocrt suterena s označenim smjernicama za obnovu

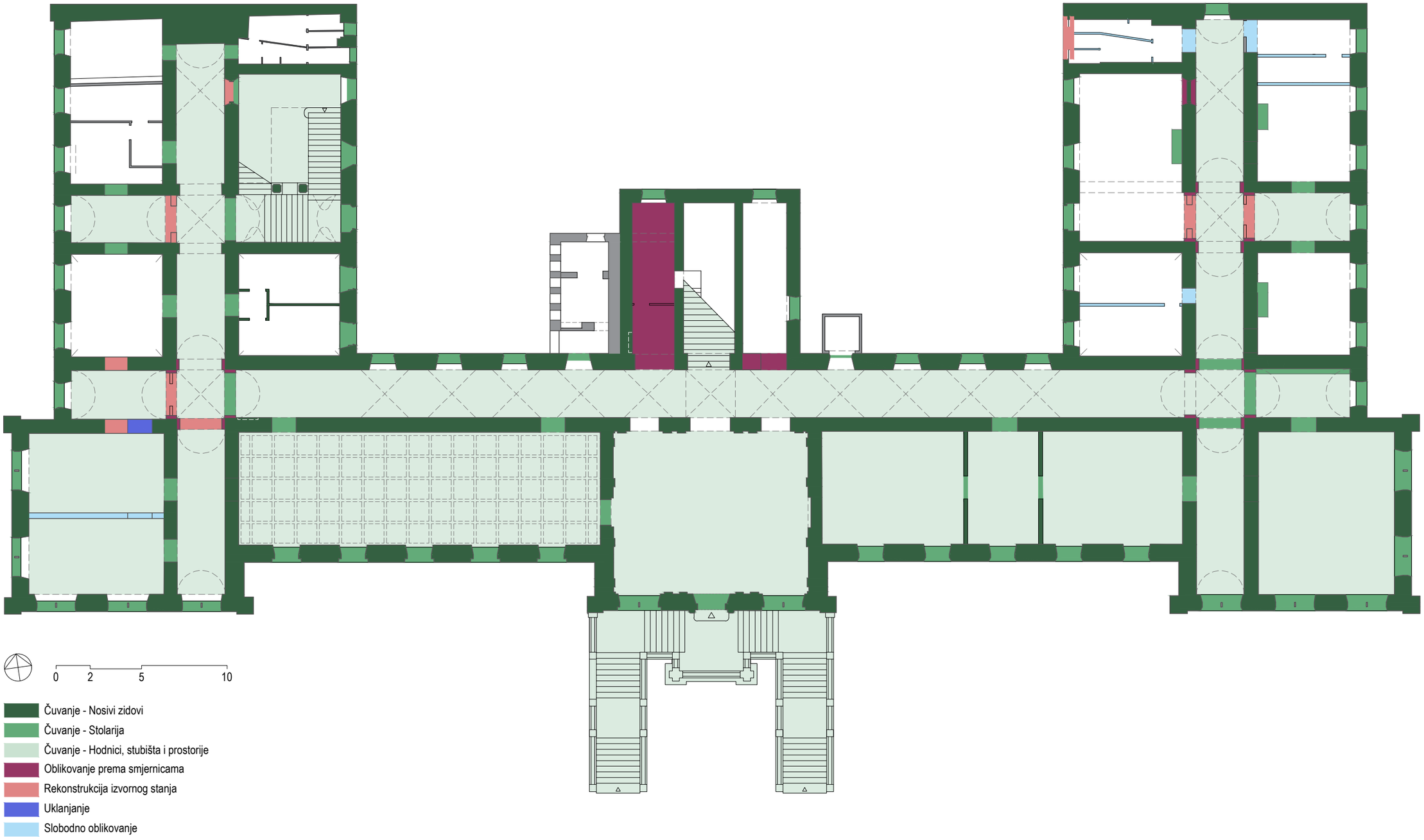

Tlocrt prizemlja s označenim smjernicama za obnovu

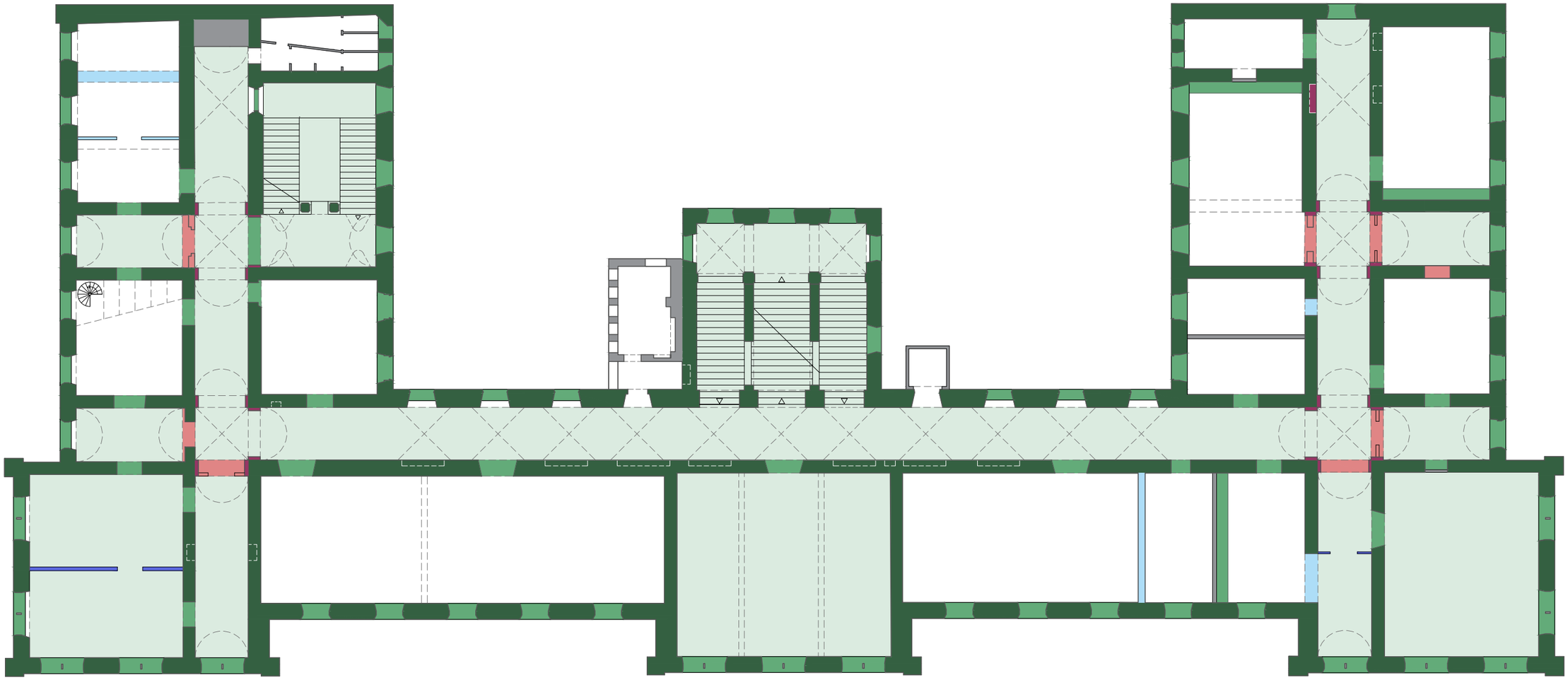

0 2 5 10

- Čuvanje - Nosivi zidovi
- Čuvanje - Stolarija
- Čuvanje - Hodnici, stubišta i prostorije
- Oblikovanje prema smjernicama
- Rekonstrukcija izvornog stanja
- Uklanjanje
- Slobodno oblikovanje

Tlocrt prvog kata s označenim smjernicama za obnovu

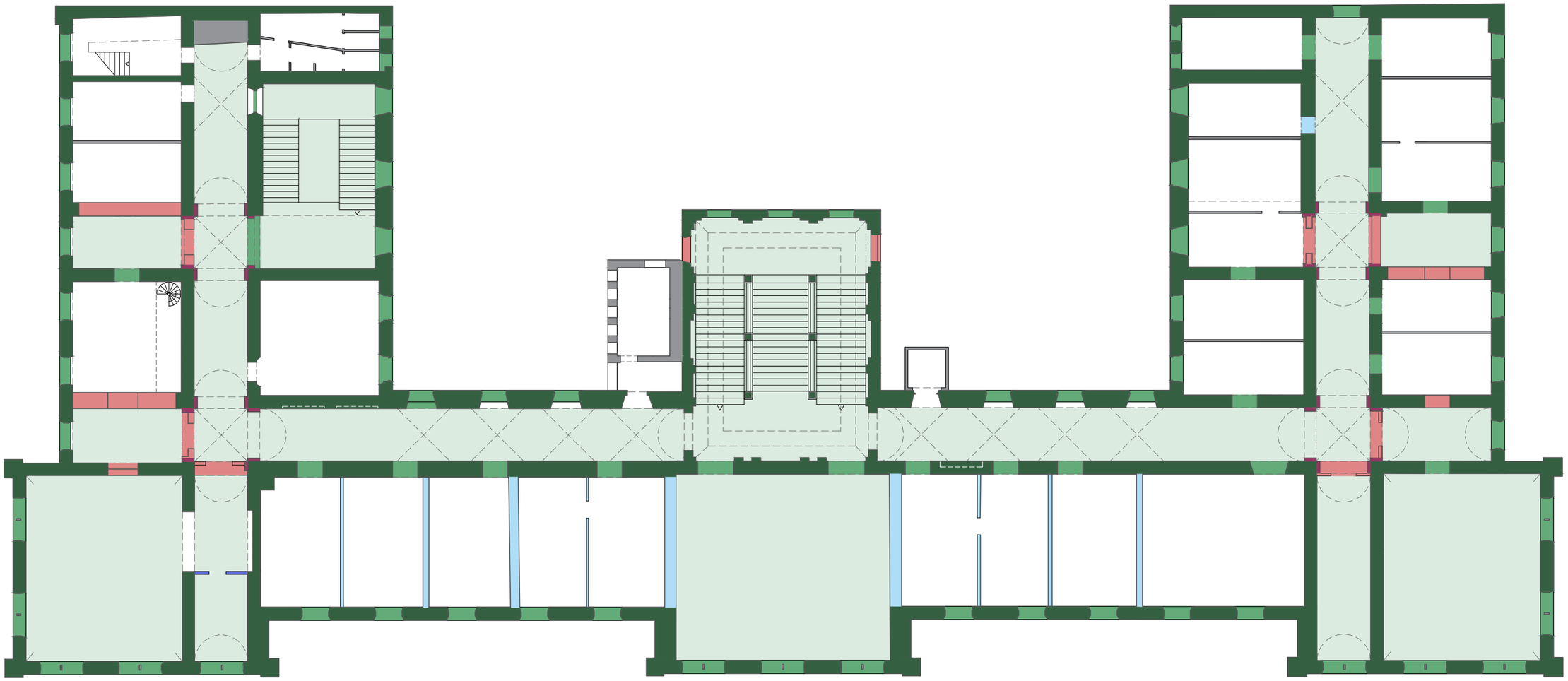

- Čuvanje - Nosivi zidovi
- Čuvanje - Stolarija
- Čuvanje - Hodnici, stubišta i prostorije
- Oblikovanje prema smjernicama
- Rekonstrukcija izvornog stanja
- Uklanjanje
- Slobodno oblikovanje

Tlocrt drugog kata s označenim smjernicama za obnovu

VI.

IZVORI I LITERATURA

VI.1. Izvori

Državni arhiv u Zagrebu, Sabor 1868., broj 150, kutija 131.

HDA, Zbirka planova i mapa, br. 192 b

Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara (NN 69/99, 151/03, 157/03, 100/04, 87/09, 88/10, 61/11, 25/12, 136/12, 157/13, 152/14 , 98/15, 44/17, 90/18, 32/20, 62/20, 117/21 na snazi od 30. 10. 2021.)

Arhiv Družbe sestara milosrdnica, Zagreb

VI.2. Literatura

BEUSAN, MARIO, Obnova interijera, u: *Zgrada Sveučilišta u Zagrebu. Postojanost i mijene*, (ur.) Snješka Knežević, Zagreb, 2010., 218–235.

BRDAR MUSTAPIĆ, VANJA, Namještaj, u: *Zgrada Sveučilišta u Zagrebu. Postojanost i mijene*, (ur.) Snješka Knežević, Zagreb, 2010., 254–260.

BREGOVAC PISK, MARINA, Slikarska i kiparska djela, u: *Zgrada Sveučilišta u Zagrebu. Postojanost i mijene*, (ur.) Snješka Knežević, Zagreb, 2010., 237–253.

CVITANOVIĆ, ĐURĐICA, *Arhitekt Kuno Waidmann*, Zagreb, 1969.

DESPOT, MIROSLAVA, Nekoliko podataka o postanku Tvornice duhana u Zagrebu godine 1869., u: *Iz starog i novog Zagreba*, IV (1968.), 241–250.

DOBRONIĆ, LELJA, *Graditelji i izgradnja Zagreba u doba historijskih stilova*, Zagreb, 1983.,

HITCHCOCK, H. R., *Modern Architecture: Romanticism and Reintegration*, Hacker Art Books, New York, 1970. [1920.]

JAKAŠA BORIĆ, VIKI, *Arhitektura klasicizma i ranog historicizma u Zagrebu*, Zagreb, 2018.

JAKŠIĆ, NATAŠA, Biljeg arhitekta Jurja Denzlera (1961.–1977.), u: *Zgrada Sveučilišta u Zagrebu. Postojanost i mijene*, (ur.) Snješka Knežević, Zagreb, 2010., 140–183.

JAKŠIĆ, NATAŠA, O projektima opreme Alfreda Albinija i Jurja Denzlera, u: *Zgrada Sveučilišta u Zagrebu. Postojanost i mijene*, (ur.) Snješka Knežević, Zagreb, 2010., 261–269.

KNEŽEVIĆ, SNJEŠKA, Geneza Trga maršala Tita i »zelena potkova« u Zagrebu, u: *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 14 (1988.), 111–150.

KNEŽEVIĆ, SNJEŠKA, *Zagrebačka Zelena potkova*, Zagreb, 1996.

KNEŽEVIĆ, SNJEŠKA, Urbanističko značenje zgrade Rektorata Sveučilišta, u: *Zgrada Sveučilišta u Zagrebu*, (ur.) Tomislav Premerl et. al., Zagreb, 1999., 7–14.

KNEŽEVIĆ, SNJEŠKA, Zelena potkova. Geneza – sastojci – obilježja, u: Snješka Knežević, *Zagrebu u središtu*, Zagreb, 2003., 185–202.

KNEŽEVIĆ, SNJEŠKA, Zgrada – Trg – Grad, u: *Zgrada Sveučilišta u Zagrebu. Postojanost i mijene*, Sveučilište u Zagrebu, (ur.) Snješka Knežević, Zagreb, 2010., 14–65.

KNEŽEVIĆ, SNJEŠKA, *Zagrebački povijesni trgovi, parkovi i neke ulice*, Zagreb, 2020.

LOVRIĆ PLANTIĆ, VESNA, Satovi u zgradi Rektorata Sveučilišta i Pravnog fakulteta, u: *Zgrada Sveučilišta u Zagrebu. Postojanost i namjene*, (ur.) Snješka Knežević, Zagreb, 2010., 270–271.

LUETIĆ, TIHANA, Prve studentice Mudroslovnog fakulteta kr. Sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu, u: *Povijesni prilozi,* 21 (2002.), 167–207.

PALADINO, ZRINKA, Zaštita zagrebačke industrijske baštine izradbom konzervatorskih elaborata Gradskoga zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirode u Zagrebu, u: *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 33/34 (2009.–2010.), 147–172.

PERUŠIĆ, MLADEN, Arhitektonska povijest zgrade Sveučilišta 1856.–1956., u: (ur.) Snješka Knežević, *Zgrada Sveučilišta u Zagrebu. Postojanost i mijene*, Zagreb, 2010., 66–139.

SISA, JÓZSEF (ur.), *Motherland and Progress. Hungarian Architecture and Design 1800 –1900*, Basel, 2016.

ŠERMAN, KARIN – JAKŠIĆ, NATAŠA, Sveučilište u Zagrebu – sustvaratelj slike i identiteta modernoga Zagreba (1874. – 2019.), u: *Sveučilište u Zagrebu, 350 (1669. – 2019.)*, (ur.) Mirjana Polić Bobić, Zagreb, 2019., 469–486.

TRINAJSTIĆ, IVO, Rektoratski perivoj, u: *Zgrada Sveučilišta u Zagrebu*, (ur.) Tomislav Premerl et. al., Zagreb, 1999., 31–36.

WURZBACH, CONSTANTIN VON: Zettl, Ludwig Ritter von, u: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, Wien 1890., 351.

VI.3. Elaborati

ATALIĆ, JOSIP, *Elaborat ocjene postojećeg stanja građevinske konstrukcije*, Građevinski fakultet, 2021.

DUNDOVIĆ, BORIS – VUČETIĆ, RATKO – HANIČAR BULJAN, IVANA, *Samostanski sklop sestara milosrdnica sv. Vinka Paulskoga u Zagrebu u kontekstu donjogradskog bloka. Studija objekata i otvorenih prostora s valorizacijom i prijedlogom konzervatorskih smjernica*, Zagreb, 2020.

HORVAT-LEVAJ, KATARINA, *Sveučilište u Zagrebu. Prirodoslovno-matematički fakultet – Biološki odsjek. Rooseveltov trg 6*, Zagreb, 2021.

JERKOVIĆ, JOSIP – PERIĆ, JELENA, *Konzervatorsko-restauratorski elaborat istraživanja bojanih slojeva eksterijera i interijera zgrade Sveučilišta u Zagrebu*, Art restauriranje, Zagreb, 2022.

VI.4. Mrežni izvori

https://www.wikiwand.com/de/Ludwig_Zettl (pristup 20. srpnja 2022.)

https://zbl.lzmk.hr/?p=301 (pristup 6. kolovoza 2022.)

REPUBLIKA HRVATSKA
MINISTARSTVO KULTURE

UPRAVA ZA ZAŠTITU KULTURNE BAŠTINE
Klasa: UP/I-612-08/18-03/0367
Urbroj: 532-04-01-01-01/6-19-10
Zagreb, 11. veljače 2019.

Ministarstvo kulture rješavajući o zahtjevu dr. sc. Katarine Horvat Levaj, znanstvene savjetnice u trajnom zvanju iz Zagreba, na temelju članka 100. stavka 1. Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara (Narodne novine br. 69/99, 51/03, 157/03, 87/09, 88/10, 61/11, 25/12, 136/12, 157/13, 152/14, 44/17 i 90/18) i članka 11. stavka 1. Pravilnika o uvjetima za dobivanje dopuštenja za obavljanje poslova na zaštiti i očuvanju kulturnih dobara (Narodne novine, br. 98/18), u postupku izdavanja dopuštenja za obavljanje poslova na zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, na prijedlog Stručnog povjerenstva za utvrđivanje uvjeta za obavljanje poslova na zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, donosi

RJEŠENJE

1. Utvrđuje se da je **dr. sc. Katarina Horvat Levaj iz Zagreba,** OIB: 99892584662, stručno osposobljena za obavljanje poslova zaštite i očuvanja kulturnih dobara iz **članka 2. stavka 1. točke 5.** Pravilnika o uvjetima za dobivanje dopuštenja za obavljanje poslova na zaštiti i očuvanju kulturnih dobara i to za **izrada konzervatorskih elaborata za nepokretno kulturno dobro** te joj se izdaje dopuštenje za obavljanje navedenih poslova.

2. Osoba iz točke 1. ovoga Rješenja dužna je o svakoj promjeni glede ispunjenja propisanih uvjeta za obavljanje poslova iz točke 1. ovoga Rješenja, pisano obavijestiti Ministarstvo kulture u roku od 8 dana od nastale promjene.

3. Po izvršnosti ovoga Rješenja, osoba iz točke 1. ovoga Rješenja, upisat će se u Upisnik specijaliziranih fizičkih osoba koje imaju dopuštenje za obavljanje poslova na zaštiti i očuvanju kulturnih dobara pod rednim brojem **3130**.

Obrazloženje

Dr. sc. Katarina Horvat Levaj, znanstvena savjetnica u trajnom zvanju, podnijela je Ministarstvu kulture zahtjev za izdavanje dopuštenja za obavljanje poslova zaštite i očuvanja kulturnih dobara prema Pravilniku o uvjetima za dobivanje dopuštenja za obavljanje poslova na zaštiti i očuvanju kulturnih dobara (Narodne novine, br. 98/18).

Navedenom zahtjevu priložene su preslike diplome profesora povijesti umjetnosti i arheologije Filozofskog fakulkteta u Zagrebu od 5. ožujka 1982. i doktorata Sveučilišta u Zagrebu od 1. prosinca 1995., popis obavljenih poslova na kulturnim dobrima te Izjava o poduzimanju potrebnih mjera iz članka 7. citiranog Pravilnika. Sukladno članku 10. stavku 1. i 2. citiranog Pravilnika, u postupku izdavanja dopuštenja, zatraženo je stručno mišljenje nadležnoga tijela.

Stručno je povjerenstvo na temelju priložene dokumentacije i stručnih mišljenja Konzervatorskog odjela u Varaždinu od 19. studenog 2018., Konzervatorskog odjela u Krapini od 8. studenog 2018., Konzervatorskog odjela u Dubrovniku od 6. studenog 2018., Konzervatorskog odjela u Rijeci od 5. studenog 2018., Konzervatorskog odjela u Požegi od 31. listopada 2018. i Konzervatorskog odjela u Osijeku od 29. listopada 2018., a sukladno članku 11. stavku 1. cit. Pravilnika, utvrdilo da postoje propisani uvjeti za obavljanje poslova iz čl. 2. st. 1. toč. 5. Pravilnika: izrada konzervatorskih elaborata za nepokretno kulturno dobro.

Fizička osoba kojoj je Ministarstvo kulture izdalo dopuštenje, dužna je poslove zaštite i očuvanja kulturnog dobra obavljati sukladno Zakonu o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara i propisima donesenim na temelju toga Zakona, sukladno članku 13. stavku 1. citiranog Pravilnika. Fizička osoba kojoj je Ministarstvo kulture izdalo dopuštenje, dužna je o svakoj promjeni glede ispunjavanja uvjeta propisanih citiranim Pravilnikom i drugih podataka vezanih uz njezino poslovanje, pisano obavijestiti Ministarstvo kulture u roku od osam dana od nastanka promjene radi unošenja izmjena u Upisnik, sukladno članku 12. stavku 1. citiranog Pravilnika.

Sukladno članku 100. stavku 5. Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara i članku 11. stavku 3. citiranog Pravilnika, a po izvršnosti ovoga Rješenja, upisat će se dr. sc. Katarina Horvat Levaj u Upisnik specijaliziranih fizičkih osoba koje imaju dopuštenje za obavljanje poslova na zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, u kojemu će se evidentirati za koje je poslove ista dobila dopuštenje.

Iz gore navedenih razloga riješeno je kao u izreci ovoga Rješenja.

Uputa o pravnom lijeku:

Protiv ovog Rješenja nije dopuštena žalba, ali se može pokrenuti upravni spor tužbom nadležnom Upravnom sudu. Tužba se podnosi u roku od 30 dana od dana dostave ovog rješenja. Tužba se predaje nadležnom Upravnom sudu neposredno u pisanom obliku, usmeno na zapisnik ili se šalje poštom. Uz tužbu se dostavlja izvornik ili preslika ovoga Rješenja za Upravni sud, prijepis tužbe i priloga za tuženika, a ako ih ima i za svaku zainteresiranu osobu.

POMOĆNIK MINISTRICE

Republika Hrvatska – Ministarstvo kulture – Zagreb

Davor Trupković, dipl. ing. arh.

Dostavlja se:
1. dr.sc. Katarina Horvat Levaj, Institut za povijest umjetnosti, Ul. grada Vukovara 68, 10000 Zagreb (s povratnicom)
2. Konzervatorski odjeli Ministarstva kulture, svi
3. Gradski zavod za zaštitu spomenika kulture i prirode u Zagrebu
4. Upisnik fizičkih osoba koje imaju dopuštenje za obavljanje poslova zaštite i očuvanja kulturnih dobara, ovdje
5. Pismohrana, ovdje

REPUBLIKA HRVATSKA
MINISTARSTVO KULTURE I MEDIJA

UPRAVA ZA ZAŠTITU KULTURNE BAŠTINE
Klasa: UP/I-612-08/22-03/0148
Urbroj: 532-05-01-01-01/6-22-3
Zagreb, 21. listopada 2022.

Ministarstvo kulture i medija, OIB: 37836302645, rješavajući o zahtjevu Ivane Haničar Buljan, dipl. ing. arh. iz Zagreba, OIB: 44422476568, na temelju članka 100. stavka 1. Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih (Narodne novine broj 69/99, 151/03, 157/03, 100/04, 87/09, 88/10, 61/11, 25/12, 136/12, 157/13, 152/14, 44/17, 90/18, 32/20, 62/20, 117/21, 114/2022) i temeljem članka 11. stavka 1. Pravilnika o uvjetima za dobivanje dopuštenja za obavljanje poslova na zaštiti i očuvanju kulturnih dobara (Narodne novine broj 98/18), u postupku izdavanja dopuštenja za obavljanje poslova na zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, na prijedlog Stručnog povjerenstva za utvrđivanje uvjeta za obavljanje poslova na zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, donosi

RJEŠENJE

1. Utvrđuje se da je **Ivana Haničar Buljan, dipl. ing. arh. iz Zagreba,** stručno osposobljena za obavljanje poslova zaštite i očuvanja kulturnih dobara iz **članka 2. stavka 1. točaka 5., 6. i 7.** Pravilnika o uvjetima za dobivanje dopuštenja za obavljanje poslova na zaštiti i očuvanju kulturnih dobara i to za **izradu konzervatorskih elaborata za nepokretno kulturno dobro, arhitektonskog snimka postojećeg stanja nepokretnog kulturnog dobra i idejnog, glavnog i izvedbenog projekta za radove na nepokretnom kulturnom dobru** te joj se izdaje dopuštenje za obavljanje navedenih poslova.

2. Osoba iz točke 1. ovoga Rješenja dužna je o svakoj promjeni glede ispunjenja propisanih uvjeta za obavljanje poslova iz točke 1. ovoga Rješenja, pisano obavijestiti Ministarstvo kulture i medija u roku od 8 dana od nastale promjene.

3. Rješenjem Klasa: UP/I-612-08/02-01-1243, Urbroj: 532-10-1/16-02-05 od 30. prosinca 2002. godine, Ivana Haničar Buljan, dipl. ing. arh. iz Zagreba, upisana je u Upisnik specijaliziranih pravnih i fizičkih osoba koje imaju dopuštenje za obavljanje poslova na zaštiti i očuvanju kulturnih dobara pod rednim brojem **193**.

Obrazloženje

Ivana Haničar Buljan, dipl. ing. arh. iz Zagreba podnijela je zahtjev za izdavanje novog dopuštenja za obavljanje poslova zaštite i očuvanja kulturnih dobara, sukladno Pravilniku o uvjetima za dobivanje dopuštenja za obavljanje poslova na zaštiti i očuvanju kulturnih dobara.

Zahtjevu su priložene preslike diplome Arhitektonskog fakulteta u Zagrebu od 17. lipnja 1996. i rješenja Hrvatske komore arhitekata od 30. rujna 2022. kojim se ukida rješenje kojim je određeno mirovanje članstva te se ponovno uspostavljaju prava i obveze stečene upisom u Imenik ovlaštenih arhitekata pod rednim brojem 2250. Priložen je i popis poslova obavljenih na zaštiti i očuvanju kulturnih dobara te Izjava o poduzimanju potrebnih mjera sukladno članku 7. Pravilnika.

Stručno povjerenstvo je na temelju priložene dokumentacije te uvidom u Rješenje Klasa: UP/I-612-08/18-03/0274, Urbroj: 532-04-01-01-01/6-18-6 od 6. srpnja 2018., utvrdilo da sukladno članku 11. stavku 1. navedenog Pravilnika, postoje propisani uvjeti za obavljanje poslova iz članka 2. stavka 1. točaka 5., 6. i 7. Pravilnika: izrada konzervatorskih elaborata za nepokretno kulturno dobro, arhitektonskog snimka postojećeg stanja nepokretnog kulturnog dobra te idejnog, glavnog i izvedbenog projekta za radove na nepokretnom kulturnom dobru.

Fizička osoba kojoj je Ministarstvo kulture i medija izdalo dopuštenje, sukladno točki 1. ovoga Rješenja, dužna je poslove zaštite i očuvanja kulturnog dobra obavljati sukladno Zakonu o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara i propisima donesenim na temelju toga Zakona, sukladno članku 13. stavku 1. citiranog Pravilnika.

Fizička osoba kojoj je Ministarstvo kulture i medija izdalo dopuštenje, sukladno točki 1. ovoga Rješenja, dužna je o svakoj promjeni glede ispunjavanja uvjeta propisanih citiranim Pravilnikom i drugih podataka vezanih uz njezino poslovanje, pisano obavijestiti Ministarstvo kulture i medija u roku od osam dana od nastanka promjene radi unošenja izmjena u Upisnik, sukladno članku 12. stavku 1. citiranog Pravilnika.

Iz gore navedenih razloga riješeno je kao u izreci ovoga Rješenja.

Uputa o pravnom lijeku:

Protiv ovog Rješenja nije dopuštena žalba, ali se može pokrenuti upravni spor tužbom nadležnom Upravnom sudu. Tužba se podnosi u roku od 30 dana od dana dostave ovog rješenja. Tužba se predaje nadležnom Upravnom sudu neposredno u pisanom obliku, usmeno na zapisnik ili se šalje poštom. Uz tužbu se dostavlja izvornik ili preslika ovoga Rješenja za Upravni sud, prijepis tužbe i priloga za tuženika, a ako ih ima i za svaku zainteresiranu osobu.

RAVNATELJ

REPUBLIKA HRVATSKA - MINISTARSTVO KULTURE I MEDIJA - ZAGREB

Tomislav Petrinec, dipl. ing. arh.

Dostavlja se:

1. Ivana Haničar Buljan, d.i.a., Tihomila Vidošića 2, 10000 Zagreb (s povratnicom)
2. Konzervatorski odjeli Ministarstva kulture i medija, svi
3. Gradski zavod za zaštitu spomenika kulture i prirode u Zagrebu
4. Upisnik fizičkih osoba koje imaju dopuštenje za obavljanje poslova zaštite i očuvanja kulturnih dobara, ovdje
5. Spis predmeta, ovdje

ISBN 978-953-373-018-9